

ȚARA BÂRSEI

Țara Bârsei:	Craiu Nou
Axente Banciu:	Suflete uitate (Boghicii)
Caius Bardoși:	Diplomația în trecut și în prezent
Axente Banciu:	Insemnări răslețe

PARTEA LITERARĂ

D. Olariu:	Ruini
I. Colan:	St. O. Iosif
S. Tamba:	Dinstânga și din dreapta
Axente Banciu:	Răsfoind ziarele și revistele noastre
N. A. Pop, Ax. B. și I. Colan:	Dări de seamă

Bibliografie.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ
SUB CONDUCEREA PROFESORULUI A. BANCIU

REDACTIA
și
ADMINISTRAȚIA

B-dul Regele Ferdinand No. 14, Braşov

ABONAMENTUL

PENTRU UN AN LEI 260

NUMĂRUL LEI 50

Pentru străinătate acelaș preț, plus taxele de expediție (Lei 140)

INFORMAȚIUNI

Pentru autori

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

Autorii, ale căror articole urmează să se publice, vor fi încunoștințați despre aceasta.

Extrase din articolele publicate în revistă se pot face plătindu-se tipograful numai costul hârtiei și trasului.

O coală 16p. formatul și hârtia revistei.

50 ex. Lei 320, 100 ex. Lei 550, 200 ex. Lei 870

8 pag.

50 ex. Lei 230, 100 ex. Lei 320, 200 ex. Lei 550

Pentru cetitori și abonați

Cei cari au primit No. 1, 2, și 3 și le-au reținut, sunt rugați să ne achite abonamentul.

* * *

În loc să apărem lunar în 3 coale de tipar, vom apărea la câte două luni în 6 coale. Am făcut-o aceasta pentru a putea publica și articole mai lungi, cari, fărâmițate în 2-3 numere de revistă, pierd adeseori atât de mult. Cetitorii nu vor fi scurțați deci cu nimic.

Lucrările și revistele primite la redacție vor fi amintite la „Bibliografia“ acestei reviste.

Reproducerea, fără indicarea izvorului, este oprită.

Revista apare cu sprijinul „Astrii“ Braşov.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

Redacția și administrația: BRAȘOV, B-DUL REGELE FERDINAND No. 14

Anul II.

Iulie-August 1930

No. 4.

Craiu nou

Deși aceste rânduri apar aproape la o lună după săvârșirea actului de reintegrare a A. S. R. Principele Carol în drepturile pe care i le acorda constituția țării, sentimentele noastre de bucurie au rămas tot atât de vii și de calde ca în seara de 6 Iunie când, ca un al doilea Hyperion, plutia peste acest colț de pământ, îndreptat spre inima țării.

Atunci, a fost de ajuns să-l bănuim numai în înălțimile amurgite, ca atâtea nădejdi să se anine de pasărea de oțel. Acum, când presimțirea noastră s'a dovedit a nu fi fost înșelătoare, speranțele nu se mai întrupează într'un prinț pribeag, ci în purtătorul aievea al glorioasei coroane regale de oțel.

Și când 18 milioane de priviri, înfrigurate de dorul unor zile mai bune, se îndreaptă, ca spre limanul de mântuire, spre nepotul întemeietorului regatului și fiul întregitorului acestuia în hotarele lui firești, — nu se poate ca nădejtile să se desmintă.

Dacă Anteu, smuls din contactul cu pământul-mamă, era atât de ușor de răpus, — în atingere cu acesta, era de nebiruit.

Prințipele Carol, ieri încă, fără glia vie a țării sub picioare, n'avea nici o putere. Reînfipt în pământul natal,

în 24 de ore pŕuterile-i se înmiiră: i le-au înmiit pământul acesta binecuvântat și sufletul cald al unui neam înduioșat de bucuria regășirii.

M. Sa Regele Carol II nu va uita, nu poate uita, acest suflet bun, omenos, gata de cea mai grea jertfă când e vorba de a-și apăra moșia și legea, suflet pe care de atâtea ori a avut prilej să-l cunoască, să-l prețuească, să-l iubească — iubindu-l se iubia doar pe sine — atât în rarele sale clipe de bucurie, cât mai ales pe câmpul de onoare, în momentele desfacerii de tot ce e pământesc și trecător: în clipele supreme din fața neîndurătoarei regine a morții.

Imaginea neștearsă a acestor mucenici, ca și a celor din umbra vieții, cu opinca nevăcsuită și cu sufletul nesulemenit, dar atât de cald, de înțelegător, de iertător, va fi un neconținut stimulent pentru Cel care, cu gând curat, inimă largă și voință călită în restriștea anilor de pribegie, a revenit în numele muncii, al cinstei și al dragostei de Țara care dela un capăt la altul al ei, în clocot de elan, în revărsări spontane de nestăpânită iubire, L-a aclamat și-L aclamă încă:

Trăiască Regele Carol II!

„ȚARA BĂRSEI“

Suflete uitate

Boghicii.

— Cu câteva pagini din istoricul unei tipografii —

de **Axente Banciu**

Cine-și va lua osteneala să răsfoească „Bibliografia românească“ de I. Bianu și N. Hodoș precum și „Kronstädter Drucke“ (1535—1886) de Iulius Gross, Kronstadt 1886, — va rămânea surprins de frecvența numelui fraților *Ioan și Const. Boghici*, cu a căror cheltuială s'a tipărit în primele două decenii ale veacului al XIX o serie întregă de cărți românești.

Nu sunt singurii brașoveni — vom arăta-o altă dată — care au înțeles să-și jertfească o parte a agonisellii lor pentru hrana sufletească a celor de-un sânge, — au fost însă, fără îndoială, dintre cei mai jertfitori.

Icoana sufletului lor creștinesc și românesc se desprinde limpede din „Innaintea cuvântarea“ scrisă la „Ceaslovul“ tipărit la 1806 în Brașov „cu toată cheltuiala Dneilor fraților kirii Constandin și Ioann Boghici“.

Iată ce spune „al tuturor zmeritul și plecatul Ierei Ștefanovici, paroh al Bisericii din Brașov“, autorul „Innaintea cuvântării“:

.....

„Nu am pregetat a ruga pe Domnialor de bun ném născuții Chirii Constandin și Ioann Boghici, ca pe unii cari în multe feluri de chipuri bine a face lipsiților n-au încetat, săracilor mână de ajutoriu a da n-au întârzi'at, ci cu râvnă călduroasă a credinței, ce este înflorită în inima cé creștinéscă a Domniilor sale, zioa și noapté, fără întârziere cu dragoste din creștinesc suflet cu drag au slujit și au ajutat pe mulți atât în faptele céle sufletești cât și în céle trupești cum cunoscut este fiește căruia și mai ales înnal-telor stăpâniri a țării dovedit și știut. Pre cari acuma rugându-și pentru acest Ciasoslov ca să se tipărăscă în tipografia domnieilor sale încredințată a Brașovului, adăogând și céle mai sus pomenite trei Acatihiste,¹⁾ care sânt foarte trebuincioase celor bisericești și

¹⁾ Mântuitorului nostru Is. Hs. al Adormirei pré. sf. Stăpânii noastre Născătoareî de Dzeu și cel al sf. Arhieru Nicolae.

celor călători. Cu drag au priimit și fără nici o prelungire a vremii au pornit a să tipări și s-au și isprăvit, după cum să vede. Făgăduindu-să mai încolò, precum că și de aci înainte fără nice o indoială ori-ce carte ar fi de lipsă cu toată dragosté va mulțami pe fiește care întru cele sufletești, nu pentru vre un folosă a său sau câștig, ci numai pentru a împărți și înmulți talantul cel încredințat, iar nu a-l îngropă, după cum învățatura cé sănătoasă a legii poruncește“.

Iată și lista cărților tipărite de ei (o parte numai de Const. Boghici) și cuprinse în menționatele publicațiuni:

Vasile Aaron: Patimile și moartea a Domnului și Mântuitorului nostru Is. Hs. — Brașov 1805.

Tipărită cu cheltuiala D. Kiriu Costandin Boghici, Brașov, în tipografia lui Gheorghie de Șobel 1805.

Bucoavna pentru învățatura pruncilor, Brașov, 1805. Tot așa.

Cele opt glasuri sau Octoihul mic " " " "

Ceaslov, Brașov, 1806. Cu cheltuiala amândurora.

Catihis mic, Brașov, 1807. Tot așa. În privilegiata tipografie din Brașov.

Floarea darurilor,¹⁾ Brașov 1807. La fel. În tipografia dumealor încredințată. Predoslovia de Ierei Ioann Ștefanovici, paroh bisericii din Bolgarseg(hiul) Brașovului.

Ediția din 1808, la fel.

Octoih mic ed. Boghici. Tip. Herfurt 1810.

Psaltire, Brașov, 1807. Cu cheltuiala acelorași *Boghici* și cu osteneala diorthosirii aceluiaș paroh.

I. Bărac: „Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena. Ed. II. Brașov 1809. Cu cheltuiala acelorași frați. La fel:

Psaltire, Brașov, 1810.

¹⁾ Prototipul versiunii traducerii românești a cărții „Fiori de virtù“ (Albinușă), păstrat fragmentar în Codex Neagoeanus, a fost copiat complet în anul 1693 (la pg. 16 se spune: între anii 1693—1701) la Brașov de Costea Dascăluș, din biserica Șcheai (ms. cu nr. 1436 din Bibl. Acad. Rom.)

(N. Cartoian: „Fiore di virtù în lit. rom.“ Cult. Naț. 1928. pg. 90.)

Noua traducere după textul grecesc, nu slav, al Albinușei (Floarea Darurilor) o pune din nou sub tipar, în 1807, parohul I. Ștefanovici în tipografia și cu cheltuiala fraților Const. și Ioan Boghici. (Ibid. pg. 91. Vezi și p. 88.)

Molitvenic, Braşov, 1811¹⁾.

Uşa pocăinţei, Braşov, 1812.

Istoria prea frumosului Arghir şi a prea frumoasei Elena cea măiastră şi cu părul de aur etc. Tipărită cu toată cheltuiala d-loră fraţilor Constandin şi Ión Boghici. În priveleghiata tipografie din Braşov. Prin tipograful Fridericū Herfurt. Tip. Şobeln 1812 8°.

Bucoavnă, Braşov, 1816. Cu toată cheltuiala Dumnealui chyriu Constandin Boghici.

Orologhion, adecă: Ciasoslov. Cu cheltuiala aceluiaş. Tip. lui Ioann Gätt, 1835. 4°. VIII. 568 p. Cu cirilice.

Numele „tipografului C. Boghici“, după notele d-lui N. Iorga (Ist. lit. rom. sec. XVIII t. II. p. 285) se găseşte şi printre persoanele încredinţate cu strângerea banilor pentru „Dicţionarul latin-român-german-unguresc“ al lui Clain (Buda 1806) şi amintite în „Inştiinţare“.

Ioan Boghici e amintit, împreună cu *Rudolf Orghidan*, şi ca editor al primei foi periodice rom. din Transilvania, a „*Foaei Duminecii*“, apărută la 1837 şi redactată de Ioan Barac²⁾. Iuliu Gross în o. c. (p. 162) nu aminteşte decât pe R. Orghidan.

Tot cu R. Orghidan ar fi înfiinţat I. Boghici şi o tipografie românească, în casele comunei bisericeşti a Sf. Adormiri din Cetate³⁾.

Se mai afirmă că şi *Gh. I. Nica* ar fi înfiinţat cu fraţii Boghici o tipografie rom., în care s'a tipărit la 1837 „*Pravila comercială*“.⁴⁾

Inventarul din 1807 al lui C. Boghici, pe care-l vom da în Anexe, nu aminteşte, însă, de nici o tovărăşie la tipografie. Nici

¹⁾ În acest an (act Nr. 664/1811*) translatorul Ioan Barac se plânge magistratului că Const. Boghici utilizează pe cărţile tipărite de el crucea — compusă de el din versuri româneşti cu scopul de a o aplica pe cărţile bisericeşti româneşti — fără să amintească numele autorului ei. De aceea, roagă magistratul să intervină ca C. B., pe viitor, sau să elimine această cruce de pe cărţile tipărite de el sau să pună şi numele autorului ei sub ea.

I se răspunde: „Der Magistrat könne sich mit derlei Gegenständen, welche von keinen Nutzen erachtet werden, nicht befassen“.

²⁾ (Toate actele la care ne referim se găsesc în Arhiva istorică a Braşovului).

³⁾ N. G. V. Gologan; „Cercetări privitoare la trecutul comerţului românesc din Braşov“ Buc. 1928 pg. 68.

⁴⁾ Ibid. pg. 69.

⁵⁾ Ibid. pg. 64.

d. Iuliu Gross nu dă nici o lucrare apărută sub firma tipogr. Orghidan & Boghici sau Nica & Boghici.

Iar tipografia „domnieilor sale încredințată“ — despre care vorbește mai sus amintita „Innainte cuvântare“ a parohului I. Ștefanovici — „privileghiata tipografie“ a Brașovului, cum i se spune în Catehismul mic dela 1807, e o altă tipografie: *e tipografia senatorului brașovean Iohann Georg v. Schobeln.*

În cele următoare vom arăta, pe temeiul documentelor aflate în arhiva municipiului Brașov, că această tipografie — cea mai veche tipografie din Ardeal — a fost luată în arendă dela I. G. v. Schobeln, și după moartea acestuia dela văduva lui, de Const. Boghici pe timp de aproape 12 ani (25 Maiu 1804—1 Aug. 1816).

Așa se explică mulțimea tipăriturilor românești din acest răstimp, ieșite de sub teascurile acestei tipografii. Și tot această împrejurare explică și posibilitatea fraților Boghici de a tipări atâtea cărți „cu toată cheltuiala“ lor.

*

În „Disertația despre tipografiile românești etc.“ apărută la Sibiu în 1838, Doctorul Vasilie Popp, în capitolul III, amintește următoarele tipografii din Brașov :

1. a lui *I. Honterus* (1533, începând a tipări la 1534)¹⁾ ajutată de „moara de hârtie“ înființată la 1546 de Fuchs, judele Brașovului, și Ioan Benkner. Tipografia adusă de Honterus, după moartea acestuia (1549), ajunsese în mâinile lui *Valentin Wagner*, succesorul lui Honterus în parohia Brașovului, care „nu să mulțămi ca aceia că numai pentru Papistași, pe cari partea cea mai mare iau tras cătră Dogmele sale, să tipărească Cărți, ci se silea în tot chipul ca pe Greci, Bulgari și Români, cari lăcuia în Brașov, săi tragă către Invățăturile sale; pentru aceia spre întrebuițarea Grecilor nu numai Catehismul lui Luter la anul 1550, dar și noul Testament pe greceie prefăcut la anul 1557 cu cheltuiala sa l'au tipărit. Tot întru acest timp se vede că au adus și Litere chirilicești; pentru că la Bisearica s. Nicolae din Bolgarseghiu Brașovului, în podișorul Fămeilor, se află o Evanghelie sârbească tipărită în anul 1562 cu porunca lui Ioan Benknear, Judelui Brașovului.

¹⁾ Iulius Gross, în „Kronstädter Drucke (1535—1886)“ Kronstadt 1886, dă anul 1535 (pg. V.).

„Pela anul 1580 începură aici ase tipări și Cărți românești; însă, batăr că o Hronologhie românească, care se înceape pela anul 1492 și scrie despre venirea Bulgarilor la Brașov, despre întâmplările Bisearicii s. Nicolae de acolo, și despre Preoții acei Bisearici, și se întinde până la anul 1637 spune, că pe acest timp s'ar fi tipărit aici mulțime de Cărți românești, totuși până acuma numai o Carte ne iaste cunoscută din aceale timpuri, ba, cei mai mult, o sută și mai mult de ani nusă mai văd Cărți tipărite în Brașov, ce au fost pricina nu se știe. Cu mult mai târziu, pela anul 1733 iară au început a tipări aici cărți;¹⁾ dar și aceastea trebue să fie fost foarte puține; pentru că și din aceaste vremi numai o Carte ne iaste cunoscută. Pela începutul veacului curgătoriu s'au ivit mai multe Cărți din această Tipografie, însă cu Litere foarte proaste, și mai cusamă numai Cărți bisearicești. — Inainte de doi ani²⁾ se veade că un Tipograf strein cu numele Gött³⁾

¹⁾ *Iuliu Gross* în o. c., aceeași pag., ne spune că urmașii lui Val. Wagner au continuat să țină în funcțiune tipografia până la sfârșitul sec. XVI. Intre anii 1594—1625 pare a-și fi întrerupt activitatea, fiindcă din această vreme nu se cunosc tipărfuri brașovene. La 1627 îi reîncepe lucrările *Martin Wolffgang* și, după el, *Michael Herrmann*, continuându-se apoi activitatea tipografilor brașovene până în ziua de azi.

²⁾ *V. Popp*, greșește cu un an. 1. Gött tipărește cărți încă din anul 1835 (vezi *I. Gross* o. c. pg. 59, un *Jubel-Lied* și la pg. 103: *Catchismul mic și Orologhion*, adică: *Ciasoslov*).

³⁾ *Iohann Gött*, ai cărui urmași stăpânesc până azi tipografia cumpărată la 1834 de înaintașul lor, a venit la Brașov din Badenheim și a obținut dreptul de cetățenie aici în April 1835. (No. 1092 din anul 1835).

Iată și petiția lui înaintată magistratului și înregistrată sub No. 213/1834, pentru încuviințarea scoaterii unei foi săptămânale, care și apăru până la anul 1848, când, în locul ei, începe să apară „Kronstädter Zeitung“:

„Joh. Gött, Buchdrucker u. Eigenthümer des kaufflich an sich gebrachten hiesigen Buchdruckerey, zeigt den diessfälligen Ankauf mit dem Beyfügen an, dass er bereits privatim um Erlangung seines Tauscheines u. Entlassung von seiner Geburts-Obrigkeit eingeschütten sey, u. nach deren Anlangung um das hiesige Bürger-Recht bittlich einkommen werde; u. bittet ihm die Erlaubniß zu ertheilen, ein Wochenblatt herausgeben zu dürfen, welches aus 1/2 Bogen bestehend, wöchentlich zweimal, nemlich Sontags u. Mittwochs zu erscheinen habe, u. auf der ersten quart-Seite politische, aus Wiener Zeitungen zu entnehmende, wichtigere Ereignisse, auf der 2-ten quartseite unterhaltende, aus bereits im dem Inland censirten u. gedruckten Büchern auszuziehende Pieçen, auf der 3-ten u. 4-ten Seiten endlich Insertionen von Privaten über Kauf u. Verkauf u. andere Anonçen, so wie zu Ende der Monathe die Anzahl der im Laufe desselben in der Stadt u. den Vorstädten Getauften, Gebohrenen u. Verstorbenen enthalten, u. jedes Blatt vor seinem Druck u. Erscheinen censirt werden sollten“.

au tras această Tipografie către sine, și o au înuito, din care au și eșit vre-o câteva Cărți foarte neated tipărite, și avem nădeajde că mai multe vor eși la lumină“.

Urmează apoi înșirarea cărților românești tipărite la Brașov începând cu „Cea dintâiu Carte, care au eșit din această Tipografie, și cea mai veache întră Cărțile românești, cu „Carte ce se cheamă Evanghelie cu învățătură“.

V. Popp crede că această Carte a fost tipărită în tipografia lui *Matei*¹⁾ *Fronius*. Iși întemeiază afirmațiunea și pe inițialele MF care se găsesc pe exemplarul aflător în „Arhivul Bisericii s. Nicolae în Șchea Brașovului“ adevă: Mihail Fronius precum adeverează o însemnare nemțască, care este după acel sămn: Anno 1630 de 25 May habe ich Martha Benknerin, hinterlassene des wohlseligen Herrn Michaelis Fronii in die wallachischen Kirch das Buch vereht zum ewigen Gedechniss, damit vielleicht die abgöttische zur wahre Erkenntniss des Herrn Iesu Christi mögen dadurch bekert werde. Io. Hirscherus. (o. c. pg. 15).

La nici una dintre tipăriturile înșirate de V. Popp nu se amintește nici numele lui Boghici nici al lui Schobel, ci numai al lui *Fridrich Herfurt*, tipograful care lucra în tipografia Schobel, ținută 12 ani în arendă de Const. Boghici.

Că nici d-l Iulius Gross nu face amintire de C. Boghici ca arendaș al secției românești a acestei tipografii își află explicarea în p. 5 și 6 al contractului de arendă, în sensul căroră toate cărțile ieșite de sub teascurile acestei tipografii trebuiau să poarte *firma Schobel*.

Tipografia Schobel — după cum se afirmă în p. 1 al contractului încheiat între C. Boghici și proprietarul ei Iohann Georg von Schobel — datează de pe vremea reformațiunii și era cea dintâiu tipografie din Ardeal care — în afară de cărți germane, latine și maghiare — tipărise încă la anul 1557 un testament grecesc, iar cu vremea, diferite alte cărți grecești și românești, despre ceeace pot face dovadă literele și matricele păstrate până azi.²⁾

Această tipografie întemeiată de Honterus a ajuns în stăpânirea lui Ioh. Georg von Schobel la 1798.³⁾ Ea avea și privilegiul

¹⁾ În loc de *Mihail*.

²⁾ Vezi contractul în Anexe.

³⁾ Iulius Gross o. c. pg. 196.

de a putea tipări cărți românești.¹⁾ De aci și atributul ei de „privileghiată“ tipografie a Brașovului.

Senatorul I. G. Schobeln la 25 Maiu 1804 arendează secția ei românească lui Const. Boghici, pe șase ani („den Druck u. Verschleiss der in wallachischen Sprache zu druckenden Bücher“²⁾); toate cărțile ieșite din această tipografie având să poarte numai numele proprietarului³⁾, și arendașul fiind îndreptățit să tipărească numai lucrări în *grecește, românește și limba ilirică*, rezervându-și proprietarul dreptul de a tipări lucrări în limbile: germană, latină, maghiară etc.⁴⁾. Arenda anuală și celelalte condiții se pot vedea în Contract.

În anul următor, în urma morții lui I. G. Schobeln (15 Oct. 1805), dreptul de proprietate al tipografiei trece asupra văduvei acestuia.

Guvernul pune în vedere atât proprietăresei cât și arendașului tipografiei că n'au voie să tipărească nici o carte românească înainte de a fi aprobată de cenzură.

Cu cenzura broșurilor (Kleine Schriften) ce se tipăreau aici era însărcinat rectorul Marienburg, care avea îndatorirea să înainteze magistratului din 6 în 6 luni câte un tablou al acestora⁵⁾.

Ar fi de mare interes să cunoaștem tabloul tipăriturilor⁶⁾ românești dela 1 Aug. 1805 până la 20 Aug. 1807 — de care se

1) În actul nr. 1462, din 18 Iunie 1810 se vorbește de un diferend ivit între văd. lui I. G. Schobeln (*Iohanna Regina v. Schobeln*) și tipograful sibian *Barth*, în urma epuizării cărților românești: Moltivenic, Liturghia, Acatist și Alexandria.

Fiind vorba de o nouă ediție a acestora, Iohanna R. Schobeln, ca proprietăreașă a tipografiei brașovene („die Eigenthümerin der hiesigen wallachischen und deutschen Buchdruckerei und Const. Bodgits der Pächter dieser Buchdruckerei“ Act. nr. 1830 din 1809) cere să tipărească și ea din aceste cărți, deoarece *Barth nu are exclusivitatea acestui privilegiu*.

Magistratul, ca aceste tipografii să nu aibă pagubă pe urma tipăririi aceluiași cărți de ambele tipografii, invită pe susnumiții să se pună ei de acord, care ce cărți să tipărească. Iar în caz că nu pot conveni asupra repartizării lor, să trimită câte un exemplar din cărțile de tipărit guvernului, ca să decidă el în acest diferend.

²⁾ Vezi contract p. 2.

³⁾ Vezi contract p. 5.

⁴⁾ Vezi contract p. 15.

⁵⁾ Actele nr. 2424 și 2425 din anul 1807.

⁶⁾ Magistratul Brașovului adaogă „cu învoirea Consistoriului gr. neunit“.

face amintire în actul nr. 3007 dela 2 Oct. 1807 — pe care C. Boghici, la ordinul magistratului, îl trimite guvernului. El, probabil, se află în arhiva din Cluj. Aici nu e.

Azi cunoaştem şi persoanele care tipăreau cărţile româneşti în această tipografie. Sunt *Mihail Dür*r — impus împreună cu fiul şi nepotul acestuia, lui C. Boghici de I. G. Schobeln, prin contractul de arendă, — cunoscutul *Fr. Aug. Herfurt* şi *Ioan Vásárhelyi*.

Datele privitoare la *Dür*r le scoatem dintr'un răspuns al lui Franz v. Schobeln (fiul lui I. G. Schobeln) pe care-l dă la un apel al lui C. Boghici.

M. *Dür*r e sibian. A venit la Braşov în Maiu 1804, oferindu-se lui I. G. Schobeln, ca bun cunoscător al limbii româneşti, pentru îngrijirea tipăririi cărţilor în această limbă. Herfurt pe atunci încă nu stăpâna limba românească. Schobeln însă, fiindu-i prea uzate literele româneşti, l-a amânat pentru mai târziu.

Făcând apoi cunoştinţă — prin „prieteni săi“ translatorul magistr. Barac şi „preotul Tempian“ — cu C. Boghici, a intrat în legături cu acesta.

Dupăce preia tipografia rom. a lui Schobeln, C. Boghici îl trimite pe *Dür*r la Pesta (an. 1804) „pentru turnare de litere nouă şi alte cumpărături“.1)

În Septembrie, acelaş an, *Dür*r era înapoiat la Braşov cu literele cele nouă şi cu o calfă.

Lucrările tipografiei încep însă numai la 1 Aug. 1805, — de când, conform p. 15 din contract, începe şi plata arenzii — de aceea, până la această dată *Dür*r o duce destul de greu. Şase luni de zile e adăpostit gratuit în casa bătrânului Schobeln, iar calfa intră provizor în serviciul lui Schobeln, ajutând la tipărirea calendarului german pe 1805 şi a volumului de „Cântece evangeliice“.

*) Act nr. 692-1817 conexat cu 1565-1817 şi 2837-1816.

1) După afirmaţia lui Franz Schobeln, la Pesta au fost trimise 6 măji de material pentru a fi turnat în litere nouă; 2 măji din materialul primit dela proprietăreaşa tipografiei în 1805 le-a turnat în Braşov, în cuptorul făcut de *Dür*r, în quadrate, necesare tipăririi, şi în câteva litere cari lipsiau; iar materialul rămas de prisos şi o altă majă primită dela proprietăreaşa în 1815 au fost trimise la Sibiu spre a fi turnate în material nou de tipar (Ibid.). C. Boghici nu recunoaşte c'ar fi primit dela proprietăreaşa mai mult de o maje.

La 1 Aug. apoi își încep amândoi activitatea în serviciul lui C. Boghici. M. Dürr însă, care era bolnăvicios, n'o duce mult. În anul următor (1806 Aug.), moare.

Fr. Aug. Herfurt, e cunoscut. Cărțile apărute în tipogr. Schobeln între 1800—1927 apar sub îngrijirea lui. Cele românești, dintre anii 1810—27, la fel.¹⁾

Ioan Vásárhelyi a fost pentru scurtă vreme în Tipografia orașului Dobrițin, de unde, după ce lasă o datorie de 130 fl. la „provizorul“ tipografiei Gh. Csáthi, dispare în ascuns, intrând în tipografia din Sibiu(?) a lui Const. Boghici, — ne spune în adresa cu No. 5039 din 1817, pe care o înaintează magistratului de aici, „A szabad Kir. Debrecen várossa fő Birája, Polgármestere és Tanácsosa“, cerând încasarea sumei de 100 f., pe care se obligase C. Boghici să-i replătească pentru Vásárhelyi, văduvei lui Gh. Csáthi.

Contractul încheiat pe șase ani între I. G. Schobeln și C. Boghici se prelungește an de an încă șase ani consecutivi de văduva lui Schobeln, modificându-se din vechiul contract numai suma arenzii de plată.

Iată ce spune fiul proprietăresei, Franz v. Schobeln despre această prelungire: „Nach Verfluss des sechsjährigen Pacht-Terminus welcher sich durch zugestandene Vollendung einiger mit Schlusse der Pachtzeit bereits angefangener Buchdruckgeschäfte auf 7 Jahre hinausdähnte und gerade in den Perioden des Allhsten Finanz-Patens von 1811 fiel, fand sich meine Mutter bewogen erwähnte Buchdruckerei dem belobt. H. Budits auf dessen von Jahr zu Jahr erneuertes Gesuch ferners zu belassen, wobei der vorher bestandene Contract durch mündliche Uebereinkunft bloss dahin abgeändert wurde, dass Budits in Hinkunft, ohnerachtet der vorher in 400 f. bestimmt gewesene Pachtschilling nach der Finanz-Scala beiläufig 296 f. W. W. ausmachte u. auch nach diesem Maasstabe im letzten Pachtjahr bezahlt worden war, nunmehr doch nur 200 f. W. W. jährlich zahlen solle, Budits hat auch keineswegs Anstand genommen diesen Betrag mehrere Jahre hindurch zu entrichten und dadurch die mündlich bedungene Fortsetzung des vorigen Contracts auch seinerseits zu bestättigen“²⁾.

¹⁾ Juliu Gross. o. c. pp. 102—3.

²⁾ Act Nr. 3805/1816 anexat la 2/1817.

Contractul prelungit pe care-l avea C. Boghici cu văd. Johanna Regina Schobeln, expirând la 1 Aug. 1816, fiul acesteia, *Franz Schobeln*, reîntors dela studii, reclamă tipografia tatălui său pentru sine. („Als ich nach Vollendung meiner Studien im Stande sey die mir zugefallene Buchdruckerey selbst verwalten zu können“¹⁾).

Predarea tipografiei n'a urmat imediat. Se va vedea de ce. S'a făcut însă inventarul cărților tipărite de Boghici și aflătoare în tipografie. Din norocire acest inventar ne-a rămas. El e de interes nu numai pentru cunoașterea cărților ci și pentru posibilitatea de a ghici, cu aproximație, tirajul în care apărură aceste cărți la începutul veacului trecut. Iată acest inventar oficial:

Bei dem Kronstädter griechischen Kauf- u. Handelsmann Herrn Constantin Bodics befinden sich nachfolgende in seiner Buchdruckerei gedruckte Wallachische Bücher vorrätig:²⁾

I. Ungebundene :

700	Exemplarien Molitvenik,	das Exemplar von 71	Bögen.
1500	„ Psalmen Davids	„ „	41 1/2 „
1350	„ Tsaszlov, Gebetbücher	„ „	25 „
1000	„ Geschichten Alexanders	„ „	14 1/2 „
1725	„ Oktoikul, ein Gebetbuch	„ „	13 „
3000	„ A. B. C. Bücher	„ „	5 1/4 „
200	„ Argir, oder Heiligen Geschichten	„ „	5 1/4 „
1000	„ Leonad (sic!), ein Roman,	„ „	2 „

II. Eingebundene Bücher ;

50	Bände Molitvenik	„ „	71 „
120	„ Psalmen Davids	„ „	41 1/2 „
103	„ Tsaszlov	„ „	25 „
80	„ Oktoikul	„ „	13 „
550	„ A. B. C. Bücher u. Argir	„ „	5 1/4 „
150	„ Maria Gebethe	„ „	2 „

Welches anmit ämtlich bestätigt wird. Kronstadt den 10-ten September A. 1816.

(L. S.)

durch

Andr. Lhoy Magistr. Secret. ü. Archiwar

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Nr. 692|1817 (conexat cu Nr. 1565|1817).

C. Boghici roagă magistratul să oprească pe văduva Schobeln de a mai tipări aceste cărți pânăce nu-și va putea el desface pe ale sale, fiindcă aceasta având o fabrică de hârtie (Papier-Mühle), le-ar putea tipări în condițiuni mai avantajoase, nefiind nevoită să cumpere hârtia și, în cazul acesta, el ar rămânea cu cărțile înșirate în tabloul de mai sus nevândute, — ceea ce i-ar pricinui o pagubă de peste 36.000 f.

Cât privește afirmațiunea D-nei Schobeln că ar fi dat „pe numele lui“ 8 măji de material (Zeug) răposatului său tipograf M. Dürr, declară cu n'are cunoștință decât de o maje.

Conform p. 10 din contract, el, de altfel, e gata să-i predea tipografia („mit Vergnügen“), dar numai pe baza unei estimățiuni juste și contra bani gata „nicht ober wie die Frau v. Schobeln um eine Spottgeld haben will, und mit nichts die vollkommene Buchdruckerey zu (indescifrabil) ohne Geld und Mühe zu bekommen wüntschet“.

În caz că nu-i convine, însă, estimățiunea, declară că, dacă D-na Schobeln poate să-i dovedească că cele 9 măji de material M. Dürr le-a luat pe seama lui, e gata să i le restituie imediat. Dar literele „tertia“ și cele mijlocii nu i le poate da ca simplu material.

Aceste litere (489¹/₂ funți), fiind procurate de el — „după cum o declară și tipograful Herfurt, — sunt proprietatea lui și nu e dispus să le predea decât în schimbul sumei de 2000 f. Franz Schobeln, la rândul său, nu recunoaște îndreptățirea acestei pretențiuni, din care cauză afacerea ajunge să fie descurcată de justiție.

Franz Schobeln susține că motivul refuzului lui Boghici de a preda „literele tertia“ e numai un pretext pentru a putea amâna predarea ca, în timpul acesta, să-și poată înființa o tipografie a sa în Țara Românească, unde are intențiunea să-și trimită soția și pe calfa Vásárhely, pretextând că soția sa merge acolo la cules de vii¹⁾, iar Vásárhely ca însoțitor al ei. De fapt, însă, vrea să întemeieze acolo o tipografie românească, ceea ce — afirmă Schobeln — dacă ar fi nevoie, un om o poate întări cu jurământ²⁾.

¹⁾ Boghici, după cum se va vedea mai târziu, avea acolo vii. (A. B.).

²⁾ Act Nr. 25741816 anexat la Nr. 2 din anul 1817 apoi Nrii : 2556—2557, 2625, 2656 din 1816 și Nr. 1 din 1817.

Obsedat de această teamă, Schobeln cere ca — până la terminarea procesului — să fie sigilate uşile tipografiei (act nr. 2 din 1817), cu atât mai mult, cu cât Boghici „în afară de cheile predate poate avea şi alte chei de rezervă, care i-ar permite intrarea în tipografie, dacă aceasta nu e sigilată“.¹⁾

C. Boghici respinge energic şi indignat denunţul neîntemeiat ridicat împotriva sa de Fr. v. Schobeln. „Niciodată nu mi-a trecut prin minte — zice — să întemeiez tipografie românească în Țara Românească şi sunt cu atât mai puţin dispus să întreprind un astfel de pas nepermis.

D-l Schobeln n'a avut nici un motiv să facă un astfel de denunţ neîntemeiat, înainte de a se fi convins pe deplin (de temeinicia afirmaţiilor sale) şi prin aceasta a necinsti şi a jigni pe un om onorabil, cu atât mai puţin (era îndreptăţit s'o facă), cu cât, după lege, cel care face denunţuri uşurate şi cu reavoinţă este privit ca un defăimător şi, în consecinţă, ar trebui tratat conform dispoziţiunilor legii“.²⁾

În acelaş act, mai spune Boghici că „literalele tertia“, în cantitate de 489¹/₂ funţi, le-a comandat după expirarea contractului pe risicul său propriu „deoarece susnumitul (Schobeln) îi promisese pe cuvânt de onoare, nu odată ci de mai multe ori, să-i prelungească contractul încă pe un an, spre a putea tipări cu aceste litere nouă o carte bisericească. Şi, dacă nu i s'ar fi spus că literele cele nouă sunt „schön ausgefallen“, desigur că Schobeln i le-ar fi lăsat pe cap. Din motivul acesta şi-a retras însă cuvântul dat, spunând că vrea să tipărească el acea carte“.

Procesul, cu tot ascuţişul pe care-l luase, se termină pela sfârşitul anului. O dovedeşte o ciornă anexată dosarului No. 2/1817 şi iscălită de Riemer, de următorul cuprins:

„Das Königl. Gubernium übermacht unter 8 gub. 816 Zahl 3805 eine Bittschrift des Secret. v. Schobeln in seiner Sache mit dem Cosztândin Bodits wegen der verpachteten Druckerey u. befiehlt diese an den Magistrat appelierte Sache praeferenster zu entscheiden.

Ist dadurch dass dieser Process nicht nur bereits entschieden, sondern der Spruch auch in Wollzug gebracht u. die Buchdruckerey dem H. Secret. v. Schobeln übergeben worden, erledigt worden“.

¹⁾ Act. Nr. 3805 din 1816 anexat la 2 din 1817.

²⁾ Act. Nr. 693 din 1817.

Și cumcă procesul n'a lăsat urme de dușmănie între partide, se poate deduce din împrejurarea că, la 14 Iunie 1817, C. Boghici încheie un nou contract¹⁾ cu Franz v. Schobeln pentru tipărirea în tipografia pe care o avusese în arendă a *Ceaslovului celui mare* sau a *Ceaslovului bogat*, cum e numit uneori, în 2000 exemplare, în curs de 39 de săptămâni. Al doilea contract îl încheie tot atunci cu tipograful *Fr. August Herfurth*. Pentru cunoașterea prețurilor vremii aceleia și a obligamentelor reciproce ale părților contractante redăm din acest ultim contract, următoarele puncte:

„Für die Reinlichkeit, Schönheit und Accuratesse bürgt Buchdrucker Herfurth mit seiner Ehre, und verspricht nicht nur jeden vom Corrector in der Correctur angezeigten Fehler genau zu verbessern, sondern auch selbst jede Correctur zu durchlesen, um die Buchstabenfehler aufs möglichste zu verhüten“.

Iar în caz că Herfurth, din vina sa, n'ar da gata în 39 de săptămâni cartea, „so soll derselbe verpflichtet seyn dem H. C. Bodits Rf. 200. — als ein Vinculum zu erlegen“.

În schimb, C. Boghici avea să plătească lui Herfurth câte 20 f. de coală („für Setzen eines Bogens“) „pe viitor însă numai 16 f.“

Tot el era obligat să dea cantitatea necesară de hârtie, ulei, chinovar, sugativă etc., săptămânal doi funți de lumânări și lunar, până la terminarea lucrării „eine volle Klafter gutes 7-dörfer brenn Holz liefern, und auch für Correctur nöthige Sorge und Kosten tragen“. Apoi: „jeden Freytag früh zur Beköstigung und Bezahlung der Arbeitsleute Rf. 70.“ etc.

După afirmația lui, cele 52 coale, în 2000 exemplare, l-au costat 8000 f., din care plata lucrătorilor (Arbeitslohn) a fost f. 2475·20.²⁾

Din acest Ceaslov nu se tipăriră decât aceste 52 de coale, rămânând neterminat mai mulți ani. Ca motiv principal C. Boghici invoacă scumpetea hârtiei. Dar, spune tot el, în primăvară va primi hârtie mai ieftină dela Davidovits și atunci va continua tipărirea.

Împrejurarea aceasta, încurcând socotelile proprietarului tipografiei, a dus la un nou proces, căruia nu-i putu pune capăt nici sentința publicată la 9 Aprilie 1822, fiind apelată de C. Boghici.

1) Act nr. 2026 din 1822.

2) Act nr. 1818, anul 1822.

Dela această dată numele lui Boghici nu-l mai găsim pe nici o carte până la anul 1835, când ne dă *Orologhionul*, *adecă*: *Ciasoslovul*, care numai iese însă de sub teascurile firmei Schobeln, ci de sub cele ale fimei nouă: I. Gött.

E una din primele lucrări ale firmei Gött și ultima carte „tipărită cu toată cheltuiala Dumnealui Kiriu Constantin Boghici“.

* * *

După expirarea contractului încheiat cu Schobeln, C. Boghici intenționa să întemeieze o tipografie a sa, dar nu în Țara Românească ci aici. Intențiunea însă nu s'a realizat. Dovada: noul contract din Iunie 1817, încheiat cu *Franz v. Schobeln* pentru tipărirea *Ceaslovului* celui mare, a cărui apariție se trăgănează mai mult de 5 ani; apoi scoaterea *Orologhionului* *adecă*: a *Ceasoslovului* la 1835 la *I. Gött*.

Cât privește „*Pravila comerțială*“, „tălmăcită după cea germanicească“ și dată la tipar cu cheltuiala lui George Nica, inspectorul școlii comerciale a capelei românești din cetatea Brașovului, — e tipărită tot la Gött.

În afară de acestea, cum am mai spus, nu cunoaștem nici o lucrare care să fi apărut în vre-o tipografie cu firma Boghici, Boghici-Orghidan sau Boghici-Nica.

Nu știm, deci, cum s'a ajuns să se vorbească de existența acestor tipografii câtă vreme ele n'au existat.

Rudolf Orghidan cere, ce e drept, dar mai târziu, în 1851, permisiunea pentru întemeierea unei tipografii în Brașov. Magistratul însă i-o refuză. Orghidan, contra hotărîrii magistratului, înaintează recurs la Ministerul de Comerț, dar tot fără rezultatul dorit. Comitele Sașilor Salmen, prin actul nr. 1823/1851 anexat la nr. 2168/1851, cu data de 18 Martie, îi comunică respingerea recursului.

ANEXE.

CONTRACTUL încheiat între Ioh. G. Schobeln și Const. Boghici.

Kund und zu wissen sei hiemit jedermäniglich, absonderlich, denen es zu wissen gebühret, dass am heutigen Dato zwischen dem Joh. Georg Edlen von Schobeln, Senator und eigenthümlichen Besitzer, der hier zu Kronstadt bestehenden Buchdruckerey, als Bestandgeber an einem, und dem Herrn

Const. Boditsch*) Kauff u. Handels-Mann, als Bestandnehmer am andern Theil, in Ansehung der in wallachischer Sprache zu druckenden Bücher nachstehende aufrichtige Bestandgebungs und Bestandnehmungs Pachtkontrakt abgedredet und geschlossen worden ist, nemlich:

1^{lich} Nachdem es obbenanntem Eigenthümer der hier zu Kronstadt noch zur Zeit der Reformation, vor mir als zweyhundert Jahren eingerichteten, und in Siebenbürgen zu allererst bestandenen Buchdruckerey, daran gelegen ist, in solcher in mehreren, als nur in der deutschen, lateinischen und ungarischen Sprache, gleichwie in derselben noch im Jahr 1557 schon ein griechisches Testament und in sechszehnten Jahrhundert ein griechischer Katechismus, dessgleichen nach der Zeit verschiedene griechische u. wallachische Bücher, wovon die in der Buchdruckerey noch vorfindliche griechische wie auch wallachische Lettern u. Matrizen bis noch immer Mitbeweis seyn können, gedruckt worden sind, wieder auch jetzt und künftighin besonders aber auch in der wallachischen Sprache Bücher drucken zu lassen, in solches belobter H. Constandin Boditsch in Erfahrung gebracht hat, so macht derselbe die Erklärung und das Anerbiethen, den Druck und Verschleiss der in der wallachischen Sprache zu druckenden Bücher, auf etliche Jahre, gegen einen alljährig, nemlich mit Ende jedes Jahres von ihm dem eigenthümlichen Besitzer der Buchdruckerey zu erlegenden Pachtschilling von Rf. 400— sage: Vierhundert Rheinische Gulden in Bestand nehmen zu wollen.

2^{tens} Der eigenthümliche Besitzer der Buchdruckerey ist nicht entgegen, gegen die alljährig mit Ende jedes Jahres ihm vom H. Constandin Boditsch zu zahlenden vierhundert rheinische Gulden benanntlich, für die Gerechtigkeit u. Nutzniessung in des Bestandgebers eigenthümlichen Buchdruckerey auf sechs Jahre den Druck u. Verschleiss der in wallachischer Sprache zu druckenden Bücher dem H. Constandin Boditsch unter nachstehenden Bedingungen in Bestand zu geben, dass

3^{tens} Der vom H. Bestandnehmer nothwendigerweise anzustellende Buchdrucker H. Mich. Dürr, der die Buchdruckerkunst in wallachischer Sprache sehr wohl versteht, und seinen Sohn, und seiner Schwesternsohn von Hermannstadt hieher nach Kronstadt mitbringt, als des Bestandgebers Buchdrucker geführt werden soll, und im Fall dieser H. Mich. Dürr mit Tode abgehet, seinen Sohn und nach diesem seiner Schwesternsohn dass Vorrecht haben sollen vor einem Andern; vom H. Bestandnehmer aber währenden Pachtjahren für die Arbeit zu besolden sein wird.

4^{tens} Dass die Buchdruckerey, welche laut obiger Clausul bestimmt blos unter des Bestandgebers von Schobeln Nahmen geführt wird, übrigens von dem H. Bestandnehmer auf die ihm am bequemsten seyende Art in der ihm gelegenen Behausung untergebracht werden könne, welches ihm H. Bestandgeber ebenso wenig wehren, als H. Bestandnehmer solches zu einigem Praejudicio des Bestandgebers u. Eigenthümers der Buchdruckerey auslegen kann.

*) Numele lui Boghici îl întâlnim scris când Boditsch, când Bodics, când Budits, când Bodgyits. Actele înaintate magistratului și guvernului ei se iscălia de obicei: *Bodits*.

5tens Sind die wallachischen Bücher oben also, wie die in deutscher, lateinischer u. ungarischer Sprache in des Bestandgebers Buchdruckerey gedruckt werdende Bücher blos auf den Nahmen des Bestandgebers zu führen, immer auch nur unter dem Nahmen des Bestandgebers zu drucken.

6tens Was H. Bestandgeber an vorrätbigem Zeuge an H. Bestandnehmer übergiebt, wird vermöge Specification von dem H. Bestandnehmer in Gewicht übernommen, und dermaleins wieder bey der Endigung des Contracts, in Rechnung angenommen.

7tens Beliebe der H. Bestandnehmer über dem, was er in Anschaffung der Lettern, Matrizen, Pressen, und anderen mehreren benöthigten Werkzeuge auslegt, drey Verzeichnisse, wovon eins bey dem H. Bestandnehmer, und das zweyte bei dem Buchdrucker verbleiben, das dritte aber inden Händen des Bestandgebers seyn möge zu führen, indem derlei angeschafft werdende Buchdruckerey - Werkzeuge dem Bestandgeber zugehörig seyn und in Verechnung kommen sollen.

8tens Verstehe es sich von selbst, dass der H. Bestandnehmer die zum Drucke gehörige Erfordernisse, als: Russ, Firniss und dergl. selbst zu besorgen hat.

9tens Soll, wie die Pachtzeit der sechs Jahre verflossen ist, und der Pachtgeber den Druck der wallachischen Bücher zurücknehmen u. auch selbst besorgen wollte, der Bestandgeber nicht verpflichtet sein, die vom H. Bestandnehmer während den Pachtjahren gedruckte u. nicht veräusserte wallachische Bücher zu übernehmen.

10tens Soll zur Zeit, wenn der Bestandgeber den Druck der wallachischen Bücher zurücknimmt, alle zu dieser Buchdruckerey unumgänglich erforderliche u. gehörige Bestandtheile in dem Schätzungspreise mit Abrechnung des auf die während des Drucks geschehene Abnützung fallende Betrags durch den H. Bestandgeber wie der baar abgelöst werde.

11tens Wenn nach geendigter sechsjähriger Pachtfrist H. Bestandgeber diese Buchdruckerey zurücknehmen wollte, dabey aber sich der Fall ereignen sollte, dass H. Pachtnehmer ein Werk angefangen hätte, u. noch nicht geendigt, soll H. Bestandgeber so lang die Zeitfrist zugestatten, bis das Werk geendigt seyn wird, gegen obbenstehende bestimmte fortlaufende Bezahlung der jährlichen Pacht 400 — wobei jedoch als längster Termin der Verlängerung dieses Contractes ein Jahr festgesetzt wird u. auf diesen Fall die Übergabe mit Verfließung des 7-ten Pachtjahres zu geschehen hätte; dagegen wird die ausdrückliche Bedingung von Seiten des H. Pachtnehmers sich vorbehalten, dass die Aufsayung dieses Pacht-Contractes ein halbes Jahr vor der Verlaufszeit, also in der Hälfte des sechsten Jahres von dem H. Pachtgeber zu geschehen sey.

12tens H. Bestandgeber soll verpflichtet sein die wallachische Buchdruckerey in seiner jetzigen bestehenden Freyheit zu unterstützen. Wenn aber diese Freyheit vielleicht von einer höhere Behörde gehemmt werden sollte, soll H. Bestandgeber alle die auf Anschaffung u. in Standesetzung der Buchdruckerey angewandten Kosten dem H. Bestandnehmer ersetzen.

13^{tens} Für unvorher gesehene Unglücksfälle, wenn sie sich unter die in Händen der Bestandnehmer befindlichen Schriften u. Materialien ereignen sollten, als :Erdbeben, Feuer-Brünste, Diebesstähle, u. wie sie immer Nahmen haben mögen, haftet, H. Bestandgeber nicht, es wäre denn dass ihm selbst diesfalls einige Fahrlässigkeit zu Schulden käme.

14^{tens} Bestandnehmer soll anders nicht als : griechische, wallachische illyrische Schriften zu drucken befugt seyn, aller andere Schriften in deutscher, lateinischer, ungrischer etc. Sprache hingegen sich gänzlich enthalten, als welche sich H. Bestandgeber selbst vorbehält.

15^{tens} Soll die Zahlung der Rfl. 400— von der Zeit an gerechnet werden, wenn die Buchdruckerey mit den wallachischen Schriften wieder in Gang zu kommen anfängt.

16^{tens} Im Fall, wenn H. Pachtgeber unter diesem sechsjährigen Termin mit Tode abgehen sollte, so verbinden sich die Erbnehmende diesen Contract in der festgesetzten Zeitfrist in seinen Kräften aufrecht zu erhalten. Zu mehrerer Bekräftigung die H. Erbnehmende sich auch mit unterschreiben.

Urkund und zu mehrer Beglaubigung dessen, ist dieser Contract in duplo gleichlautend verfasst, sowohl von den contrahierenden Theilen, als auch von den erbetteten Zeugen unterfertigt worden und Jedem der zwey contrahierenden Haupttheile ein Par in Händen geblieben.

Cronstadt am 25ten May 1804.

(L. S.) **Joh. Georg Edler v. Schobeln**

Senator u. Pacht oder Bestandgeber, als eigenthümlicher Besitzer der Buchdruckerey.

(L. S.) **Fried. Edler v. Schobeln, Major**

als erbetteter Zeuge.

(L. S.) **Josef Edler v. Schobeln, Secret.**

Sohn des H. Bestandgebers.

(L. S.) **Costandin Boditsch**

als Pachtnehmer.

(L. S.) **Simon Gebauer, Prediger**

erbetteter Zeuge.

(L. S.) **Daniel Reich**

Schwiegersonn des H. Bestandgebers.

Das gegenwärtige Copie mit dem Originals vollkommen übereinstimmend befunden worden sei, wird hiemit zur Steuer der Wahrheit gewissenhaft bescheinigt.

Cronstadt, den 2ten September 1816.

Friedrich Trausch

Gerichts Actuar

A. Lhoy

Mag. Secret u. Archivar.

(Va urma)

DIPLOMAȚIA ÎN TRECUT ȘI ÎN PREZENT

de **Caius Bardoși**

După cum indivizii trăesc într'o comunitate, care se numește *Statul*, tot astfel națiunile se găsesc într'o interdependență, cunoscută sub denumirea de *Societatea Statelor*. În Stat cetățenii se supun unei autorități organizate, care-și poate impune voința prin forță, pentru a atinge scopurile ei de prosperitate colectivă. Această autoritate superioară lipsește însă în Societatea Statelor suverane și independente. *Colaborarea între națiuni se face numai prin propagandă, prin negocieri, prin tratate*. Organismul, care în-deplinește această funcțiune, se numește : *Diplomația*.

Diplomația reprezintă forma pacifică și normală de relațiuni politice, economice, culturale între națiunile civilizate. Când aceste relațiuni diplomatice sunt rupte, — atunci popoarele trăiesc izolate unele de altele, în cele mai multe cazuri dușmănindu-se sub forma sângeroasă a războiului. *Diplomația are, deci, o misiune conciliatoare*. Ea tinde să înlocuiască forța brutală prin buna înțelegere.

În timp de pace, diplomația trebuie să apere toate interesele națiunii sale față de pretențiunile guvernelor streine. Ea trebuie să asigure în acelaș timp, națiunii sale, o situațiune cât mai privilegiată în comunitatea internațională.

Vechea maximă „*Si vis pacem, para bellum*“ nu se referă însă numai la pregătirea tehnică și militară a apărării naționale. Prevențiunea cea mai eficace a războiului, în starea actuală a lumii, constă în alianțe sigure cu națiuni puternice. Aici intră în joc diplomația. Prin încheierea unor tratate de alianță defensivă, prin balansarea și exploatarea intereselor congruente și divergente, prin concesiuni reciproce, *diplomația poate să asigure națiunii sale o pace cât mai trainică*. Iar atunci când trebuiesc urmărite idealuri mari și vitale pentru viitorul unui neam, când trebuiesc reparate nedreptăți seculare, când avântul progresului impune unei națiuni o situațiune mai potrivită cu dezvoltarea ei, atunci diplomația va face prima încercare pentru a obține *satisfacerea pașnică a unor legitime pretențiuni*. Iar dacă adversarul este implacabil, diplomația va căuta să asigure unui eventual

războiului succesul anticipat al unor alianțe ofensive sau, cel puțin, al unor neutralități importante.

După terminarea ostilităților, diplomația are un vast câmp de luptă. Acesta nu e sângeros, ca cel militar. Însă este cu atât mai greu. Pentrucă diplomația va trebui să exploateze victoria armelor, obținând maximum de avantagii, politice și economice. Iar dacă războiul s'a terminat printr'o înfrângere, diplomația va trebui să scape, cu multă abilitate, tot ce se mai poate salva. Apărând drepturile ei și încercând să învrăjbiască pe învingători, cari adeseori devin rivali deghizați după victorie, ea va trebui să-i convingă că o generozitate este necesară în interesul propriului lor viitor. *Abia strategia diplomatică încheie cu succes o victorie sau o înfrângere militară.*

În timpurile recente s'a lansat o nouă formulă: „*Si vis pacem, para pacem*“. Lumea este însetată de pace după grozavul măcel mondial. Asigurarea unei păci trainice este însă condiționată de organizarea ei solidă. Organizarea păcii trebuie înfăptuită pe terenul politic, juridic, social și economic, intelectual, moral și chiar militar. Societatea Națiunilor, arbitrajul internațional, conferințele economice, organizația internațională a muncii, cooperarea intelectuală, abolirea războiului, limitarea armamentelor navale și terestre sunt tot atâtea creațiuni pozitive, dacă poate încă ceva relative, ale pacifismului modern. *Iar diplomației îi revine titlul de glorie al acestor creațiuni.* Pentrucă negocierea și încheierea tratatelor, cari au adus la aceste rezultate, s'a făcut cu concursul, dacă nu exclusiv, în orice caz principal al diplomației.

Armonia și pacea îndelungată între popoare va deveni însă o realitate numai atunci când națiunile se vor cunoaște, se vor aprecia și se vor înțelege mai bine. *De aceea diplomația trebuie să facă cunoscute bogățiile, aspirațiunile și progresele Țării sale printr'o propagandă largă, inteligentă și onestă.*

Diplomația are un trecut glorios, care este tot atât de vechiu, ca și civilizația. Iar importanța prezentă a diplomației, când interdependența națiunilor a devenit o condițiune de existență și de înflorire pentru viața economică și culturală a universului, este mai mult decât evidentă.

Este interesant și util, deci, ca să cunoaștem trecutul și să analizăm prezentul diplomației, unul din cele mai importante servicii publice ale Statelor moderne.

A) Diplomația în trecut

Un studiu asupra trecutului diplomației trebuie să fie precedat de o precizare. Anume trebuie fixată distincțiunea între istoria diplomatică și istoria diplomației.

Istoria diplomatică se ocupă cu nașterea și evoluția marilor probleme internaționale. Ea nu se mulțumește numai de-a prezenta evenimentele mari ale istoriei: un războiu, o revoluție, o reformă. Ci ea analizează cauzele psihologice, revelează interesele și intențiunile ascunse, cari au avut ca rezultat un eveniment important. Numai descifrând documente, memorii și corespondența diplomatică se pot cunoaște culisele istoriei. *Politica înaltă a suveranilor și a cabinetelor este adeseori o taină pentru masse.* Ea își păstrează caracterul misterios timp de secole. De aceea *istoria diplomatică* este destinată tocmai să lumineze această parte obscură a istoriei, care poate fi cu mult mai interesantă, instructivă și utilă decât istoria învățată în manualele de școală. Este însă o greșală mare că istoria diplomatică, în general, nu se studiază decât dela congresul de Westfalia, considerându-se acesta ca începutul diplomației moderne. Iar uneori acest studiu se începe numai dela congresul din Viena, care a fost primul mare eveniment diplomatic al secolului trecut. De fapt studiul istoriei diplomatice ar trebui să se urce până în antichitate și să dea o deosebită atențiune evoluției problemelor diplomatice în evul mediu, așa cum fac unii autori englezi.

Istoria diplomației tratează origina și dezvoltarea diferitelor instituțiuni și forme ale reprezentării diplomatice. Ea se ocupă, deci cu partea tehnică a diplomației, cu nașterea, organizarea și perfecționarea ambasadelor, cu metodele de tactică și strategie diplomatică, cu viața și activitatea marilor diplomați. Mecanismul diplomației este nu numai complicat, ci foarte vechiu. *Insă perfecționarea mașinei diplomatice a trecut prin mai multe faze de evoluție.* Scopul istoriei diplomației este tocmai să studieze și să fixeze aceste faze, în toate amănuntele ei. O diplomație modernă nu poate fi înțeleasă și bine orânduită dacă nu se ține seamă de diferitele etape ale evoluției sale, cari sunt pline de învățăminte nu numai pentru prezent, ci și pentru viitor. Adevărat că istoria diplomației este imperfect studiată. Numai în manuale și în ghiduri diplomatice, în monografiile, biografiile, memoriile și

scrisorile marilor diplomați se pot întâlni pasagii interesante, însă risipite, asupra trecutului diplomației. Deaceea culegerea materialului întâmpină dificultăți. Interesul și conștiința importanței studiului le poate însă înlătura cu ușurință.

În rezumat, se poate preciza distincțiunea între istoria diplomatică și între istoria diplomației în felul următor: prima se ocupă cu evoluția psihologică a marilor probleme internaționale, a doua tratează dezvoltarea istorică a instituției diplomatice.

Ori cât de pasionant ar fi studiul istoriei diplomatice, scopul și spațiul prezentei lucrări ne impune ca să *ne mărginim numai la o expunere sumară a istoriei diplomației*, dacă vrem să înțelegem bine organizarea diplomației contemporane.

Diplomația a trecut prin trei perioade de evoluție.

La început au existat numai ambasade temporare, care se terminau după ce o misiune diplomatică, — încheierea unui tratat de pace sau de alianță, — era dusă la un sfârșit bun sau rău.

Aceasta era *antichitatea diplomației*.

Pe urmă, ambasadele au devenit permanente, asigurând o continuitate în relațiunile diplomatice și ridicând mult importanța diplomaților. Acesta a fost *evul mediu al diplomației*.

În fine, activitatea diplomaților s'a lărgit sub forma congreselor diplomatice, cari erau organizate și conduse după instrucțiunile speciale ale Ministerelor afacerilor streine, o creațiune nouă, menită să întărească prestigiul diplomației. Cu aceasta se deschide *epoca modernă a diplomației*.

Diplomația antică, cu ambasadele temporare, diplomația medievală, cu ambasadele permanente și diplomația modernă, cu congresele diplomatice, — au trecut însă fiecare, printr'o evoluție lentă și interesantă, care merită să fie cunoscută.

I. Diplomația antică.

Relațiunile diplomatice au apărut în istorie odată cu primele state organizate. La Egipteni întâlnim deja ambasade numeroase. La Greci ambasadorii erau răspunzători față de adunările populare. În Roma găsim vestigiile unei activități diplomatice bine organizate. Chiar și în timpul năvălirilor barbare, ambasadele erau importante. Iar la bizantini se poate vedea prima diplomație rafinată, care a influențat mult dezvoltarea ei ulterioară. Câteva amănunte asupra acestei perioade pot fi interesante.

1. *Vechii Egipteni*, cari au fost poate cel mai civilizat și cel mai politic popor al antichității, primeau și trimiteau des ambasade. Trimisul strein era investit cu *un caracter sacru*, care-l scutia de neplăceri. Egiptenii cultivau, deci, imunitățile diplomatice. Aceasta nu era urmarea vreunui principiu de drept internațional, ci totul era întemeiat pe o superstiție, care însă era îngrijit păzită de preoți.

De-altcum, în general, *persoanele trimise în ambasade erau preoți*. Aceasta era o consecință firească a organizării teocratice de Stat.¹⁾

*

2. Cuvântul „*diplomație*” este de *origine grecească*, pentru că el derivă dela „*diplomă*”. Anume, după cum convențiunile private erau garantate prin remiterea unui document către părțile interesate, tot astfel tratatele între națiuni au fost întotdeauna redactate în două exemplare. Aceste documente, numite mai târziu „*diplome*” erau considerate, în antichitate, ca sacre. Păstrarea lor era încredințată unor înalți funcționari, *auguri și mari preoți, cari pot fi considerați, în sensul strict al cuvântului, ca primii „diplomați”*.

Origina greacă a cuvântului „*diplomație*” îl face pe *Prințul Czartoryski* să creadă că diplomația s'a născut în Grecia și că noi am moștenit-o de acolo.²⁾

Aceasta este o mică eroare, din două motive. Întâiu, pentru că diplomația a existat cu mult înaintea Grecilor. Este destul să cităm ambasadele egiptene. În al doilea rând, după cum susține autorul englez *E. C. Grenville Murray*.³⁾ cuvântul de „*diplomație*” a apărut numai la sfârșitul secolului al XVIII-lea pentru a denumi tot ce era în legătură cu administrarea și negocierea afacerilor externe.

Dar aceasta nu exclude o altă opinie justă a Prințului *Czartoryski*,⁴⁾ anume că Grecii au avut în diplomație, ca în multe alte lucruri, inspirațiuni geniale și mărețe.

În cetățile grecești, de fapt, nu au existat diplomați de profesie, după cum nu existau nici politicieni de profesie. Fiecare cetățean era familiarizat cu situațiunea politică și capabil

¹⁾ E. C. Grenville Murray, *Embassies and Foreign Courts*, pag. 6—7.

²⁾ Pr. Czartoryski, *Essai sur la diplomatie*, pag. 25. ³⁾ Grenville Murray, pag. 42. ⁴⁾ Pr. Czartoryski, pag. 31.

să execute importante misiuni diplomatice. Însă în realitate, adunările populare puneau multă grijă în *alegerea celor mai distinși cetățeni*, pentru aceste misiuni. Ei trebuiau să cunoască și să aibă experiență nu numai referitor la situațiunea politică a cetății, ci și în ceea ce privea condițiunile particulare ale Statului, la care erau trimiși.¹⁾

Una din lucrările cele mai obișnuite ale adunărilor populare era să trimeată și să primească ambasade, să asculte și să critice pe ambasadorii cari se întorceau acasă, să dea instrucțiuni ambasadorilor cari plecau în străinătate și să discute propunerile făcute de ambasadorii străini. *Aristofan* ne-a lăsat o descriere admirabilă despre o asemenea adunare în „*Acharians*“. Poporul este prezentat aici tocmai când primește rapoartele ambasadorilor, cari se întorceau din Persia și Tracia și când îl chestiona pe ambasadorul persian *Shamatarbas*, supranumit „Ochiul Regelui“²⁾.

Acceptarea unei ambasade într'un stat grecesc al antichității nu era nici o sinecură și nici un act lipsit de riscuri. *O misiune diplomatică eșuată, expunea pe acei cărora le-a fost încredințată, unui adevărat proces penal*. Lucrurile se petreceau întocmai precum azi un șef militar sau naval trebuie să răspundă în fața unei Curți Marțiale pentru acțiunile sale nenorocoase. Un exemplu istoric este punerea sub acuză a lui *Eschine* de către *Demostene*. *Eschin* a scăpat numai cu mari greutate de o condamnare, cu toată strălucita sa apărare, care a rămas celebră³⁾

Numirea ambasadorilor, precum și ratificarea acțiunii sau condamnarea acțiunii lor de către adunările populare ale cetăților grecești prezintă o frapantă asemănare cu sistemul modern american. Anume, Congresul Statelor Unite este investit cu largi privilegii în materie de politică externă, privilegii, cari nu se găsesc la alte Parlamente. Congresul numește pe ambasadori, discută toate acțiunile internaționale și ratifică sau respinge tratatele încheiate cu statele streine. Se știe că *Wilson*, după ce s'a reîntors dela congresul de pace, a fost vehement atacat în Congres pentru iscălirea Tratatului dela Versailles, a cărui rati-

¹⁾ Michael Rostovstef, *The History and Nature of International Relations* (în „Georgetown Foreign Service Series“), pag. 52. ²⁾ Rostovstef, *op. cit.*, pag. 52. ³⁾ Vaughan Williams, *La Diplomatie*, în „Receuil de l'Academie de Droit International de La Haye“, Vol. IV., p. 232.

ficare a fost refuzată sub motivul că obligațiunile față de Societatea Națiunilor, onest asumate și conștiincios executate, nu ar cadra cu doctrina tradițională a monroeismului american. Iar din clipa aceea Wilson a fost mort politicește.

Iată o interesantă analogie între antica democrație grecească și între modernă democrație americană.

*

3. **Romanii** par a fi fost primii, cari au dat o atențiune serioasă dreptului de legațiune. Dyonisius și Plutarch afirmă că Numa Pompiliu a întemeiat un *Colegiu a Fețialilor* la Roma. Acest colegiu poate fi asemănat cu un *corp diplomatic sacerdotal*. El se compunea din 20 de membri. Președintele lor era numit „*Pater Patratus*“. Aceștia erau trimiși în ambasade regulate. Primirea și întreținerea trimișilor străini era încredințată lor. Când erau trimiși în ambasade, primeau instrucțiuni severe și ample¹⁾.

Conducerea politicei externe era însă în mâinile Senatului. Montesquieu a descris, cu multă măiestrie, diplomația Senatului. Poate niciodată nu a existat o diplomație mai abilă și mai prevăzătoare ca aceasta. Ea a fost o doctrină de adâncă înțelepciune și de o neobosită energie, consfințită și pusă în practică de o adunare deliberativă, a cărei membri s'au reînnoit în cursul unui lung șir de secole²⁾.

O tribună liberă, situată aproape de capitol și numită „*grecostrasis*“, este amintită de Varro ca un loc unde trimișii națiunilor străine așteptau audiențele lor la Senat. Spre sfârșitul Republicii s'a stabilit un obicei, — care în curând a fost format autorizat prin „*lex Gabinia*“ — anume, de-a consacra luna Februarie pentru negocierile între ambasadorii străini și Senat. La o dată necunoscută, „*grecostrasis*“ a fost mutată în for și a fost așezată tocmai în fața Templului lui Saturn³⁾.

*

4. În timpul *năvălirilor barbare* găsim ambasade, cari în organizarea și executarea lor erau la înălțimea ambasadelor grecești și romane, având un caracter comun cu acestea prin faptul că și ele erau numai temporare. De aceea trebuie să le clasăm în categoria diplomației antice.

¹⁾ Grenville Murray, op. cit., pag. 8—9. ²⁾ Pr. Czartoryski, op. cit., pag. 37. ³⁾ David Jayne Hill, A History of Diplomacy in the international development of Europe, Vol. I., pag. 11—12.

Cassiodorus, un aristocrat roman și un savant consilier diplomatic a Regelui Teoderic, a exprimat în una din scrisorile sale, părerea sa despre calitățile, cari sunt indispensabile unui agent diplomatic. *Hill* crede că această opinie poate servi ca o instructivă lecțiune chiar și în timpurile noastre¹⁾.

Iată ce spune *Cassiodor* : *Fiecare ambasadă cere un om înțelept, căruia să i se poată încredința conservarea intereselor Statului. Va trebui să fie ales cel mai abil pentru ca să poată argumenta împotriva celui mai puternic. El va trebui să vorbească în consiliul înțelepților în așa chip, încât chiar și un număr atât de mare de bărbați învățați să nu fie în stare să câștige o victorie în afacerea cu care este însărcinat*²⁾.

Deoarece, în acele timpuri, executarea unei misiuni diplomatice cerea libertate de judecată, instrucțiunile date de Rege erau numai de natură generală și par a fi fost aproape numai orale. Însă *Cassiodor* ne-a lăsat câteva formulare de scrisori acreditate, a căror formule latine au fost întrebuițate, aproape fără modificare, în decursul întregului ev mediu. Aceste scrisori de acreditare au servit ca model pentru toate timpurile următoare până în ziua de azi³⁾.

Chiar și la cele mai barbare națiuni, inviolabilitatea ambasadurilor pare a fi fost recunoscută întotdeauna. Pentru a-i ocroti de violențe, în decursul călătoriilor lor, o anexă a *Legii Salice* a impus un „*Wergeld*” de 1800 soldii pentru asasinarea unui ambasador. Penalități asemănătoare se găsesc în *codurile Alemanilor, Saxonilor, Frisianilor și Lombarzilor*⁴⁾. Până la introducerea dreptului roman și canonic, dreptul de legațiune pare a fi existat însă numai ca o slabă tradiție la popoarele germanice. Persoanele ambasadurilor erau considerate ca inviolabile, deoarece se presupunea că această imunitate le era acordată de alte națiuni. *Grenville Murray* afirmă însă că un ambasador nu era sigur de privilegiile sale și *insultarea lor era destul de obișnuită*⁵⁾.

5. *Diplomația bizantină* a fost nu numai eminent organizată, ci și condusă de un departament al afacerilor străine, cu mult înainte de stabilirea acestei instituțiuni în celelalte părți ale Europei⁶⁾. Conducerea aparatului diplomatic la curtea imperială o

1) D. J. Hill, op. cit., I., pag. 39. 2) *Cassiodorus*, *Variae*, II., 6. 3) Hill, op. cit., I., pag. 39—40. 4) Hill, op. cit., I., pag. 40. 5) *Grenville-Murray*, op. cit., pag. 13—14. 6) Hill, op. cit., I., pag. 207.

avea „*Magister officiorum*“, care, în calitatea sa de șef al personalului curții, era, în același timp, Mareșalul Curții și Ministrul afacerilor străine¹⁾.

Un ceremonial amănunțit s'a desvoltat, în mod progresiv, a cărui formule erau considerate de foarte importante²⁾.

Ascensiunea la Tron a unui nou împărat era notificată formal tuturor Principilor din occident și orient³⁾.

Primirea solemnă a ambasadurilor străine de către Împărat era considerată ca o importantă afacere de Stat, la care se desfășura toată pompa și strălucirea Bizanțului. Barbarii, între cari erau socotiți și Persiani, trebuiau impresionați printr'o orbitoare splendoare, pentruca astfel să fie convinși de puterea covârșitoare a Imperiului și a Basileosului său⁴⁾.

Ambasadele puterilor străine erau primite cu tot rafinamentul ospitalității bizantine, însă ținute sub supraveghere, pentru ca să nu aibă oportunitatea unei observațiuni libere. Sub pretextul unei escorte de onoare, ambasadorul străin era primit la frontieră de o puternică forță militară. *Pentru a-l convinge în privința caracterului inaccesibil al Țării, ambasadorul era condus pe drumul cel mai lung și cel mai anevoios, dându-i-se însă asigurarea că acesta ar fi cel mai ușor acces spre capitală⁵⁾.*

În timpul șederii lor la Constantinopol, ambasadele, cu tot personalul lor, erau găzduite, pe cheltuiala Statului, într'un palat special amenajat pentru reședința lor. Un oficiu special, numit „*Skrinion Barbaron*“, sau „Biroul Barbarilor“ avea sarcina întreținerii lor. Toate mișcările lor erau supraveghiate în secret. *Totdeauna erau escortați de o gardă, care servea mai mult pentru a împiedeca libertatea observațiunei și comunicărei, decât pentru protecțiunea lor.⁶⁾*

Prokop amintește un singur caz excepțional când Justinian a permis ambasadorului persian *Ized Guschnasp*, pe care-l aprecia mult, ca să se miște liber și fără escortă, împreună cu oamenii săi, în Bizanț.⁷⁾

Când ambasadorii reprezentau vecini puternici, se punea o deosebită grijă în a ascunde înaintea lor bogăția capitalei și

¹⁾ Dr. Karl Güterbock, *Byzanz und Persien in ihren diplomatisch-völkerrechtlichen Beziehungen im Zeitalter Justinians*, pag. 13. ²⁾ ³⁾ Hill, op. cit., I., pag. 207. ⁴⁾ Güterbock, op. cit., pag. 20. ⁵⁾ Hill, op. cit., I., pag. 207. ⁶⁾ Hill, op. cit., pag. 207—208. ⁷⁾ Güterbock, op. cit., pag. 23—24.

frumusețea femeilor. În schimb li se arătau trupele numeroase și splendide, precum și zidurile de apărare înalte și solide. Se țineau, în prezența lor, reviste militare, la cari aceiași soldați, cu arme și insigne diferite, treceau de mai multe ori înaintea lor, având instrucțiuni ca să privească cât mai războinic și sălbatec.¹⁾

Cartea despre „Ceremonii“, scrisă de Împăratul Constantin Porfirogenitul, amintește locul fiecărui ambasador la solemnitățile publice și descrie o serbare, pe care a dat-o el însuși, în hipodrom, în onoarea trimișilor arabi, precum și o cursă de cai, prezidată de Justinian II și de ambasadorul persian.²⁾

În vederea importanței deosebite ce se acorda relațiilor între Papalitate și Imperiul bizantin, mai ales după invasiunile teutonice, Papii au trimis la curtea imperială din Constantinopol ambasadori numiți „apocrisarii“, sau „responsales“. Primul acestor „apocrisarii“ pare a fi fost Julian, Episcop de Cos, acreditat de Sf. Leo cel Mare la Curtea Împăratului Marcian (450—457).³⁾

Însă dibăcia și afabilitatea, pe care o aveau Bizantinii când primeau ambasadori străini, era întrecută de priceperea lor când trimiteau pe proprii lor reprezentanți. Fiecare ambasador, după ce a fost întâiu examinat în privința aptitudinii sale, era instruit înaintea plecării în mod special, despre scopul și planul misiunii sale. I se impunea, înainte de toate, ca să fie extraordinar de politicos și generos, în măsura în care îi permiteau mijloacele. Adeseori ambasadorii bizantini luau cu ei mărfuri produse în Imperiu, cu îndoitul scop de-a acoperi cheltuielile ambasadei și de-a câștiga un nou debușeu pentru comerțul imperial. Ambasadorul trebuia să laude totdeauna și să nu critice niciodată posesiunile străinului, fără însă a micșora pe acele ale Țării sale. Spre deosebire de precauțiunile luate împotriva curiozității străinilor, ambasadorii bizantini erau instruiți ca să observe și să raporteze împăratului cât mai mult posibil.⁴⁾

Din contactul cu Orientul bizantin, Venețienii au câștigat acea școală a diplomației, pe care Italienii au elaborat-o într'un sistem amplu. Hill⁵⁾ crede că această experiență a fost comu-

¹⁾ Hill, op. cit., pag. 207--208. ²⁾ Hill op. cit., pag. 208. ³⁾ Carlton J. H. Hayes, The history and nature of International Relations (în „Georgetown Foreign Service Series“), pag. 80. ⁴⁾ Hill, op. cit., pag. 209. ⁵⁾ Hill, op. cit., I pag. 209.

nicată mai târziu de Venețieni și Italieni restului Europei, servind astfel de bază diplomației moderne.

*

Diplomația antică, dela Egipteni până la Bizantini, are o notă caracteristică, care trebuie scoasă în relief.

Anume, atât la primele ambasade civilizate ale *Egiptului*, cât și la trimișii îngrijit selecționați și încărcăți cu o gravă răspundere ai *cetăților grecești*, — atât la diplomații abili și pricepuți ai *senatului roman*, cât și la ambasadorii popoarelor din timpul *năvălirilor barbare*, — precum și în sistemul diplomatic rafinat și subtil, plin de trucuri și resurse ingenioase, admirabile pentru acele timpuri, ale *Imperiului bizantin*, — găsim o notă comună și particulară: *ambasadele erau temporare*. Misiunile diplomatice erau îngrijit pregătite și abil executate, dar, *după terminarea lor, ele încetau în mod natural*. Legăturile internaționale încă nu au fost atât de consolidate, pentru a pretinde relațiuni diplomatice permanente. Deaceia diplomația antică nu se urcă numai adânc în istoria egiptiană ci, spre deosebire de obișnuita clasificare istorică, ea cuprinde și perioada năvălirilor barbare și ale Imperiului bizantin.

Însă fără experiența vastă și tradiția strălucită a diplomației antice, poate niciodată nu s'ar fi ajuns la înființarea ambasadelor permanente ale evului mediu, cari, la rândul lor, au pregătit câmpul de activitate al congreselor moderne.

II. Diplomația medievală.

Primele ambasade permanente au fost înființate de Biserica din Roma, după ce Papalitatea și-a întărit prestigiul în Occident. Sub influența papală și din învățămintele bizantine, Veneția a organizat serios și temeinic diplomația permanentă. Modelul Veneției a fost copiat și amplificat de celelalte cetăți ale Italiei. Iar diplomația italiană s'a răspândit și s'a perfecționat în restul Europei. Acest proces de transformare s'a produs însă încet și progresiv, așa încât merită să fie privit mai de aproape.

*

1. *Papalității* îi revine gloria de a fi creat diplomația permanentă.

Autorul modern *Vaughan Williams* afirmă, cu toată imparțialitatea anglo-saxonă, că „diplomația într'adevăr organizată a

apărut atunci când Papalitatea a devenit o forță politică în Europa.“¹⁾ Iar Americanul *Carlton I. H. Hayes*, vorbind de origina papală a diplomației permanente, susține că „diplomația datorește mult bisericii și în special papalității“. (*Diplomacy owes much to the Church, especially to the Papacy*).²⁾

Biserica din Roma a avut de timpuriu reprezentanți sau, în orice caz, un fel de agenți în țările creștine occidentale. Aceștia erau preoții, episcopii, câte-odată chiar și cardinalii. Dar, în afară de ei, ea mai trimitea și însărcinați cu misiuni speciale. Acești ambasadori speciali erau numiți „*legati a latere*“, când erau cardinali, și „*legati missi*“, când erau inferiori rangului de cardinal.³⁾

Diplomații medievali erau, în general, figuri distinse ale clerului. Aceasta era un lucru natural, pentru că pe-atunci au fost puțini laici instruiți, cari să cunoască limba latină, adică limba diplomatică a epocii. Numai în secolul al XV-lea au apărut, alături de diplomații eclesiastici, primi ambasadori laici.⁴⁾

*

2. *Veneția*, cu enormul ei comerț maritim, a simțit în curând necesitatea unor mai strânse relațiuni diplomatice cu Statele străine. Interesele economice, cari erau determinante în politica externă a Republicii adriatice, cereau o reprezentare și o apărare continuă. Contactul cu diplomația bizantină i-a făcut să adapte ambasadele ca mijloace de realizare a proiectelor lor economice. Însă aceste ambasade trebuiau investite cu un caracter permanent, dacă voiau să asigure o eficacitate și o continuitate importantei lor misiuni.

Organizarea diplomației venețiene s'a făcut printr'o serie de legi, cari sunt cuprinse în faimosul „*Cod Venețian*“. ⁵⁾ Acest cod cuprinde *un întreg sistem de drept, foarte curios în amănuntele sale*.

Astfel, printr'o lege din 22 Decembrie 1268,⁶⁾ s'a interzis ambasadorilor venețieni ca să fie însoțiți de nevestele lor în străinătate, de teamă că femeile nu pot păstra secretele diplomatice. În schimb erau obligați ca să-și ducă cu ei bucătari din Veneția, pentru a

¹⁾ Vaughan Williams, op. cit., pag. 232. ²⁾ Hayes, op. cit., pag. 79. ³⁾ Hayes, op. cit., pag. 80. ⁴⁾ Vaughan Williams, op. cit., pag. 232. ⁵⁾ Baron de Korff, Histoire du Droit International, în „Recueil de l'Academie de Droit International de La Haye“, Vol. I, pag. 20. ⁶⁾ Hill, op. cit., I. pag. 360.

preveni o otrăvire. Printr'o lege din acelaș an, ambasadorul era constrâns ca să predea Statului toate darurile, pe cari le primea dela străini, pentruca astfel să se evite corupțiunea. De asemenea era interzis ambasadorilor ca să aibă o proprietate în țara reședinței lor. Ambasadorul nu putea lipsi dela postul său, nici măcar o singură zi.

La 1288 s'a impus ambasadorilor venețieni obligațiunea ca să prezinte un raport scris în termen de 15 zile dela reîntoarcerea lor din ambasadă.¹⁾ Senatul venețian pentru a fi lămurit despre afacerile puterilor străine, pe lângă cari și-a acreditat ambasadorii, nu se mulțumea numai cu trimiterea frecventă a unor depeșe lungi. El ținea ca ambasadorii, după reîntoarcerea din misiunea lor, să se prezinte în Adunarea Senatului și să citească acolo un raport dezvoltat despre situațiunea topografică a țării unde au fost trimiși, despre compoziția și moravurile curții, pe care au frecventat-o, despre starea financiară a guvernului și despre condițiunile de prietenie sau de dușmănie politică, în cari trăia guvernul cu alte țări. Aceste lecturi diplomatice, numite „Relazione“, se desfășurau într'un cadru de solemnitate și sunt una din particularitățile republicei venețiene. Lectura „Relazione“-lor, în ședința solemnă a Senatului, a devenit o obișnuință, intrată în moravurile politice ale Veneției. Senatul, al cărui mandatar era ambasadorul, nu considera încheiată ambasada atâta vreme cât nu s'a pronunțat acest discurs final. Acest obicei remarcabil s'a menținut până la sfârșitul Republicei din Veneția, adecă până la 1797. Grație lui avem azi o mulțime de documente de mare valoare. Cu tot incendiul din 1577, care a distrus câteva săli ale arhivelor, se găsesc încă și astăzi rapoarte amănunțite, începând dela 1492, cari formează un admirabil ansamblu pentru studiul secolului al XVI, XVII și XVIII.²⁾

Durata unei misiuni diplomatice era de trei sau patru luni în secolul al XIII-lea. Abia în secolul al XV-lea ea a fost prelungită la doi ani.³⁾

O lege din 1480 interzice ambasadorilor venețieni convențiunile cu străini despre afaceri publice, precum și corespondența politică adresată persoanelor, cari nu erau în legătură cu guvernul. Iar un decret din 1841 pedepsește cu expulzare și cu o amendă de

¹⁾ Hill, op. cit., I. pag. 360—361. ²⁾ P. Pradier-Fodéré, Cours de Droit Diplomatique, Vol. I. pag. 37 nota ²⁾. ³⁾ Hill, op. cit., I, pag. 361.

2000 ducați orice conversație cu un diplomat străin despre afaceri de stat.¹⁾

Aceste legi severe, cari formau „Codul Venețian“, erau aplicate cu toată rigoarea. Ambasadorii aveau deci o gravă răspundere în executarea lor. Ei erau bărbați distinși, cu o pregătire serioasă și cu o înaltă capacitate intelectuală și profesională.

Octavius Maggi, un scriitor venețian, ne-a lăsat, într-o carte publicată la 1596, o imagine edificatoare despre calitățile și cunoștințele ce se cereau unui ambasador din acele vremuri: „*El trebuie să fie nu numai un bun creștin, ci și un teolog instruit. El trebuie să fie un filozof bine versat în Aristotel și în Plato. El trebuie să fie capabil de-a transpune, în orice moment, expunerea problemelor celor mai abstracte, într-o formă dialectică corectă. El trebuie să cunoască pe clasici și să fie expert în matematici, în arhitectură, în muzică, în fizică, în drept civil și în drept canonic. El trebuie nu numai să știe să vorbească latina, cu un rafinament cu totul clasic, ci el trebuie să fie un măestru în greacă, în spaniolă, în franceză, în germană și în turcească. El trebuie să aibă cunoștințe aprofundate în istorie, în geografie și în știința războiului. Însă el nu trebuie pentru aceea să neglijeze pe poeți și nu trebuie să se găsească niciodată fără Homer*“.²⁾ Oare câți din diplomații moderni au cultura vecilor ambasadori venețieni?

În secolul al XVI-lea, Veneția avea *ambasade permanente la Viena, la Paris, la Madrid și la Roma*. Iar împăratul roman și regii Franței și Spaniei aveau ambasade, iar Sfântul Scaun avea o nunciatură la Veneția. Afară de aceea Veneția mai avea *rezidenți acreditați la curțile din Neapoli, Turino, Milan și Londra, precum și la cantoanele elvețiene*. La Constantinopol era un „*bailo*“ (bajulus).³⁾ În secolul al XVI-lea, „*Baillagio*“-ul din Constantinopol era cea mai onorabilă și cea mai importantă *ambasadă* pentru ambiția unui Venețian. Raporturile Veneției cu Poarta, adeseori ostile, totdeauna suspecte, chiar și atunci când se schimbau cele mai vii manifestațiuni amicale, cereau ca un asemenea post să fie ocupat de oamenii cari erau cei mai abili și cei mai experți în negocierile internaționale.⁴⁾

La început Venețienii au reclamat încă la 1265 dreptul de-a

¹⁾ Hill, op. cit., I, pag. 361. ²⁾ Vaughan Villiams, op. cit., pag. 259. ³⁾ Sir Ernest Satow, A guide to diplomatic practice, vol. I, pg. 230-231. ⁴⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 165.

aveă un „*bailo*“ la Constantinopol și la Tesalonic, pentru a exercita jurisdicțiunea asupra venețienilor, cari își aveau reședința acolo. Impărații slabi ai Orientului au fost siliți ca să le cedeze acest privilegiu. Atribuțiunile unui „*bailo*“ par a fi fost asemănătoare celor exercitate de consulii moderni din Orient, cari au jurisdicțiunea capitulațiunilor. Inșă rangul lor a fost mai ridicat. Iar mai târziu, titlul de „*bailo*“ a fost dat ambasadiorilor Veneției la Poartă. Ei au continuat să poarte acest titlu până la sfârșitul Republicei.¹⁾

Numirea ambasadiorilor venețieni, cari erau trimiși în străinătate, se făcea de obicei în *Consiliul Pegadilor*. O lege, votată de *Consiliul celor zece* la 31 Iulie 1495, prevede că nobilii numiți pentru ambasade străine trebuie să fie aleși de Adunare. Inșă la 17 August 1497, dreptul de-a numi pe ambasadori a trecut asupra *Senatului*.²⁾

Primirea ambasadiorilor străini la Veneția se făcea cu o deosebită pompă. Ne-a rămas descrierea primirii unui ambasador francez, care merită să fie citată ca exemplu. Gondola reprezentantului Franței era întâmpinată de 60 de senatori la o distanță de două mile de oraș. Aceștia îl însoțeau până la palatul, care era pregătit pentru el și, pe urmă, îl conduceau la Doge. Fiecare senator dedea mâna unei persoane din suita ambasadorului. Acesta, ajuns la scara numită a *Giganților*, trebuia să o urce încet, pentru a nu pierde răsufarea în momentul când trebuia să se adreseze Dogelui. *Dogele îl aștepta, cu întregul colegiu, în sala cea mare a palatului*. Ambasadorul saluta de trei ori, prezenta scrisorile de acreditare și pronunța un discurs în limba franceză, pe care un secretar îl traducea Senatului. Sala era tixită cu tot ce Veneția avea mai distins. Femei mascate, de toate condițiunile, priveau din tribune. După răspunsul Dogelui, ambasadorul se retrăgea salutând încă odată de trei ori. Pe urmă era reconduc, cu un mare ceremonial, la palatul său.³⁾

Iată care a fost organizarea, pregătirea și ceremonialul ambasadiorilor Veneției, iluștrii întemeietori ai diplomației laice permanente. Exemplul lor a fost în curând imitat de celelalte State italiene.

*

¹⁾ Grenville-Murray, op. cit., pag. 69-70. ²⁾ Grenville-Murray, op. cit., pag. 232. ³⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 401.

3. Prima *cetate italiană*, care trebuie amintită pentru succesele ei diplomatice, după Veneția, este desigur **Florența**.

În secolul al XIII și XIV-lea, Florența a avut ca ambascadori pe *Dante*, pe *Petrarca*, pe *Boccaccio*. Iar în urmă ea se mai putea mândri cu agenți diplomați ca un *Guicciardini* și *Machiavel*¹⁾.

Calvo susține că numai în Italia medievală a început diplomația să fie practică ca o artă și nu învățată ca o știință de către diplomații propriuși. Diplomația, până atunci, era acomodată simplității și asprimei timpurilor. Ea a devenit în școala savanților și bărbaților de stat italieni, între cari figurează *Machiavel* în primul rang, „o artă plină de subtilități și de viclenie, arta de a se disimula, ascunsă sub masca formelor convenționale, făcându-se instrumentul unei politici de egoism și de intrigi“²⁾.

Machiavel a arătat o mare abilitate în misiunile sale la *Ludovic al XII*, la *Împăratul Maximilian*, la *Papa Iuliu II* și la *Cezare Borgia*³⁾. Într-o scrisoare adresată prietenului său *Rafael Girolamo*, ambascadorul regelui Spaniei la curtea *Împăratului Maximilian*, *Nicola Machiavel* se pronunță despre rolul ambascadorului astfel: „Ambascadorul trebuie să se facă stimat de prințul pe lângă care este acreditat. În corespondența sa cu guvernul pe care-l reprezintă, subiectele de tratat pot fi trei: ceea ce este făcut, ceea ce se face și ceea ce se poate face în urmă. El trebuie de asemenea să-și dea silința ca să prezinte curții sale un tablou despre situațiunea generală a Statului și orașului, în care-și are reședința prințul străin“⁴⁾.

Primele relațiuni diplomatice permanente, în Italia, despre cari avem documente, au fost acelea între *Francesco Sforza* și *Cosimo de Medici*. Încă la 1446, *Sforza*, Ducele Milanului, a trimis pe *Nicodemus de Pontremoli* ca ambascador permanent la Florența, pe lângă *Cosimo de Medici*. Cam în același timp, *Florența* a început să întrețină o ambasadă permanentă la *Milan*. În curând au fost stabilite relațiuni asemănătoare între *Milan*, *Veneția* și *Napoli*. La 1463 a fost întemeiată ambasada milaneză permanentă la Curtea Franței și acest exemplu a fost urmat de celelalte State ale Italiei⁵⁾.

¹⁾ Hayes, op. cit., pag. 86. ²⁾ Charles Calvo, Le droit international théorique et pratique, e. Ed., Tome III., pag. 116. ³⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I., pag. 163. ⁴⁾ Ernest Nys, Le Droit International, Vol. II., pag. 389. ⁵⁾ Hill, op. cit. II., pag. 154.

În fine, nu trebuie uitat, după cum remarcă just Pradier-Fodéré¹⁾, că Italia a dat pe Cardinalul *Alberoni* Spaniei și pe Cardinalul *Mazarin* Franței.

Astfel diplomația italiană, atât de avansată și potrivită exigențelor epocii, a influențat mult dezvoltarea și rafinarea diplomației europene.

*

4. Primul Stat, care a imitat metodele diplomației italiene, a fost *Franța*.

Ludovic al XI-lea a fost nu numai unul din creatorii unității Franței, ci și un suveran cu mari ambiții în politica sa externă. Hill²⁾ susține că nici un monarh n'a întrebuițat, într-o măsură atât de largă, arta diplomatică înaintea lui. Din documentele incomplete ale epocii se pot cita mai mult de șaptezeci de nume de ale persoanelor, cari au servit în diplomația lui Ludovic al XI-lea și este sigur că agenții săi secreți au întrecut acest număr fără precedent. Este interesant de notat că între agenții săi diplomatici au fost *foarte mulți Italiani*.

Heffter, vorbind despre diplomația din această epocă, o caracterizează astfel: „*Es war im Allgemeinen eine Lügendiplomatie, wie man selbst kein Bedenken hatte, einzugestehen; die Kunst der Verstellung im positiven Gewande der Lüge; Qui nescit dissimulare nescit regnare, und Lügen mit Lügen gelten, war der Wahlspruch. Kein Mittel galt dabei für unerlaubt, am wenigsten Bestechung. Ludwig XI. von Frankreich und Ferdinand der Katholische waren die Hauptrepräsentanten dieser Richtung*“³⁾.

La începutul secolului al XVI-lea, Regii Franței s'au așezat în fruntea progresului științific, care s'a produs în jurul lor, încurajându-l cu toate mijloacele. Diplomații francezi au simțit că nu pot rămâne străini de *mișcarea Renașterii*. Ei au înțeles că un ambasador trebuia să fie în acelaș timp, „*jurisconsulte, savant, artiste et homme du monde*“⁴⁾. Nici una din aceste condițiuni nu era neglijată în educațiunea tinerilor diplomați. Numele mari ale ambasadorilor francezi din această epocă, tot atât de ilustre în știința dreptului ca și în aceea a afacerilor publice, mărturisesc o erudițiune, care uimea secolul lor⁴⁾.

¹⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., pag. 549. ²⁾ Hill, op. cit., pag. 152. ³⁾ August Wilhelm Heffter, *Das europäische Völkerrecht der gegenwart* (1844), pag. 376. ⁴⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I. pag. 452.

Sub domnia lui Ludovic al XII-lea, a lui Ferdinand Catolicul și a Împăratului Maximilian, diplomația a devenit o instituțiune, în care forțele de acțiune au fost aduse într'o mai strânsă relațiune una cu alta. Inșă, lipsit de o organizațiune solidă și de un cod de procedură, în afară de uzanțe cari cu încetul au luat forma dreptului obicinuinței, corpul diplomatic era „o îngrămădire de molecule vii, fără relații vitale și fără suflet“ (an aggregation of living molecules without vital relations and without soul), cum zice Hill.¹⁾ Chestiunile de formă, de ceremonie și de precedență au devenit obiectele principale ale interesului lor.

Francisc I, a reorganizat diplomația franceză. El a înmulțit numărul ambasadurilor săi, pe care i-a trimis, pentru întâia dată, la Constantinopol, în Polonia, în Danemarca și în Suedia și chiar și în Statele germane de importanță secundară. Acești ambasaduri au fost rareori militari. In cele mai multe cazuri erau eclesiastici. Așa numitele „*Comptes des Trésoriers de l'Épargne*“ revelează sumele enorme, cheltuite de Rege din 1526 până la 1543, pentru serviciul secret al Franței în relațiunile sale cu țările străine.²⁾

*La 1 Ianuarie 1589, sub domnia lui Henric al III-lea, a fost întemeiat Ministerul afacerilor Străine al Franței. Primul său titular a fost Louis de Revol.*³⁾

*Armand-Jean de Plessis, Cardinal de Richelieu, a stat în fruntea Ministerului de externe într'un interval relativ scurt, de cinci luni: dela 30 Noembrie 1616 până la 24 Aprilie 1617. Inșă el a condus, cu succese strălucite și cu o pricepere neîntrecută, întreaga politică externă a Franței timp de optsprezece ani, cât a fost Prim-Ministru, anume dela 1624 până la 1642.*⁴⁾

Richelieu a fost un mare partizan al ambasadelor permanente și a fost poate unul din primii bărbați de stat, care s'a folosit de ele cu multă abilitate. El s'a pronunțat astfel despre importanța lor:

„Les Etats reçoivent tant d'avantage des négociations continues, lorsqu'elles sont conduites avec prudence, qu'il n'est pas possible de le croire, si on ne le sait par expérience.

„L'avdue que je n'ai connue cette vérité que cinq ou six ans après que j'ai été employé dans le maniemient des affaires; mais j'en

¹⁾ Hill, op. cit., II. pag. 309. ²⁾ Hill, op. cit., II. pag. 441. ³⁾ Hill, op. cit., II. p. 441. ⁴⁾ Dupuis, op. cit., pag. 283.

ai maintenant tant de certitude, que j'ose dire hardiment, que négocié sans cesse ouvertement ou secrètement en tous lieux encore même qu'on ne reçoive pas un fruit présent, et que celui qu'on en peut attendre à l'avenir ne soit pas apparent, est chose tout à fait nécessaire pour le bien des Etats".¹⁾

Agentul confidențial al lui Richelieu a fost călugărul capucin *Joseph-Leclerc du Tremblay*, care a fost remarcat de marele cardinal la 1616. Richelieu i-a încredințat mai multe misiuni de cea mai înaltă importanță în Spania, în Italia și în Germania. Confident intim al tuturor gândurilor și proiectelor lui Richelieu, acest capucin, care era supranumit „*l'Emminence grise*“ a fost însărcinat cu afacerile cele mai grave, fără a avea însă un rol oficial. Acest prea celebru călugăr, pe care unul din istoricii lui îl numește „*l'esprit auxiliaire*“ a lui Richelieu, a fost nu numai confidentul cardinalului ci și al Regelui.²⁾

Diplomația medievală franceză a fost influentă și subtilă. Ea s'a folosit de metodele calculate ale școlii italiene, pentru realizarea unei politici externe vast concepute și ferm executate. Singurul reproș ce i se poate face, este că se servea de imoralitate pentru a-și ajunge scopurile, pe cari le credea utile. Dar acest reproș se poate adresa întregii diplomații medievale și în primul rând tradiției italiene.

*

5. Alături de Franța trebuie amintită și *Anglia* pentru organizarea diplomației ei medievale.

Primul secretar al Regelui Angliei a apărut sub domnia lui Henric al III-lea, la 1253. Intre altele, el avea să-l ajute pe Suveran și în afacerile externe.³⁾

La 1520, Regele Angliei și Impăratul Germaniei au încheiat o convențiune, prin care s'au obligat să întrețină ambasade permanente reciproce, „pentru a putea primi, prin mijlocirea lor, informațiunile cele mai autentice despre fiecare eveniment“.⁴⁾

În timpul Regelui Henric al VIII, *oficiul lui „King's Principal Secretary“* a fost despărțit în două departamente, cu drepturi și datorii egale. *Aceasta s'a întâmplat la 1539.* Cele două departamente

¹⁾ Grenville-Murray, op. cit., pag. 48—49. ²⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, 248. ³⁾ Sir Edward Hertslet, *Recollection of the old Foreign Office*, pg. 249.

⁴⁾ F. de Martens, *Traité du Droit International*, traduit du russe par Alfred Leo, Vol. I, pag. 24.

se numeau de „Nord“ și de „Sud“ („Northern“ și „Southern“. Fiecare departament avea un Secretar, mai mulți Sub-Secretari și un personal destul de mare. „*Departamentul de Nord*“ cuprindea Țările de Jos, Germania, Suedia, Polonia, Rusia etc. *Departamentul de Sud* cuprindea Franța, Elveția, Italia, Spania, Portugalia etc.¹⁾ Vedem, deci, că afacerile externe ale Angliei erau la început lipsite de unitate în conducerea lor. În schimb, descoperim în acest fapt prima încercare de diviziune regională a relațiilor lor cu Statele streine, așa cum aceasta s'a realizat, într'o măsură cu mult mai largă și specializată, în aproape toate ministerele moderne, cari însă au avantajul centralizării politice externe într'un singur departament, după modelul francez.

Primul care a purtat titlul oficial de „*Secretary of State*“, rămas până în zilele noastre calificativul Ministrului Angliei, a fost *Sir Robert Cecil*. Regina Elisabeta I-a numit la 1601 în postul de „*Our Principal Secretary of State*“. Iar ajutorul lui *John Herbert*, este amintit în aceeaș diplomă de numire, ca „*one of our Secretaries of State*“.²⁾

Diplomația medievală engleză, lipsită încă de dibăcia rafinată a școlii italo-franceze, era încă incomplet organizată. Totuși politica externă a Angliei avea deja un plan de activitate și diplomația britanică se pregătea pentru acțiunile mari, cari au dus la obținerea unor succese imense în secolele următoare.

*

În perioada diplomației medievale s'au ivit complicațiuni internaționale în urma unor simple chestiuni protocolare și ceremoniale. Toate se rezumau în problema importantă a *precedenței* în rangul și în locul de participare al ambasadorilor la ceremoniile oficiale sau la reuniunile diplomatice. Concepțiunea patrimonială a suveranității, pe care o aveau ambasadorii medievali, îi făcea să se creadă reprezentanții simbolici ai Suveranilor de drept divin și provoca ambiția lor de-a avea o situațiune cât mai privilegiată între ei. Aceste veleități formaliste s'au accentuat și mai mult la începutul perioadei diplomației moderne, provocând adevărate crize internaționale.

Papa Tului al II-lea a fixat, într'o bulă datată la 1504, ierarhia Statelor creștine, în următoarea ordine: 1. Impăratul Roman. 2. Re-

1) Hertslet, op. cit., 249-250. 2) Hertslet, op. cit., pag. 254.

gele Romei (adecă moștenitorul Împăratului Roman). 3. Regele Franței. 4. Regele Spaniei. 5. Regele Aragonului. 6. Regele Portugaliei. 7. Regele Angliei. 8. Regele Siciliei. 9. Regele Scoției. 10. Regele Ungariei. 11. Regele Navarei. 12. Regele Ciprului. 13. Regele Boemiei. 14. Regele Poloniei. 15. Regele Danemarcei. 16. Republica Veneției etc.¹⁾

Această clasificare papală a precedenței Suveranilor și prin urmare a ambasadurilor, are o îndoită semnificare pentru istoria diplomației. În primul rând, ea reoglindește importanța respectivă pe care o aveau Statele Europei la începutul secolului al XVI-lea. Iar în al doilea rând, ea este izvorul controverselor și conflictelor între ambasadurii francezi și spanioli, care, mai ales în secolul al XVII-lea, au luat o formă violentă și gravă.

*

În fine, înainte de-a încheia capitolul perioadei medievale, trebuie să cităm, cu titlu de curiozitate și de interes istoric, părerea marelui olandez *Hugo de Grotius*, unul din întemeietorii dreptului internațional modern, despre aspectul doctrinar al dreptului de ambasadă.

În capitolul al XVIII-lea, al cărții a doua din „*De jure belli ac pacis*“, Grotius se ocupă în special cu dreptul de legațiune. El consideră, cu multă dreptate, că acest drept este cel mai de seamă între toate drepturile și obligațiunile recunoscute de dreptul internațional.²⁾

Grotius crede că fundamentul independenței ambasadurilor este ficțiunea exteritorialității: „*Eu cred într'adevăr că a plăcut națiunilor ca cutuma comună, care supune legii locului pe oricine se găsește pe teritoriul altcuiva, să sufere o excepțiune pentru ambasadori și că, după cum, printr'un fel de ficțiune, ei sunt considerați ca persoanele celor ce i-au trimis, — tot astfel, printr'o ficțiune asemănătoare, ei să fie considerați ca și cum ar fi în afară de teritoriu; din care motiv ei nu sunt supuși dreptului civil al poporului, în mijlocul căruia trăesc*“.³⁾

Ciudat este însă că Grotius considera ambasadurile permanente ca absolut inutile. Cunoscutul autor englez *Oppenheim* zice, în această privință: „*The course of events has, however, shown*

¹⁾ Grenville Murray, op. cit., pag. 274. ²⁾ Grenville-Murray, op. cit., pag. 17-18. ³⁾ Grotius, *De jure belli ac pacis*, Cartea II, cap. XVIII, no. IV, § 5.

that Grotius' views as regards permanent legations were short-sighted⁽¹⁾). Reproșul de „short-sighted“, adică de îngustime de vederi, oricât de grav ar părea față de o celebritate de talia lui Grotius, este justă, pentru că este adevărată. Este una din erorile marelui Olandez, care însă nu știrbește cu nimic autoritatea sa istorică.

*

Incheind acest capitol, trebuie să fixăm nota caracteristică a diplomației medievale.

Organizarea universală a bisericii, cruciadele, dezvoltarea comerțului și a navigațiunii, progresul științelor, literelor și artelor, sub influența fecundă a Renașterii, inventarea tipografiei, marile descoperiri transoceanice, înființarea armatelor permanente, întărirea puterii regale, consolidarea politică a marilor state, toate au contribuit pentru a strânge relațiunile spirituale, culturale, economice și politice ale națiunilor civilizate. Astfel s'a simțit tot mai mult necesitatea reorganizării diplomației, pentru că s'a apreciat importanța serviciilor ei. Negocierile și reprezentarea nu puteau avea o continuitate de acțiune, decât numai după ce diplomația medievală a trecut printr'o reformă radicală și după ce s'a adaptat noilor condițiuni. Astfel ambasadele au devenit permanente.

Metodele diplomației medievale se inspirau însă din doctrina imorală a „raison d'Etat“-ului, conceput de Ludovic al XI-lea, și din deviza machiavelică „scopul scuză mijloacele“. Minciuna, viclenia, înșelăciunea, corupțiunea erau toate mijloace potrivite și permise când se urmărea atingerea unui „scop sfânt“. Cele mai mari defecte diplomatice erau sinceritatea, loialitatea și onestitatea. Evident că toată acțiunea diplomatică se petrecea într'o atmosferă de continuă suspiciune și tănuire. Însă mașina diplomației se perfecționa și înainta pe calea progresului.

Diplomația papală, cu primele ambasade permanente în analele istoriei universale; *diplomația venețiană*, cu organizarea ei severă și minuțioasă, cu ambasadorii ei culți și activi, cu interesele ei vaste și calculate, *diplomația florentină*, cu ambasadorii nemuritori pentru umanitate, — întreaga diplomație italiană dela Milan până la Napoli, cu abilitatea ei rafinată și cu talentul ei intuitiv de negociere; — *diplomația franceză*, cu ambițiile și aspirațiunile ei înalte, cu personalul ei fără precedent de nu-

¹⁾ L. Oppenheim, International Law, Ed. IV-a, pag. 606.

meros, cu metodele ei savante de intrigă, împărtășite de diplomația spaniolă și germanică; toate au fost tot atâtea trepte în scara evoluției, prin care a trecut diplomația medievală.

Ea a pregătit terenul pentru lărgirea activității ambasadurilor, dând naștere diplomației moderne.

III. Diplomația modernă.

Prima întrunire diplomatică, care a întrecut cadrul simplelor negocieri în vederea încheierii unui tratat, care a avut un caracter de impozantă solemnitate și care a rezolvat mari probleme internaționale, a fost congresul dela Westfalia. Acest istoric congres marchează începutul diplomației moderne. Acomodându-se noului spirit, diplomația franceză a devenit centrul atențiunii mondiale. Mai târziu, prestigiul diplomației engleze a egalat pe acel al Franței. Dispozițiunile unor tratate din această epocă au o deosebită importanță pentru noi, Români. Intreaga activitate diplomatică s'a desfășurat, cu mult zel și succes, în diferitele congrese și conferințe internaționale până în ziua de azi. Va trebui să insistăm puțin asupra fiecăruia din aceste evenimente.

*

1. *Tratatele de Westfalia* au fost încheiate la 1648, în celebrele congrese dela *Münster* și *Osnabrück*. Anul 1648 este considerat ca prima dată importantă în istoria diplomatică a Europei¹⁾. Aceste tratate au fost semnate de ambasadorii Germaniei, Franței și Suediei, pentru a încheia războiul de treizeci de ani. Ele au dat Principilor din Germania de Nord, ale căror teritorii au fost mărite, libertatea religioasă, dreptul de alianță cu străinătatea și ele au marcat eșecul absolut al Austriei în tentativa ei de unificare a Germaniei.

Czartoryski afirmă că aceste tratate constituiesc „*actul cel mai remarcabil al diplomației moderne. In ele găsim începutul și capod'opera ei*“.²⁾ Iar *Franz von Liszt* susține „*Erst nach dem Westfälischen Frieden, der auch die deutschen Einzelstaaten für den internationalen Verkehr freimachte, hat in dem Zeitalter und nach dem Vorgehen Ludwigs XIV. das Gesandtschaftswesen die volle Ausbildung erfahren*“.³⁾

¹⁾ Vanghan Williams, op. cit., pag. 234. ²⁾ Czartoryski, op. cit., pag. 70.

³⁾ Franz von Liszt und Dr. Max Fleischmann, *Das Völkerrecht*, Ed. VIII., pag. 190.

După *Holtzendorf*¹⁾ prestigiul ambasadelor s'a întărit mult și prin consolidarea monarhiilor absolute în Franța, Anglia, Suedia.

*

2. **Franța** a deschis epoca de glorie a diplomației moderne.

Giulio Mazarini sau *Cardinalul Mazarin* a fost succesorul lui Richelieu. Sub el s'a încheiat tratatele de Westfalia și tratatul Pireneilor. Mazarin a fost mult criticat. Însă *V. Cousin* crede că justiția istoriei a început pentru Mazarin. Astăzi se recunoaște că acest străin a fost un vrednic moștenitor a lui Richelieu. „*Comme lui, il a porté au plus haut point la passion du nom de français, et poursuivie avec des moyens différents, mais avec un succès pareil, les deux mêmes objets, à savoir, la suprématie de l'autorité royale et l'agrandissement du territoire. Inférieur à Richelieu pour tout ce qui regardait l'administration intérieure du royaume, il l'a égalé dans la conduite des affaires militaires et diplomatiques.*”²⁾

După moartea lui Mazarin, Ludovic XIV a luat personal conducerea politicii externe. În celebrul discurs, rostit în consiliul de miniștri dela 1661, a cărui concluzie a fost „*L'Etat, c'est moi!*” — Regele Soare a exprimat voința sa fermă nu numai de a stăpâni, în mod absolutist, administrația internă, ci și de a avea direcțiunea afacerilor străine.

Agenții diplomatici ai lui Ludovic XIV au fost aleși numai între oameni loiali și devotați. În primul rând regele a înlăturat pe eclesiastici din diplomație, pentru că se îndoia de devotamentul lor din cauza relațiilor dualiste ale acestora. Regele urmărea, instruia și controla personal pe agenții săi diplomatici. Pentru a asigura ascultarea severă a ordinelor Regelui, fiecare ambador era supravegheat de aproape. Ambadorul era obligat să raporteze orice observațiune, care era în legătură cu interesele politice, militare și comerciale ale Franței. Astfel, *monarhul a devenit persoana cea mai bine informată din Europa.*³⁾

Ceilalți suverani nu erau nici ei lipsiți de diplomați buni, cari în devotament și inteligență erau egali celor francezi. Un serviciu mai abil și mai loial decât al lui *Franz von Lisola* față de casa de Austria nu se putea imagina. Iar Spania era servită cu o egală fidelitate de *Esteban de Gamarra* și de mulți alții.

1) Dr. Franz von Holtzendorf, *Handbuch des Völkerrechts*, Vol. I. pag. 382.

2) V. Cousin, *Journal des savants*, août 1854, citat de Pradier-Fodéréop. cit., Vol. I. pag. 550. 3) Hill, op. cit., Vol. III. pag. 53.

Insă, după cum zice Hill „*in the perfection of its organization, the diplomatic service of France was without an equal*“.¹⁾

Curtea din Versailles a devenit „*der Parnass der Diplomatie*“, după cum o caracterizează Heffter²⁾

Susceptibilitatea Regelui în raporturile sale cu suveranii străini a fost excesivă. S'a citat mult incidentul violent, care s'a petrecut la 1661, cu prilejul întrării ambasadorului Suediei în Londra. *Contele d'Estrade*, ambasadorul Franței, și *Baronul de Vatteville*, ambasadorul Spaniei s'au certat atunci pentru întâietatea locului. Spaniolul, care avea mai mulți bani și o suită mai numeroasă, a câștigat populația londoneză, a ordonat ca să se omoare caii dela trăsurile franceze și în curând, oamenii Contelui d'Estrade, răniți și risipiți, au lăsat pe spanioli să treacă în triumf. Informat de această insultă, Ludovic XIV și-a rechemat imediat ambasadorul din Madrid, a expulsat pe ambasadorul Spaniei din Franța, a dat ordin să se întrerupă conferințele, cari se țineau în Flandra pentru delimitarea frontierelor și a lăsat vorbă Regelui Filip IV, adevă socrului său, că dacă nu recunoaște superioritatea coroanei Franței și dacă nu repară această ofensă printr'o satisfacțiune personală, *va începe războiul*. Filip IV. se temea de un nou războiu. Deaceea l-a trimis pe *Contele de Fuentes* să declare Regelui, la Fontainebleau, în prezența tuturor ambasadorilor străini, cari se găseau în Franța, că *ambasadorii spanioli vor ceda pe viitor locul ambasadorilor francezi*. Acest incident caracteristic, povestit de *Voltaire*³⁾ arată cât de formalistă și susceptibilă era diplomația epocii.

Acțiunea diplomației franceze din timpul lui Ludovic XIV se întindea pe un câmp vast. Este interesant de notat, că un trimis diplomatic al lui Ludovic XIV, *de Croisy*, care a fost magistrat mai înainte, a venit și în Transilvania. Iar istoria a înregistrat o mică serbare dată la Curtea Transilvaniei, la care Croisy ar fi dansat în cămașe, timp de ceasuri de-arândul, ceea ce l-a amuzat mult pe Prinț. Pradier-Fodéré crede că Croisy a făcut aceasta din politică, voind să se acomodeze „*aux moeurs de cette cour bizarre, où les sévérités du protestantisme le plus rigide con-*

¹⁾ Hill, op. cit., III pag. 55. ²⁾ Heffter, op. cit. pag. 376. ³⁾ Voltaire, Le siècle de Louis XIV, cap. VII și Pradier-Fodéré, op. cit., I. pag. 90—91.

trastaient avec les costumes orientaux les plus variés et avec les réjouissances nationales les plus entraînantes".¹⁾

Ludovic XIV. a fost ajutat în conducerea diplomației sale de patru miniștri de externe succesivi: *Hugues de Lionne*, *Marchizul Simon Armand de Pomponne*, *Marchizul J. B. Colbert de Torcy* și *de Croisy*. Acești miniștri aveau puțină inițiativă și serveau numai ca organe de executare a ordinelor Suveranului absolutist.

Ludovic XV. a organizat o diplomație secretă pe care o conducea personal. Scopul acestei diplomații era nu numai diferit de ordinele pe care el însuși le autoriza în mod public, ci ea era menită câteodată chiar ca să le frustreze. Mecanismul ei era pe cât de perfect, pe atât de complicat, devenind o conspirație organizată împotriva diplomației oficiale. Ea dispunea de faimoasa „*chambre noire*”, în care se prelucrau depeșele oficiale și de un cod de cifru secret pentru conducerea corespondenței cu agenții speciali. Primul funcționar al Ministerului de externe din Paris, un anumit *Tercier*, era în acelaș timp și secretarul secret al Regelui. În diferite părți ale Europei, unii ambasadori, miniștri sau secretari de ambasadă, secondați de corespondenți speciali, cari nu erau în legătură cu diplomația oficială, se găseau în serviciul privat al Regelui. Ei erau plătiți din cassa privată a Regelui. Astfel adeseori o politică era urmărită în mod oficial iar alta — în general contrară — se executa sub direcțiunea personală a monarhului. *Câteodată secretarul unei ambasade era în confidența Regelui, primea instrucțiuni secrete dela el și executându-le, nimicea rezultatul negocierilor superiorului său, fără ca acesta din urmă să bănuiască nealitatea, ce se comitea față de el.* Miniștrii secreți sau, după cum erau supranumiți „*les visirs de poche*” ai Regelui, cari au condus administrația acestui curios sistem, au fost întâiu *Prințul de Conti*, iar mai târziu *Contele de Broglie*. *Tercier* primea și transmitea instrucțiunile și depeșele. Valetul de cameră *Lebel* era curierul, care preda și prelua corespondența Regelui. Această corespondență clandestină pare a fi fost suspectată de lumea oficială abia la 1753.²⁾

Un succes al diplomației lui Ludovic XV. a fost *încheierea*

¹⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., II, pag. 256. ²⁾ Hill, op. cit., III, pag. 501—502.

capitulațiunilor cu Poarta la 1740, pentru că prin ele *ambasadorii în primul rând și consiliile în al doilea rând*, au primit *importante drepturi de jurisdicțiune asupra Francezilor, care-și aveau reședința în Turcia*.¹⁾

Ludovic XVI. a renunțat la privilegiul conducerii absolutiste a diplomației franceze. El a introdus această reformă grație *Contelui Charles Gravier de Vergennes*, unul din cei mai mari miniștri de externe ai Franței, care a condus departamentul afacerilor streine dela 1774 până la 1787.

Vergennes a fost înainte de toate un caracter integru și incoruptibil. Nimic nu dovedește mai bine cinstea lui decât scrisoarea pe care a adresat-o *Ducelui de Choiseul*, după o negociere fericit încheiată cu Poarta, care i s'a încredințat în tinerețe, încă sub Ludovic XV. Iată textul ei: „*La guerre a été déclarée à la Russie, et telle était la volonté du Roi, que j'ai exécuté dans tous ses points; mais je rapporte les trois millions qu'on m'avait donné pour cela; je n'en ai pas eu besoin*“.²⁾ Din această scrisoare se pot trage trei concluzii. Întâia, că Vergennes detesta mijlocul corupțiunii pentru a-și ajunge scopul. A doua, că el a reușit să obțină o victorie diplomatică fără acest mijloc, numai prin abilitatea și elocința sa, într'un mediu atât de corupt, cum era Poarta otomană. În fine a treia, că el considera ca o datorie de conștiință să restituie suma enormă de trei milioane, care i s'a dat pentru acest scop, putând să se folosească de ea după libera sa voință.

*Paul Oursel*³⁾ scrie că politica diplomației lui Vergennes, cinstită și loială, se inspira din două idei: *grija constantă a intereselor franceze și respectul scrupulos al drepturilor altuia*. Venind la minister, Vergennes a expus aceste idei Regelui. Ele au caracterizat întotdeauna conduita sa. Le găsim rezumate într'o depeșă, pe care Vergennes a trimis-o lui *Breteuil* la 7 Iunie 1789: „*Sa Majesté ne désire que justice pour Elle est pour les autres... C'est la cause des nations, c'est celle de l'humanité que nous défendons*“.⁴⁾

Vergennes știa să-și aleagă agenții diplomatici. El îi ghida cu experiența, pe care și-a câștigat-o el însuși, în timpul lungilor

¹⁾ Robert Redslob, *Histoire des Grands Principes du Droit des gens*, pag. 240. ²⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 433. ³⁾ Paul Oursel, *La diplomatie de la France sous Louis XVI.*, pag. 380. ⁴⁾ Oursel, op. cit., pag. 387.

sale misiuni în streinătate. El le indica linia de conduită, pe care trebuiau să o urmeze, lăsându-le însă o parte de inițiativă, care era atât de necesară în acea epocă a comunicațiilor lente.¹⁾

Dela înființarea Ministerului de Externe, adecă dela 1 Octombrie 1589 până la suprimarea lui temporară de către Revoluție, adecă până la 11 August 1792, acest departament a fost condus de *32 de miniștri*, într'o perioadă de *203 ani*.²⁾ *Convențiunea națională* a încredințat conducerea afacerilor streine la cinci *comisari* succesivi: *de Forgues, Hermann, Buchot, Miot și Colchen*.³⁾

Directoratul a reînființat Ministerul de Externe, la 6 Noembrie 1795, numind în fruntea lui pe *Charles de Crois*.⁴⁾ Sub directorat a apărut pe planul istoriei *Charles-Maurice Talleyrand-Périgord*, mai târziu *Duce de Benevent*.

Un contemporan al lui Talleyrand, anume Generalul *Conte de Ségur* l'a descris în memoriile sale pe acest mare diplomat astfel: „*În viața sa publică, acțiunile bune și acțiunile rele, toate au purtat pecetea elevațiunii. Orgoliul din naștere, calitățile, pasiunile, chiar și viciile, totul ce pe alții îi domină, nu părea a fi la el decât mijloace la ordinele superiorității sale. Disprețuind disprețul și așezând intrigile sale pecuniare și politice în afară de vulgar, el a știut să le dea, cu un cinism impunător un aer de grandoare și, întrucât era posibil, el a justificat totul prin reușită*.⁵⁾

Talleyrand a fost de patru ori Ministru de Externe. Întâiu sub Directorat (13 Iulie 1797—13 Iulie 1799). A doua dată sub Consulat și Imperiu (21 Noembrie 1799—17 Iunie 1807). A treia și a patra dată sub Restaurație (13 Mai — 10 Noembrie 1814 și 8 Iulie 23 Noembrie 1815).⁶⁾

Talleyrand descrie astfel calitățile pe cari trebuie să le aibă un ministru de externe: „*Un ministru al afacerilor streine trebuie să fie înzestrat cu un fel de instinct, care, avertizându-l prompt, să-l împiedece, înainte de orice discuție ca să se compromită. El trebuie să aibă facultatea de-a se arăta deschis și de-a rămâne impenetrabil. El trebuie să fie rezervat, cu formele abandonului. El trebuie să fie abil până în alegerea distracțiilor sale. Con-*

¹⁾ Oursel, op. cit., pag. 389. ²⁾ ³⁾ ⁴⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 217.

⁵⁾ Général comte de Ségur, Histoire et Mémoires, VII, pag. 137 și Pradier Fodéré, op. cit., II, pag. 552-553. ⁶⁾ Dupuis, op. cit., pag. 289.

*versația lui trebuie să fie simplă, variată, neașteptată, totdeauna naturală și câte odată naivă. Cu un cuvânt, el nu trebuie să înceteze, în cele două zeci și patru de ceasuri, de-a fi ministru al afacerilor străine“.*¹⁾

*După instrucțiunile adresate de Talleyrand, în anul VIII al Republicei, către agenții diplomatici ai Franței, fiecare șef de misiune trebuia să cunoască perfect, în țara reședinței sale, trei lucruri: 1. Ceeace privea misiunea în sine, drepturile, imunitățile, relațiunile sale; 2. Personalul guvernului și curții, pe lângă care era acreditat, obiceiurile, ceremonialul, lista civilă etc.; 3. Organizarea țării din punct de vedere politic, administrativ și judiciar, sistemul comercial al țării etc.*²⁾

*Talleyrand a fost unul din inspiratorii Regulamentului asupra rangului agenților diplomatici, semnat la Viena la 19 Martie 1815. După art. 1 al acestui Regulament, agenții diplomatici au fost împărțiți în trei clase: I. ambasadorii, legații, nunții; II. trimișii, miniștrii sau alții, acreditați pe lângă suverani; III. însărcinații de afaceri, acreditați pe lângă miniștrii afacerilor streine. După art. 4, agenții diplomatici vor avea, în fiecare clasă, între ei, rangul după data notificării oficiale a sosirii lor. Inșă acest regulament n'a știrbit privilegiul priorității reprezentanților Papei. După Protocolul din Aix-la-Chapelle, semnat la 20 Noembrie 1818, miniștrii rezidenți acreditați pe lângă Puterile semnatare, vor forma, în ceeace privește rangul lor, o clasă intermediară între miniștrii de ordinea a doua și între însărcinații de afaceri“.*³⁾

*Restaurația a adus în fruntea Ministerului de externe, în afară de Talleyrand, pe Ducele de Richelieu, pe Vicontele de Montmorency, pe Vicontele de Chateaubriand, pe Conte Portalis, pe Prințul Polignac.*⁴⁾

*Polignac a înființat, în departamentul său, un învățământ special pentru tinerii, cari se destinau carierei diplomatice.*⁵⁾

*Sub monarhia din Iulie se pot remarca Ducele de Broglie, Thiers, Ducele de Montebello și Guizot, ca miniștri de externe.*⁶⁾
*Republica din 1848 a dat pe Lamartine și pe Jules Bastide.*⁷⁾

¹⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 242. ²⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 25. ³⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 266-7. ⁴⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 268-9. ⁵⁾ ⁶⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 217. ⁷⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 217.

Lamartine, în calitatea sa de ministru de externe, a adresat la 1848 o celebră circulară către agenții diplomatici ai Republicii franceze, care impunea cu multă demnitate, recunoașterea naturală a situației noi: „*La France est république; la République Française n'a pas besoin d'être reconnue pour exister. Elle est de droit naturel, elle est de droit national. Elle est la volonté d'un grand peuple qui ne demande son titre qu'à lui-même*“¹⁾.

Al doilea Imperiu a avut ca miniștri de externe pe Drouyn de Lhuys, pe Contele Colona Walewski, pe Ducele de Gramont.²⁾ Drouyn de Lhuys este „cel mai complect model al diplomatului de carieră“ din secolul al XIX-lea, după cum zice Pradier Fodéré. El a stat în serviciul diplomației franceze dela 1830 până la 1870, parcurgând toate gradele și punând mâna la toate afacerile mari ale timpului său.

La începutul Republicii a III-a ministerul de externe a fost condus de Jules Favre, Ducele de Broglie, Ducele Decazes, de Freycinet³⁾. Sub Republica a III-a s'au perindat la ministerul de externe, dela 1870 până la 1924, adecă într'o perioadă de 54 ani, în total 40 de titulari. Dupuis crede că „această instabilitate este o supărătoare consecință a regimului parlamentar, așa cum acesta este practicat în Franța. Instabilitatea aceasta nu este o condițiune favorabilă pentru buna conducere a politicii externe, care pretinde un spirit de continuitate și, în acelaș timp, o cunoaștere aprofundată a oamenilor, precum și a tendințelor politice a Statelor străine“⁴⁾.

Diplomația modernă franceză a depus o activitate fecundă și impunătoare dela început până azi. Diplomația autoritară a lui Ludovic XIV, diplomația secretă a lui Ludovic XV, diplomația onestă a lui Ludovic XVI, diplomația strălucită a lui Talleyrand, precum și diplomațiile Restaurației, ale Monarhiei din Iulie, a Republicii a II-a, ale Imperului al II-lea, ale Republicii a III-a, toate au înscris, în glorioasa istorie a Franței, evenimente, succese și victorii mari. Astfel diplomația franceză a fost, mai ales în secolul XVII și XVIII, un model pentru Europa întregă.

*

1) Pradier-Fodéré, op. cit., I., pag. 99. 2) Pradier-Fodéré, op. cit., I., pag. 217. 3) Pradier-Fodéré, op. cit., I., pag. 217. 4) Dupuis, op. cit., pag. 290.

Anglia a început să se ridice ca Putere diplomatică în secolul XVIII.

William Pitt (mai târziu *Lord de Chatam*), a fost numit Secretar de Stat al Departamentului de Sud la 1761¹⁾.

La 27 Martie 1782, sub domnia Regelui Henric III., Departamentele de Nord și de Sud au fost contopite într'un singur „*Foreign Departament*“, iar afacerile Irlandei și ale coloniilor au trecut, împreună cu administrația internă, asupra „*Home Departament*“-ului (Ministerul de Interne). În aceeași zi, adecă la 27 Martie 1782, *Charles James Fox* a fost numit „*Secretary of State for Foreign Affairs*“, titlu care s'a păstrat până azi pentru a denumi pe Ministrul de Externe al Mării Britanii²⁾. Prin urmare, afacerile străine ale Angliei au fost unificate și concentrate într'un singur minister abia la 1782, când a fost desființată diviziunea bipartită dela 1539. Mulțumită acestei reforme, diplomația britanică a luat un avânt viguros, pentrucă acțiunea ei se putea acum exercita în mod unitar și metodic.

În timpul Revoluției franceze, Departamentul Externelor a fost condus de *Lordul Grenville* 1791—1801, care a urmat *Ducelui de Leeds* 1783—1791³⁾. Grenville a introdus o mare inovație în procedura diplomatică la 1800. Anume până la această dată, limba franceză era întrebuințată în conversațiunile diplomatice dintre Ministrul de externe britanic și reprezentanții străini, acreditați la Curtea din St. James. Grenville a înlocuit franceza cu limba engleză⁴⁾.

În perioada războaielor napoleoniene, „*Foreign Office*“-ul a avut ca Secretari de Stat pe *Lordul Liverpol* (1801), *Lordul Harrowby* (1804), *Lordul Mulgrave* (1805), *Charles James Fox* (1805), *Lordul Grey* (1806), *George Canning* (1807), *Lordul Bathurst* (1809), *Lordul Wellesley* (1809), și *Lordul Castlereagh* (1812). Dintre aceștia, cei mai remarcabili au fost Canning și Castlereagh.

Canning a fost primul mare ministru, care a stat în fruntea „*Foreign Office*“-ului, dela înființarea lui din 1782. După părerea

¹⁾ Hertslet, op. cit., pag. 254. ²⁾ Hertslet, op. cit., pag. 258—259. ³⁾ Hertslet, op. cit., pag. 259. ⁴⁾ Algeanon Cecil, *The Foreign Office* (*The Cambridge History of British Foreign Policy*, editat de Sir A. W. Ward și G. P. Gooch, Vol. III.), pag. 548.

lui *Sir Charles Petrie*, exprimată într-o carte apărută în zilele trecute (Mai 1930¹⁾), Canning ar fi fost cel mai mare din toți bărbații de Stat, cari au condus politica externă britanică. Chiar dacă apologia lui *Sir Charles* ar fi exagerată, este incontestabil că *George Canning* a fost o glorie a „Foreign Office“-ului. *Canning* fusese întâiu Sub-secretar de Stat al Externelor (1796—1799). Două perioade ale administrației sale ca Secretar de Stat (1807—1809 și 1822—1827) au fost importante atât pentru dezvoltarea interioară a departamentului, precum și pentru relațiunile sale constituționale cu Coroana și Parlamentul²⁾. Este interesant de notat că, pentru a-și menaja suveranul, *Canning* a numit pe *Lordul Francis Conyngham*, fiul amantei Regelui *George IV.*, în funcțiunea de Sub-secretar de Stat al afacerilor străine. Iar pe *Lordul Ponsoby*, amantul ei, l-a trimis ca Ministru la *Buenos Ayres*³⁾. *Canning* a fost rănit într'un duel cu *Lordul Castlereagh*, care a avut loc la *Putney Heath*, în ziua de 21 Septembrie 1809.

Castlereagh a fost Secretar de Stat în perioada grea a congresului dela *Viena* și a reconstrucției după războaiele napoleoniene. El a condus „Foreign Office“-ul dela 1812 până la 1822, când a murit ca victimă a devotamentului și epuizării forțelor sale.⁴⁾ Secretariatul său a avut o remarcabilă influență asupra uzanțelor constituționale ale *Foreign Office*-ului. Poate niciodată, de când există guvernul de cabinet, n'au fost doi miniștri cu mai mari diferențe de caracter și temperament ca și *Castlereagh* și *Canning*. *Totuși în zilele lor de născut doctrina continuității în conducerea afacerilor străine.*⁵⁾

După *Castlereagh* și *Canning*, *Foreign Office*-ul a fost condus în epoca *Victoriană* de *Lordul Dudley*, *Lordul Aberdeen*, *Lordul Palmerston*, *Ducele de Wellington*, *Lordul Granville*, *Lordul Malmesbury*, *Lordul John Russel*, *Lordul Clarendon*, *Lordul Derby*, *Lordul Salisbury*, *Lordul Roseberg*, *Lordul Iddesleigh*, și *Lordul Kimberly*.⁶⁾

Aberdeen a fost de două ori Secretar de Stat (1820—1830 și 1841—1846). El cunoștea afacerile europene din experiența sa, câștigată ca reprezentant britanic la curtea austriacă în timpul

1) *George Canning*. By *Sir Charles Petrie*. 2) *Cecil*, op. cit., pag. 550.

3) *Cecil*, op. cit., pag. 557. 4) *Herstlet*, op. cit., pag. 260. 5) *Cecil*, op. cit., pag. 557. 6) *Herstlet*, op. cit., pag. 260—265.

înaintării aliaților dela 1813—1814. El avea cunoștințe personale cu principalii bărbați de stat ai Continentului și era prieten cu Metternich. *Avea un caracter perfect desinteresat și o dispozițiune complect pacifică.*¹⁾

*In anul 1830, după moartea lui George IV și după renunțarea lui William IV. la veniturile ereditare ale Coroanei, întreținerea instituției diplomatice a trecut dela lista civilă la „Consolidated Fund”. Cu alte cuvinte serviciul diplomatic era plătit de parlament în locul suveranului, cum se făcea asta înainte de 1830. Evident că prin acest fapt s'a întărit mult controlul parlamentar asupra afacerilor străine.*²⁾

*Palmerston a fost de trei ori ministru (1830—1834, 1835—1841, 1846—1851). El era tocmai contrarul lui Aberdeen: violent și războinic, brutal și hotărît („boisterous and bellicose, rough and resolute”) cum zice Cecil.*³⁾ *El a lăsat însă urme adânci în departamentul său în ce privește organizația internă, pozițiune față de Țară, și politica în străinătate. Talleyrand îl numea pe Palmerston unicul bărbat de stat în Guvernul Grey. Iar Peel, cu toate că-i era adversar politic, a declarat la o faimoasă ocaziune că oricine poate fi mândru de el.*⁴⁾

*Clarendon, care a condus și el de trei ori „Foreign Office”-ul (1853—1858, 1865—1866, 1868—1870) avea un mare prestigiu în fața Europei, ceeace dovedește mai bine următoarea anecdotă: „Niciodată în viața mea” a spus Bismarck la 1871 lui Lady Emily Russel, fata lui Clarendon, „n'am fost mai fericit să aud ceva decât atunci când am aflat de moartea tatălui D-Tale. „Iar văzând că ea se încruntă la auzirea acestui compliment, care era prea subtil pentru a fi înțeles, Bismarck a adăugat: „Nu trebuie să Te superi, scumpă Lady! Ceeace voiam să spun este că dacă tatăl D-Tale ar fi trăit, el ar fi împiedecat războiul.”*⁵⁾ Și toată lumea știe că fără războiul franco-german, Bismarck n'ar fi putut realiza unitatea Germaniei. Acest compliment în gura lui Bismarck, este supremul elogiu ce se putea aduce calităților diplomatice ale lui Clarendon.

Derby a fost de două ori „Foreign Secretary” (1866—1868 1874—1878). El a fost un bărbat cu vederi largi și cu o jude-

¹⁾ Cecil, op. cit., pag. 563. ²⁾ ³⁾ Cecil, op. cit., pag. 564. ⁴⁾ ⁵⁾ Cecil, op. cit., pag. 566.

cată cumpănită, neprețuit atâta vreme cât calmul și precauțiunea erau calități cerute, însă „prea profund pacific pentru a risca hotărârile grabnice pe cari le pretinde câte odată diplomația“, (*too profoundly pacific to risk the quick decisions that diplomacy sometimes requires*), cum zice Cecil.¹⁾

În fine, *Salisbury* a fost ultimul mare Ministru al Reginei Victoria, având direcțiunea afacerilor externe de trei ori (1878-1880, 1885—1886, 1887—1892). Marchizul de *Salisbury* a fost născut ca bărbat cinstit. Marea Britanie n'a avut niciodată un ministru de externe așa de drept, așa de sincer, așa de liber în gândire și așa de nesofistic („*so straightforward, so outspoken, so free in mind, so unsophisticated*“) decât Lordul *Salisbury*, după cum îl descrie *Eller*.²⁾ El ura intrigile. El avea cel mai mare dispreț pentru „bluff“ și pentru orice mijloc gălăgios. Nici un Englez nu s'a arătat a fi un „Foreign Secretary“ mai judicios, mai prevăzător, mai înțelept ca *Salisbury*. Formula „*Pace cu onoare*“ („*Peace with Honour*“), despre care *Beaconsfield* vorbea cu o emfază atât de teatrală, după reîntoarcerea lui dela congresul din Berlin, a fost cu mult mai mult rezultatul înțelepciunii răbdătoare salisburiene, decât al impulsiei precipitate disraeliene („*was a great deal more the result of Salisburian patient wisdom than of Disraelian flashy impulse*“).³⁾

Prin acțiunea ei calculată și tenace, diplomația britanică modernă, condusă de marii miniștri ai epocii Georgiene și Victoriene, a construit, încetul cu încetul și piesă cu piesă, după cucerirea supremației navale, monumentul gigantic al celui mai grandios Imperiu colonial, pe care l-a cunoscut istoria universală.

*

Principatele române au fost în epoca diplomației moderne, centrul atențiunii internaționale, în mai multe rânduri. Pentru studiul istoriei diplomației române trebuiesc amintite două tratate importante.

Primul este Tratatul de pace, încheiat între Rusia și Turcia, la Kuciuk Kainargi, în ziua de 17 Iulie 1774. În privința reprezentării diplomatice a Principatelor Române, articol XVI, punctul

¹⁾ Cecil, op. cit., pag. 601. ²⁾ George Eller, *Secret diplomacy*, pag. 103.

³⁾ Eller, op. cit., pag. 110.

9 al acestui tratat prevede că „*Poarta permite, Principilor acestor State de-a avea fiecare, pe lângă Ea, câte un însărcinat de afaceri, luat între creștinii comunității grecești, cari vor veghia asupra afacerilor ce privesc numitele Principate, și cari vor fi tratați cu bunătațe de Poartă, și cu toată puțină lor importanță, ei vor fi considerați ca persoane, cari se bucură de dreptul ginților, adecă vor fi la adăpost de orice violență*“. — Iar punctul 10 al aceluiaș articol adaugă: „*Poarta consimte deasemenea ca, după cum circumstanțele acestor două Principate vor putea să pretindă, Miniștrii Curții Imperiale a Rusiei, acreditați pe lângă Ea, să poată vorbi în favorul lor și promite de-a le da ascultare cu considerațiunea ce se cuvine puterilor amicale și respectate.*“¹⁾

Acest text merită și trebuie să fie comentat.

Înainte de toate faptul că Poarta permite ca Principii să aibă „însărcinați de afaceri“ („*chargés d'affaires*“) înseamnă o indirectă recunoaștere a suveranității Principatelor. Pentru că unul din atributele internaționale ale suveranității naționale este dreptul de legățiune activă. În al doilea rând, consimțământul Porții de a primi pe acești agenți diplomatici, constituie o declarație de quasi — independență a Principatelor, pentru că numai Statele independente aveau reprezentanți la Poartă.

Însă acest tratat conține și elemente curioase. Înainte de toate întărirea influenței fanariote, prin faptul că însărcinații de afaceri trebuiau să fie membri ai „comunității grecești“ („*de la communion Grecque*“). Pe urmă se promite acestor agenți că „vor fi tratați cu bunătațe“ („*seront traités avec bontés*“), ceea ce înseamnă o concesiune bizară. Mai departe se amintește „puțină lor importanță“ („*leur peu d'importance*“), pentru a reduce considerabil valoarea concesiunii, transformând-o într'o adevărată indulgență. Promisiunea că „ei se vor bucura de dreptul ginților“, („*jouissant du droit des gens*“) este o recunoaștere a imunităților diplomatice, care însă formează un drept natural al oricărui agent diplomatic. Ultima și cea mai remarcabilă prevedere a tratatului este însă admiterea unui fel de protectorat diplomatic rusesc asupra afacerilor Principatelor, promițând Miniștrilor ruși nu numai dreptul de-a vorbi în numele lor, ci și de-a da ascultare,

¹⁾ Dr. F. W. Ghillany, *Diplomatisches Handbuch*, Vol. II. pag. 259.

ca unor puteri *respectate*, („avec les égards qui conviennent à des Puissances amies et *respectées*“). Istoria diplomatică poate descrie activitatea acestor însărcinați de afaceri ai unui stat lipsit de independență deplin internațională, a căror instituție este un fenomen remarcat de aproape toți scriitorii diplomați ai secolului trecut.

Faptul însă că Principatele aveau agenți *numai* la Poartă și că ele nu erau reprezentate în marile centre europene, mai departe faptul că acești agenți dela Constantinopol erau Greci și că ei erau sub protecțiunea tutelară rusească, nu era de loc o situațiune favorabilă pentru interesele românești.

Grenville Murray, un autor englez, scrie la 1855 că această circumstanță a contribuit poate mai mult decât toate celelalte la degradarea acestor principate, precum și la succesul scopurilor Rusiei împotriva Porții. Ele au fost oprimate și desconsiderate pentru că dorințele și interesele lor au fost necunoscute. („*This circumstance has contributed, perhaps, more than all others, to the ruin and degradation of these principalities, as well as to the succes of the designs of Russia against the Porte. They have been oppressed and disregarded because their wants and interests have been unknown*“.¹⁾)

Al doilea tratat important este convențiunea încheiată la Paris, în ziua de 19 August 1858, între Franța, Austria, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia, pentru organizarea principatelor Moldovei și Munteniei. După art. 9 al acestei convențiuni „Principii vor fi reprezentați pe lângă Curtea suzerană de către *agenți moldoveni sau munteni din naștere*, cari nu depind de nici o jurisdicțiune străină și cari sunt agreeți de Poartă.“²⁾

Acest tratat a adus două importante modificări în reprezentarea diplomatică a Principatelor. Anume „agenții“ (și nu numai simplii însărcinați de afaceri) trebuiau să fie pământeni („*des agents nés moldaves ou valaques, ne relevant d'aucune juridiction étrangère*“). În al doilea rând, înceta tutela rusească diplomatică.

Însă Principatele au continuat să fie reprezentate în fața

¹⁾ Grenville-Murray, op. cit., pag. 52-53. ²⁾ Pradier-Fodéré, op. cit., I, pag. 171-172.

opinieii publice europene de către diplomația otomană până la Tratatul dela Berlin din 1878, care în fine ne-a adus, odată cu independența națională, deplina emancipare diplomatică.

*

Activitatea generală a diplomației moderne s'a desfășurat mai ales în congresele diplomatice. Negocierile izolate între ambasadorii medievali erau insuficiente pentru marile transformări europene. Congresul a devenit câmpul de luptă al diplomaților. Primul congres al păcii westfaliene a fost urmat de altele. *Sir Ernest Satow* a compus o listă, care cuprinde în total 29 de congrese diplomatice, începând cu congresul dela Münster și Osnabrück și sfârșind cu congresul dela Versailles.¹⁾

Alături de congrese, au început să se țină, în secolul al XIX, și *conferințe* diplomatice. Este greu de trasat o limită distinctă între congrese și conferințe. Unele conferințe au avut desigur importanța și caracterul unui congres. *Satow* afirmă că de obicei congresele au fost convocate pentru negocierea păcii între Puteri beligerante și pentru redistribuirea teritoriilor, care, în cele mai multe cazuri, este una din condițiile păcii.²⁾ Iar conferințele, tot după *Satow*, au un caracter mai puțin formal decât congresele și în primul rând numărul Puterilor, cari au luat parte la ele, este mai mic. Prima conferință diplomatică, care a fost astfel calificată, a fost conferința pentru aranjarea situației din Grecia, ținută la Londra (1827-1832). *Satow* a compus o listă a celor 28 conferințe, cari s'au ținut până la războiul mondial.³⁾

Pradier Fodéré, care recunoaște dificultățile discriminării între congrese și conferințe, crede că aceste congrese sunt mai

¹⁾ Iată această listă a congreselor diplomatice mai importante: Münster și Osnabrück, 1648. 2. Pirenei, 1659. 3. Oliva, 1660. 4. Aix-la-Chapelle, 1668, 5. Nimwegen, 1667-1669. 6. Frankfurt, 1681. 7. Ryswick, 1697. 8. Carlovitz, 1699. 9. Utrecht, 1712-1713. 10. Cambrai, 1720-1725. 11. Soissons, 1728-1729. 12. Aix-la-Chapelle și Breda, 1749. 13. Focșani, 1772. 14. București, 1773. 15. Rastadt, 1797. 16. Teschen, 1779. 17. Amiens, 1801-1802. 18. Praga, 1813. 19. Chatillon, 1814. 20. Viena, 1814-1815. 21. Aix-la-Chapelle, 1818. 22. Troppau, 1820. 23. Laybach, 1821. 24. Verona, 1822. 25. Panama, 1826. 26. Lima, 1847. 27. Paris, 1857. 28. Berlin, 1878. 29. Versailles, 1919-1920. *Satow*, op. cit., vol. II, pag. 3-4 și *Vaughan Williams*, op. cit., pag. 239. ²⁾ *Satow*, op. cit., II, pag. 2. ³⁾ *Satow*, op. cit., II, pag. 94-96.

importante și mai solemne decât conferințele, atât prin numărul plenipotențiarilor, cari iau parte, cât și prin natura afacerilor, cari se tratează aci. Congresul se poate defini ca o *adunare a suveranilor sau a plenipotențiarilor speciali, întruniți pentru a delibera asupra unei afaceri de o importanță majoră*. În congrese se iau deciziuni definitive, în timp ce, de obicei, în conferințe aceste deciziuni se prepară numai. La congrese nu pot lua parte decât persoane, cari au un vot deliberativ, pe când persoanele cari nu au vot deliberativ, pot lua parte la conferințe.¹⁾ După Pradier Fodéré s'a dat deasemenea numele de conferințe reuniunilor compuse din reprezentanții Statelor de ordinea a doua și a treia, și cari reuniuni n'au în vedere decât interesul special al acestor State.²⁾

Congresele și conferințele diplomatice au devenit de o mare importanță după războiul mondial. Anume *Adunarea Societății Națiunilor* poate fi considerată ca un fel de congres diplomatic quasi-permanent, care se întrunește regulat în luna Septembrie a fiecărui an pentru a veghea asupra menținerii păcii universale. Iar diferitele conferințe economice, politice, tehnice, juridice, militare, navale, sanitare, culturale, sociale, umanitare, cari se țin sub egida Societății Națiunilor, pot fi considerate ca adevărate conferințe diplomatice, cu toate că aici elementul tehnic al experților întrece câte odată elementul profesional al diplomaților.

Adunarea Societății Națiunilor și diferitele conferințe tehnice au contribuit mult la întărirea solidarității și cooperățiunii internaționale.

*

Schițarea istoriei diplomației moderne este evident incompletă fără descrierea diplomației rusești, austriace, italiene, prusiece. *Țarii, Metternich, Cavour, Bismarck* au fost mari figuri diplomatice. Însă spațiul limitat impune restricțiuni, ce nu se pot încălca.

Rezumând cele expuse mai sus, se poate concluda că diplomația a primit, în epoca modernă, un cadru mai bogat. Acti-

¹⁾ Pradier Fodéré, op. cit., II, pag. 304—305. ²⁾ Pradier Fodéré, op. cit., II, pag. 306.

vitătea ei s'a simplificat poate în intrigi, mai ales în timpul din urmă, însă ea s'a complicat prin multiciplitate, diversitatea și complexitatea marilor probleme internaționale, pe cari nu le-a putut rezolva decât pe o singură cale: *în congresele diplomatice*. Aceste congrese au devenit nota caracteristică a diplomației moderne.

Creșterea absolutismului, rafinarea moravurilor, curentele filosofice, mișcările revoluționare, războaiele napoleoniene tendințele liberale, democratice, constituționale și socialiste, competițiunea navală și colonială, marile invențiuni dela mașina cu aburi până la telegrafia fără fir, perfecționarea comunicațiunilor terestre, maritime și aeriene, războiul mondial, crizele economice și financiare, toate au fost elemente cari au influențat creșterea progresivă a interdependenței națiunilor de pe cele cinci continente. Diplomația s'a făcut instrumentul inteligent și util al acestor noi exigenți.

Diplomația franceză, cu strălucitul prestigiu al metodelor ei abile, circumspecte și elegante, cari au cuprins totdeauna orizonturi largi și idei mai perfecționate și moralizate dela Mazarin până la Briand; *diplomația engleză*, care pătrunsă de un patriotism calm, prevăzător, tenace, s'a ridicat ca o admirabilă forță de progres al expansiunii britanice; în fine *întreaga diplomație europeană și mondială*, care a manifestat, în atâtea congrese, capacitatea ei de-a înfrunța și soluționa problemele cele mai complicate ale politicii internaționale; — toate au contribuit la ridicarea prestigiului corpului diplomatic, de a cărui acțiune depinde adeseaori existența sau viitorul popoarelor. S'au comis poate multe greșeli și s'au făcut multe nedreptăți, însă o diplomație adeseaori are în vedere numai interesele particulare ale țării sale. Dealtă parte, diplomația a și reparat multe nedreptăți, a aplicat justiția în sensul ei internațional și a lichidat multe dușmăanii și animozități.

Diplomația română, tânără și entusiastă, a colaborat, în cadrul diplomației europene, cu tact, cu pricepere, cu stăruință, și a făurit, împreună cu o armată bravă, cele trei acte glorioase ale istoriei noastre moderne: *Unirea, Independența, Intregirea*. Nimeni nu-i contestă meritele ei istorice, chiar dacă a greșit și ea câteodată și chiar dacă astăzi se impune o reformă și o re-

organizare, care să o adapteze misiunii ei importante de-a fi reprezentanta unui Stat mare și bogat din Europa Centrală.

*

Concluzia finală a celor expuse mai sus este că diplomația are într'adevăr un trecut grandios. Succesele ei poate nu au fost și nu sunt totdeauna apreciate după justa lor valoare și după legitimul lor merit. Pentrucă o campanie diplomatică este câteodată un efort suprauman. Negocierile, cari țin săptămâni și luni de-arândul și cari uneori se țin fără întrerupere timp de 16 ceasuri, consumă nervi, energii și sănătate în nopțile nedormite și în agitația jocului complicat al șahului diplomatic.

Diplomația antică, cu ambasadele ei temporare, dela Egipteni până la Bizantini, — *diplomația medievală*, cu ambasadele ei permanente, dela Papalitate până la toate monarhiile europene, — în fine, *diplomația modernă*, cu congresele ei diplomatice, dela pacea westfalică până la Societatea Națiunilor, — toate au parcurs un drum spinos și lung.

Instituția ambasadei, imunitățile diplomatice, selecționarea și organizarea corpului diplomatic, formele și ceremonialul, tactica și metodele diplomatice, conducerea politicii externe toate au trecut printr'o evoluție lentă și continuă.

Galeria marilor diplomați este bogată în talente, energii, chiar genii mari.

Dela primii ambasadori egipteni până la diplomații noștrii contemporani, dela diplomația, care germina sub umbra piramidelor, până la diplomația, care prosperează astăzi în Palatul Națiunilor dela Geneva, este o distanță mare.

Insă din vlea tăcută și misterioasă a Nilului până la marurile romantice ale lacului Lemán, an după an, secol după secol și mileniu după mileniu, diplomația a făcut câte un pas înainte pe calea progresului și a bunei înțelegeri între națiunile civilizate ale universului.

(Va urma)

Insemnări răslețe

Firul telegrafic a fost adus până la Brașov în anul 1854. La 18 August s'a dat cea dintâiu telegramă de aici la Viena și în aceeași zi se primi din Viena „cursul hârtiilor“¹⁾.

*

La 4 Maiu a. c. s'a sfințit noul steag al liceului „A. Șaguna“. Reamintim cu acest prilej că *primul steag al gimnaziului* a fost sfințit de Șaguna cu ocaziunea serbărilor „Asociațiunii pentru lit. rom. și cult. pop. român“, ținute în Iulie 1862 aici în Brașov.

Și e bine să mai reamintim că pentru acel steag dăruiseră bani și bucureștenii: Al. Odobescu (6 galbeni), Const. Cantacuzino (93 lei), A. Cantacuzino (62 lei) etc.

Tot cu prilejul acelor serbări *ouspeții din Principate*, care se aflau atunci la Vâlcele (Előpatak), au dat în seara zilei de 3 Aug. un bal, al cărui venit (57 fl.) l-au trimis Asociațiunii.²⁾

*

În legătură cu modernizarea și completarea cu un *Strand a băilor Eforiei „școalelor centrale române gr. or. din Brașov“*, ținem să reîmprospătăm, pentru cei de azi, că aceste băi, care formau un izvor de venit pentru susținerea școalelor, s'au deschis la începutul lui Ianuarie 1857.

Sala băilor servia pe atunci și de local de baluri. Astfel la 10 Maiu 1857, „balul soțial“, aranjat pentru ajutorarea biștriștenilor năpăstuiți de un incendiu, s'a ținut aci. A cântat muzica regimentului de ulani „Arhiducele Carl“.

Gaz. Trans. dela 12 Ian. 1857, vorbind de solemnitatea deschiderii băilor de abur, spune că „acest institut poate concura cu orice altul de felul său și din cele mai renumite cetăți“.

Apoi, exprimând mulțumite tuturor celor care au contribuit cu ceva la înfăptuirea lor, subliniază în deosebi meritele directorului de poliție *Ignatie Diș*, care, prin stăruințe demne de recunoștință, a izbutit ca în răstimp de o jumătate de an să facă posibilă deschiderea „acestui institut“, — „și aceasta numai din

¹⁾ Gaz. Trans. Nr. 64 din 1854.

²⁾ Gaz. Trans. 1862, pg. 232.

nobilul simț de a face bine atât publicului în general cât și școalelor românești în special.

Când plecă *Diț* din Brașov, Gazeta se simți îndatorată să spună că în el „pierdem un amic comrobat al adevărului, al dreptății, al umanității și al încrederii publice, om de onoare“.

De încheiere adaugă că „*băile de abur*... îl vor face neuitat și-l vor păstra aci între noi în spirit oriunde s'ar îndepărta cu trupul“.

*

Mortalitatea din Brașov, în anul 1856¹⁾

Intre 71—80 ani au murit 56 inși.

” 81—90 ” ” ” 26 ”

” 91—100 ” ” ” 2 ”

In total au murit 814 inși.

Bărbați : 414. Femei : 400.

După confesiune :

rom. cat.: 191.

ev. lut.: 258.

ref.: 35.

ortodocși: 327.

evrei: 3.

Și atunci, ca și azi, Românii țin recordul.

Comunicate de **Ax. B.**

¹⁾ G. Tr. dela 12 Ian. 1857.

Ruini.

*De-acum eu n'am să-ți mai pândesc
Un zâmbet înflorit în soare
Cu fluturi vii de arabesc;
Nici versuri n'am să-ți mai șoptesc
Pe sub răchite plângătoare.*

*S'a stins, iubito, ca o stea
In nopți cu giulgiuri de brocarte,
Tot visul care ne-amăgea,
Și tot mai mult ne va părea
Un basm, cetit cândva 'ntr'o carte.*

*Vom fi de-acum străini în veci,
— Ai vrut așa, la ce m'aș frânge?
Dar, par'că, m'așteptam să pleci:
Pe cât sunt ochii tăi de reci,
Pe-atât n'am ochi să-i pot deplânge.*

*N'am glas de foc și n'am puteri
Și n'am stâlپări — și-mi e tot una! —
Să ne iertăm ca la 'nvieri,
Mai dragi, iubito, decât ieri
Și mai copii ca totdeauna.*

*Sunt robul unui gând înfrânt
Sub fulger mut de pantomime,
Că port în suflet un mormânt
Pe care n'a plâns nici un sfânt
Și-o raclă 'n care nu e nime.*

Dumitru Olariu

St. O. Iosif

de I. Colan

Puțină biografie:¹⁾.

Originea familiei trebuie căutată la sudul Dunării, undeva prin Munții Pindului. Erau trei frați și unul din ei, într-o bună zi, a pornit de-acolo, nimerind la noi în Ardeal.

Cazul nu e unic și n'avem decât să intrăm ceva mai adânc în istoricul unor familii, — dacă nu mă înșel chiar și aici la noi — ca să ne dăm seama că Macedonenii, oameni vioi, întreprinzători, inteligenți și buni negustori, în râvna lor pentru o viață mai liberă, își îndreptau, de atâtea ori, și ochii și pașii spre țările dela gurile Dunării, trecând uneori și Carpații, sături de opreliștea unei administrații cu adevărat turcești.

Și aceluia frate i-a fost dat să întâlnească la capătul osteneții lui călătorii, — poate pe seninarea unui delușcan, — pe câțiva rumâni cari se trudiau să sgârie, cu un plug de lemn, pământul ars de arșița unei veri înfierbântate. Când l-au văzut, în dorul lor de a fi ajutați în trudnica lor muncă, nu și-au putut stăpâni strigătul de bucurie: „A mai venit un om!“... și, de-atunci, așa i-a rămas numele: Iosif Omu. Era primul care ne venea, un străbunic al poetului nostru. Tatăl său a fost profesor și director, director și la liceul căruia dela o vreme îi zicem, după numele unui alt român din Macedonia: Andreiu Șaguna.

O frântură din copilărie, acei primi ani cari în viață se cunoaște când îi ai și se cunoaște și când nu-i ai, i-a petrecut aici, pentru ca să treacă apoi la Sibiu și, însfârșit, la București, părinții stabilindu-se la Turnu-Măgurele.

Poetul la București și-a petrecut toată viața, mai mult ca bibliotecar al Fundației Carol I. Iar când zic „și-a petrecut“, mă gândesc la întrebuițarea arhaică a cuvântului, cea de azi ar fi o ironie. Din când în când, — spune fratele poetului (ziaristul) — Iosif venea pe-acasă, unde, în singurătatea orașului de provincie, a scris multe din pastelurile lui, ca: *Paparudele*, *Vara*. Tot viața familiară i-a inspirat poezia „*Surorile*“, cu acel vers dela sfârșit:

Cine-i uritul ăsta mamă?

¹⁾ Mulțumesc aici D-lui Virgil Iosif, fratele poetului, pentru informațiile pe cari a binevoit a mi le da.

(Uritul era fratele mai mic, Dr. Eugeniu Iosif, mort în războiu).

O influență precumpănitoare a avut moartea mamei lui. Povestește fratele: „Când Stefan auzi nenorocirea, se repezi dela masă, văzu o clipă pe maica adormită, și porni năuc, cu capul gol pe străzi. A fost găsit noaptea târziu în „Grădina Mare“,¹⁾ plângându-și singur durerea. Când a sosit acasă, văzu că bătrânul albise în câteva ore. Și faptul l-a impresionat atât de mult, că uită propria sa durere de mila bătrânului“.

Tinerețea lui a fost mult chinuită de lipsuri. Bătrânul avea familie numeroasă, așa încât poetul, când studia la București, numai foarte rar primia ceva „de-acasă“. Intr'o vreme stătea în gazdă într'un chioșc din grădina palatului Cretzulescu, acolo unde a fost, până mai ieri, președinția Consiliului.

Scoțând împreună cu alții revista „Floare Albastră“, moartă din pricina lui Antimireanu,²⁾ mizeria a continuat, ducându-l la o intensă viață de cafenea, unde de cele mai multe ori asculta discuțiile altora. Rar dacă se aprindea. Știa pe dinafară mii de versuri: franceze, germane, ungurești, italienești și românești, spunându-le cu o artă în care numai Coșbuc îl întrecea.

Viața familiară îi rezervase însă surprize prea ucigătoare. Iosif n'a fost pregătit să le întâmpine. Rămas din nou singur, trăia pentru Corina lui, căreia i-a închinat unul din cele mai dragălașe cântece de leagăn din literatura noastră.

Recitindu-i azi unele scrisori, câteva biografii și întreaga lui operă, și privindu-l din p. d. v. al firii lui, cred că Iosif nu avea ce căuta în Capitală. O spune și singur: „Ce bine ar fi fost să fi rămas și eu la coarnele plugului, să stau ticnit cu oameni de treabă din satul meu, decât să viu în mizeria asta blăstămată de aici“. Iar într'o scrisoare din Neuburg (1901), „Aș lăsa Bavarie și Italie și tot... dac'aș putea petrece o lună prin „Țara Bârsei“ sau prin Munții Apuseni“.³⁾ Până și în poezie, regretul după Ardeal și-l manifestă, când în accente de jale,

1) La Turnu-Măgurele.

2) Luceafărul, 1913, p. 465.

3) Idem, p. 498.

când în note de entuziasm ¹⁾ Iar în altă parte, dupăce laudă frumusețile străinătății, încheie :

„Nu-s doine ca în țara mea
In lumea asta 'ntreagă“.

Iosif în țară a fost un desrădăcinat și așa a rămas până la urmă. Iși înfipsese rădăcinile adânc acolo, dar rămăsese ceva din el aici : sufletul lui era în Ardeal.

El trebuia să rămână aici, sau în nici un caz în București și iată de ce :

Sufletul unora astfel e întocmit, încât nu rezistă impresiunilor puternice venite din afară. Ei au o viață de interior, care domină creierul. Majoritatea acțiunilor lor sunt determinate și în funcție de o dispoziție sufletească. De cele mai multe ori vin în contradicție cu mediul, făcut din alt aluat. Din această inevitabilă ciocnire, învisul e cel inadaptabil. Numai cât inadaptabilitatea unora reacționează ; a altora se interiorizează. Lumea își pierde importanța reală, înlocuită cu o altă lume, cu totul diferită. Din această categorie neprivelegiată a inadaptabililor făcea parte și Iosif. Un fel de Pană Trăsnea Sfântul sau, în orice caz, un erou de-al lui Brătescu-Voinești, vecinic în contradicție cu cei din afară, vecinic incapabil de reacțiune. Scriindu-i D-lui Sextil Pușcariu, ²⁾ își acuză singur firea : *Ce mult aș fi dorit să fiu, sau cel puțin să par altul ! Vesel, plin de curaj, nu un plângăcios cum sunt“.*

Și era copil când judeca astfel : Copilul devenind om mare, a rămas același.

Cu un asemenea suflet, Iosif n'avea ce căuta în București. O capitală are oameni mulți cu o mentalitate specifică. Valurile mulțimii, când nu feră în laturi, sau când nu te duc cu ele, trec peste tine și puțin le pasă că în țărână se svârcolește însângerat sufletul unui om cinstit. Psihologia mulțimi, e curioasă : cine nu e cu noi, e împotriva noastră.

Tăcut la vorbă, stângaciu în mișcări, cu mersul ferit din calea celor mulți, sfios în atitudine, închis în durerea lui, cinstit,

1) Vezi „Scrisoarea lui Goga“.

2) Luceafărul, 1913 p. 466

prea cinstit, impresionabil până și de cele mai mărunte lucruri pe lângă cari noi trecem fără să le băgăm în seamă,¹⁾ lesne ne putem închipui ce ucigătoare impresie i-a lăsat Capitala libertății mult visate de el. Fără îndoială: Iosif, admitând că trăsăturile fundamentale ale caracterului unui om sunt de natură atavică, ori unde s'ar fi găsit, rămânea același. Bucureștii însă i-au mărit tristețea, diminuându-i curajul de a înfrunta viața care, pentru el, a fost brutal de nedreaptă. „*A scris cu sânge, într'o vreme când alții plângeau cu lacrimi de cerneală*“. (Goga: Două morminte) Aruncat într'o lume de afaceri, acest romantic întârziat, realitatea trebuia să-l strivească. Și l-a strivit

Am insistat anume asupra acestui capitol din viața lui Iosif, pentru că numai așa putem ajunge la înțelegerea cât mai apropiată de adevăr a operei lui, mai ales că dorința lui ar fi fost să fie un continuator al celui alt poet ardelean: Coșbuc.

Citindu-i scrisul, n'aș îndrăzni să-l clasez în istoria literaturii noastre, așa cum am auzit pe unii: a fost un poet de mâna a doua. Sufletele nu se pot clasa ca la farmacie, mai cu seamă când aduc atâta sinceritate, realizată în artă cu mijloace atât de simple. Iosif a rămas în poezia noastră ceva stingher. Numai în proză, prin felul cu privește viața, îi mai găsim tovarăși: Brătescu-Voinești și, poate, Gârleanu. Scrisul lor e potolit. Focul arde înăbușit, împrăștiind o căldură duioasă, tristă par'că. Nici un strigăt de revoltă, aproape nici un țipăt de durere. O dumnezeiască resemnare melancolică ori nostalgică. Scrisul lor

¹⁾ Acesta e portretul făcut de cei mai mulți cari l-au cunoscut sau i-au fost prieteni. Iar fratele poetului îmi scrie:

„Firea lui Iosif se traduce astfel: o delicateță nobilă, în atitudine și în mișcări, cu profundă reflexiune în interiorul său. Capabil de-a se impersonaliza, fără regret, înaintea unui ambițios cu talent; necruțător față de cei fără talent... Dragostea lui față de soție și copil n'avea pereche“. Despre Corina spunea: „Cine știe cât trăiesc?! Vreau, — și de aceea fac ce fac — să-i rămâie în minte și suflet, un tată bun, bun și drăgostos“.

Lucian Costin, într'un articol despre Simeon Fl. Marian (Dimineața, 3 Iunie 1930): „Era acest M. Eminescu, — spune D-na Marian, — un bărbat timid, gânditor, trist, pășia încet, vorbea rar și ales. Numai Șt. O. Iosif eră în felul său“.

n'are sfârșit: sfârșitul se petrece în tine, la câțva timp după lectură.¹⁾

Și toți trei au scris puțin.

Prin ceea ce a scris, mai ales în partea întâi a activității lui, se încadrează în mișcarea „*Sămănătorului*“, revistă ale cărei îndepărtate începuturi trebuie să le căutăm în discuțiile din atelierul lui Kimon Loghi, la Paris, cu Iosif.²⁾ Anghel, Bârseanu. Dar „*Sămănătorul*“ milită pentru un naționalism în artă categoric. Numai prin afirmarea caracterului nostru etnic, în limbă, literatură, artă și în orice manifestație, neamul nostru are drept la viață, spunea animatorul mișcării, D-l Iorga. Naționalismul lui Iosif, deși în nota curentului, mai la început când poezii ca „*Veselia*“ îl apropiau de Coșbuc, curând s'a îmbrăcat într'o haină mai discretă. El aducea duioșie, blândețe și gingășie. Vigurosului optimism al lui Coșbuc, Iosif nu putea să opună decât o resemnată melancolie după vremurile de demult.

Când pesimismul eminescian, — adică post-eminescian — era la modă, când toată literatura noastră se îmbolnăvisese de o nemărginită tristețe, mai mult fără de cât cu motiv, deci lipsă de sinceritate, apare în „*Convorbiri*“, chiotul sănătos și plin de viață din „*Nunta Zamferei*“ a feciorului grănicerilor din părțile Năsăudului. Gh. Coșbuc creia curent literar. Iosif, deși spune: „am nutrit totdeauna iluzia tainică de a fi un discipol al lui Coșbuc, și un continuator al lui“,³⁾ încă depe când colabora la „*Viața*“ lui Vlahuță, imprimă creațiunile lui un alt caracter.

Nemulțumit cu prezentul, ca toți nemulțumiții cu actuala întocmire a lucrărilor, se întoarce în trecut, pe care îl revine

¹⁾ Oct. Goga: „Scrisul lui pare învăluit într'o ceață argintie. În strofele lui plânge tristețea potolită a unui cântec în surdină. Aveă pasiuni intense, dar coborite pe hârtie, aceste patimi cari îl rodeau primiau totdeauna o formă discretă, ceva din sfiala ochilor, cari priviau cu atâta timiditate împrejur“. (Luceafărul, 1913 p. 459).

Ilarie Chendi: „Sonetele lui sunt o adevărată mărturisire de credință de felul cum înțelegea arta poeziei, cu fondul puternic răzimat pe: dragostea de lege și de țară și pe eternele aspirații ale neamului“.

²⁾ Locuia în rue Léopold Robert. Prietenii se întruneau, — probabil, locuința fiind mai încăpătoare — în atelierul lui Kimon Loghi, ori în vre-o cafenea din Montparnasse. (Luceafărul, 1913 p. 464—65).

³⁾ Luceafărul, 1913, p. 466.

într'o limbă necrezut de simplă și melodioasă, așa cum o aflăm în primul volum, în „*Patriarhalele*“ care l-au consacrat. Dorul după vremurile care s'au dus nu izbucnește în valuri de revoltă nestăpânită îndreptată împotriva acestui prezent. Doar o părere de rău, aceea pe care o citești la unii în ochi, la alții într'un gest, într'un oftat.

Bunicul și nepotul stau de povești în fața vetrei. E seară, de bună seamă e seară și, poate, e și iarnă. Vorba începută se continuă ca un răspuns dat copilului, pe care par'că-l vezi cum face ochii mari. Și focul își joacă flăcări jucăușe pe pereți, și afară, poate, ninge. Acesta e cadru. Iar bunicul *continuă*, nu începe :

*

E mult de-atunci... e mult, nepoate,
Și ca prin vis le văd pe toate...
Hei! să te miri, să te cutremuri
De câte-au fost 'nainte vremuri
Și-i mult, e mult de-atunci, nepoate!

Spre deosebire însă de Eminescu, nu trecutul glorioșilor voveozi, ci unul mult mai apropiat ni-l desvăluie Iosif. E acel pe care l-au apucat bunicii, părinții sau chiar el Trăind cu sufletul, în lumea acista patriarhală, nu la bucuriile tinereții îi e gândul :

Aș vrea să fiu un biet bunic,
Adus de spate și pitic,
Să-mi mângâiu barba albă ;
Să stau la foc, de somn să pic,
Visând la vremea dalbă...!)

„*Bunica*“, „*cu părul nins, cu ochii mici și calzi de duioșie*“, „*Fusul*“ care — ce frumos spune! — „*tot mai iute stoarce din caier lâna mută*“. Apoi „*Nucul*“ copilăriei lui, pe sub care ce mai hore se încingeau odată, singur rămas mărturie a altor vremuri, căci :

De mult s'au risipit și-acei
Bătrâni ce'n umbră și-au stătut
La sfaturi cu părinții mei
Și frunza ce-o călcară ei
Țărână s'a făcut!

1) „De ziua mea“. Poezii, ediția Socec, 1908 p. 27.

De-abia o discretă părere de rău.

Tot din copilărie evocă figura cobzarului, purtător și păstrător al doinelor noastre și, alături de el, cântărețul din caterincă (**Romanța**) cu vechea lui romanță răscolitoare de duioase amintiri ;

Il ascultă, în timp ce cântecul se pierde pe ulița pustie :

Și-atâtea lucruri s'au ivit
In mintea mea cu dânsul !
Dar când bătrânul gârbovit
Sfârși romanța, m'a lovit
Pe negândite plânsul

Se afundă apoi tot mai adânc în scrisul celor de demult al „*Cronicarilor*“, al marelui Vornic Costin și boierului de țară Ion Neculce, reînvie icoana boierilor stâlpi ai datinei străbune. *Șincai*, răscolitorul de hrisoave, ia proporții epice.

Unică în literatura noastră este „*Doina*“, atât ca factură cu totul nouă a versurilor, cât și a fericitelor imagini, dând impresia înserării care tot crește:

Se tânguesc
Tălângi pe căi,
Și neguri cresc
Din negre văi,
Plutind pe munți...

.....
Și neguri cresc,
S'alină'n crângi ; —
Se tânguesc
Și plâng tălângi
Pe căi pustii.

Aceeași imagine o mai aflăm într'un pastel :

Plâng tilingi, tălângi răspund
Soarele apune —
Glas de bucium sună'n fund
Ca o rugăciune...

Tot din vremurile de demult fac parte baladele: *Frumoasa Irină*, *Novăceștii*, *Gruia*, și năzdrăvanul *Pintea*.

În această lume puțin pretențioasă sufletul lui găsi împăcareă căutată.

Nota pe care o aducea Iosif, o marchează primul lui volum,

„Patriarhalele“ despre care un critic¹⁾ spunea că ar cuprinde prea multă „duioșie ieftină“, ieftină, desigur, față de nonsensul și seaca poezie modernistă, cu imagini forțate, cu sentimente de atâtea ori false, îmbrăcate într'o limbă împestrițată cu nelogisme: ca o cămașe cu altițe peste care ai prinde, cu ace, petece de stambă din Lipskani. Unii au văzut o scădere în lipsa sentimentelor energice, capabile să trezească în noi senzații, — preocupări, poate, mai puțin de frumosul în artă pe care, cred, ar trebui să-l urmărim într'o operă literară. Acest frumos, realizat cu material plastic simplu, ca în cazul lui Iosif, sau cu un vocabular bogat, îndată ce trezește în noi imagini sensibile, ori sentimente, tot frumos rămâne. Cuvântul, luat singur, e prozaic, dar în legătura unui vers, poate fi poetic, capabil, prin însăși semnificația pe care i-o dă poetul, să deștepte acele imagini sensibile de care vorbea Maiorescu. Simplitatea și naturalațeta versului lui Iosif, nu-i o scădere. Iar dacă în tot scrisul lui elementul energetic e absent, acuza care i s'ar aduce ar semna cu procesul intentat soarelui de iarnă că nu ne dă raze fierbinții.

Iosif avea pasiuni puternice, dar prin însăși natura temperamentului său, aceste pasiuni exteriozitate, pierdeau din energie, primind o formă discretă, potolită²⁾. Și totuși *Iosif nu readuce în literatura noastră nota pesimistă*. Dorul de viață îl are, și-l manifestă, doar numai arareori un sentiment mai deprimant își face loc, izbucnind, — întreg nici atunci — în dureroase versuri, de-o sinceritate rară :

De mult înstrăinatul
De-abea ce ți-a sosit
Așterne-i, mamă, patul
Să doarmă lung băeatul,
Bolnav și obosit! ³⁾

Și tot așa în strofa întâia a unui „*Cântec*“.⁴⁾

Noapte, noapte, — iar mă lași
Singur, pe cărări pustii,
Părăsit aceleiași
Palide melancolii...

¹⁾ Dl. Eugen Lovinescu.

²⁾ Vezi mai sus citatul din Goga.

³⁾ Vol. cit. „Invins!“ (p. 33)

⁴⁾ Id. p. 22).

În poezia descriptivă, deși cu elemente verbale mai reduse decât ale lui Coșbuc, ne dă, Iosif, pasteluri tot atât de reușite.

E'n amurg. Ceasul când truditul om se lasă pe odihnă. Vițele au venit dela pășune pe drumul scormonit de praf:

Sună dealul, valea sună,
Stă văzduhul să se spargă
De tălângi nenumărate
Ce izbesc în bolta largă,
Căci coboară dela munte
Oile, și curg puhoi —
Cu un greu potop de ceață
Înainte și 'nnapoi...

Un berbec cu coarne 'ntoarse
Tacticos și prea cuminte,
După gât c'un clopot mare,
Merge singur înainte.
Pe la margine dulăii,
Urechiatul la mijloc,
Cu desagii grei în spate
Anevoe 'și face loc.

Iar prin pulberea de aur
Tocma'n capul celălalt
Crește umbra 'ntunecată
A ciobanului înalt:
Cu căciula într'o parte,
El repășește plin de fală,
Sara purpurie-i schimbă
Zeghea 'n mantă triumfală..

Sau, în altă parte, o icoană simplă, realizată cu mijloace și mai simple: un tablou de-al lui Grigorescu!

Jos între care
Vitele rumegă,
În depărtare
Văile fumegă.

și, din când în când, câte o notă minoră, chiar și în pastel:

Drumul e glodos și greu
Negura se lasă:
„Știe bunul Dumnezeu
De-om ajunge-acasă!“

Câte-odată, ca picăturile de ploaie ce trec prin razele de soare, licărește o notă veselă. Dar nu e veselie care să

te faci să izbucnești în râs, ci mai mult un zâmbet împăciuitor și la urmă par'că-ți vine să spui: bietul om !¹⁾)

*

În 1904 se împlinesc 400 de ani dela moartea lui Ștefan cel Mare. Ministrul Instrucțiunii de pe atunci, Spiru Haret, voia ca sărbătorirea marelui voevod să aibă ceva din strălucirea serbărilor romane. Așa, l-a rugat pe Iosif să scrie ceva despre voevodul Moldovei. Iosif a primit și în 1905 apare volumul „*Din zile mari*“. Mulți, cei mai mulți critici, au primit rău volumul, pornind dela ideea preconcepută, că versurile au fost scrise la comandă, deci, cuprinsul lor, fără discuție, erau văduve de sinceritate. E, această învinuire, poate singura care nu i se putea aduce. Onestitatea literară Iosif nu și-a vândut-o în schimbul câtorva sute de lei primiți dela Minister. În tot ce a scris, a fost sincer. Singura vină: în loc să întrebuițeze versul lung de epopeie, s'a folosit de versul scurt, acel cu care era obișnuit. De aici, lipsa de măreție a poemului. Criticat mult, un singur glas autorizat i-a luat apărarea; D-l Iorga:

„Nici un scriitor de astăzi, n'ar fi venit așa de discret cu darul lui către strămoșul pomenit deunăzi, de cât poetul acela care se deosebește prin aleasa discreție a sufletului său.... el nu știe să se prefacă, să înșele.... Iosif are tocmai însușirile ce trebuiau pentru a scrie cântecul lui Ștefan Vodă, căci Ștefan era cucernic, smerit, blajin și înțelept și nu un Mihaiu sau Țepeș, în care clocotă răsvrătirea: și Iosif așa l-a înțeles“.

Între Coșbuc și Goga, — vorbind numai despre poezii ardeleni — Iosif ține locul de mijloc, și cam ferit.

Goga reprezintă sufletul colectivității, al Ardealului întreg. Un fel de Taras Sevcenco al Ucrainei. Prin el vorbea profetul unei vremi ce-avea să vie, cu acel ton mesianic, prevestind „înfricoșata judecată“. Revolta seculară a unui neam întreg își trâmbița durerea în cântecele lui Goga. A fost poetul mulțimii, și numai al mulțimii, căci îndată ce, — în volumul „*Din umbra zidurilor*“ — încearcă în poezia erotică, se pierde în umbra pe care-o aruncă asupra lui, poezia lui Eminescu.²⁾)

¹⁾ Poezia „Doi voinici“ p. 183.

²⁾ A dovedit-o aceasta d. E. Lovinescu.

Coșbuc mai rural în concepție, aduce poezia satului cu tot ce avea ea mai frumos și o impune în literatură într'o formă nouă. Naționalismul lui e, — așa zicând — mai real. Cântă și el trecutul, fără să-l asemene cu prezentul pe care-l găsea vrednic de trăit.

Goga era poetul viitorului : Coșbuc al fericirii actuale.

Iosif, între acești doi cântăreți ai Ardealului, pare mai mult un trubadur. Coșbuc și Goga deschid drum prin mulțime și gloata îi urmează. Iosif ocoloște mulțimea și de aceea poezia lui pare mai personală. Ceilalți cântau pentru alții. Iosif cânta pentru el : „*Eu nu scriu ca să fie frumos, eu scriu numai pentru mine*“.¹⁾ Numai cântece în note minore. Mulți bemoli.

În literatura universală se înrudește cu Heinrich Heine, ale cărui cântece le-a și tradus minunat în românește. Duiosia e aceeași la amândoi ; cu aceleași simple mijloace trezește emoțiile cele mai puternice. Dar unde temperamentul se diferențiază este atât în durerea sfâșietoare ce străbate în o parte a poeziilor lui Heine, cât și în satira și ironia nimicitoare a acestuia. Nu știu cum să zic : Iosif nu s'a putut ridica, sau nu s'a putut coborî până la ură, ironie și satiră.

Când a încercat-o, în colaborare cu Anghel²⁾, ne-a dat versuri lipsite de răutate.

În vremea din urmă, înainte cu vre o doi ani de moarte, Iosif căpătase o mai mare încredere în el. Autocritică își făcuse migălos și până atunci ; acum însă devenise necruțător. Sute de versuri, — spune fratele său — le distrugea. Poate că, în afară de auto-controlul acesta, mai era și alceva, prea trist pentru a fi amintit aici. Ceeace e însă curios e faptul că simbolismul, — mai ales cel german — al acelei vremi, îl captivase. Traducea mereu și, se spune, traducea din acești poeți noi, admirabil. Nu ne-a rămas nimic. Iosif a distrus tot. Ne-a lăsat frumoase traduceri din Verlaine, din Ibsen, Heine și Petöfi. Ne-a mai lăsat câteva traduceri din Wagner, din Goethe, Corneille și Dumatăl.

Vom avea însă mereu o mare părere de rău că a dispărut fără să-și vadă o dorință împlinită : *Shakespeare în românește*.

¹⁾ Convorbiri Literare, 1915 Nr. 3 p. 284.

²⁾ Caleidoscopul lui A. Mirea, 2 vol.

N'a apucat să traducă decât „Visul unei nopți de vară“ și părți din „Hamlet“. Invățase numai pentru aceasta englezește.

Am fi avut și un *Faust* în traducerea lui Iosif.

*

Era în 1913 prin Maiu. Conflictul balcanic izbucnise și ne angajase și pe noi. În biroul unei bănci, cerea ajutor unui prieten financiar; un împrumut. Cine nu l-a văzut pe Iosif cerând, — spune povestitorul acestei scene¹⁾ — nu știe ce-i umilînța de a cere. Toată ființa lui suferea și financiarul i-a răspuns:

„Dragă Iosife, acum nu se poate, nu sun fonduri“. Dar mai apoi, pentruca să atenueze ceva din refuzul acesta de om ghiftuit în parale, adăugă:

— „Mai e totuși o speranță; finanțele țării merg, ce e dreptul, rău, creditul s'a tăiat pretutindeni, dar totul se poate îndrepta în urma conferinței dela Petersburg. Mai mult de cât atâta, știu dintr'un izvor foarte autorizat că Delcassé a trecut de partea noastră. E aproape sigur că ni se va da Silistra. Și după anexarea Silistrei, lucrul se schimbă... Vino atunci“.

Asemenea fapte nici nu se pot măcar comenta.

*

În fața palatului regal, lumea manifestează pentru războiu. Un marș nou străbate victorios, avântat. Toată lumea cântă. E un entusiasm indescrribibil. Castaldi dăduse muzica. Iosif, pe o vioară pe care cântase numai cu surdina pusă, a încercat altfel. *La arme!* trebuia să fie și ultima strigare, *de astă dată energetică, așa cum o voiau unii.*

Cadrilaterul, ce e drept, l-am anexat; Delcassé o fi trecut și el „de partea noastră“; starea financiară se va fi îmbunătățit și ea, dar Iosif n'a mai putut aștepta. În noaptea de 4/5 Iulie, înaintea lui Chendi cu trei zile, moare, se zice, într'o crâncenă sărăcie. Unul Sâmbătă; celălalt Lunea. *Invinsul* Iosif începuse să moară mai de mult.

Iar acum va apare o carte despre el intitulată: *Un sol al biruinței!*

¹⁾ d. E. Lovinescu.

Din stânga și din dreapta

15.

Ziua eroilor.

Zi de reculegere, de reîncopciere a sufletului celor de azi cu al celor trecuți prin moarte la viață. Zi de îngenunchiere a recunoștinței obștești pe pragul altarului ridicat la mormintele celor care s'au jertfit cu gândul la mai binele supraviețuitorilor. Ziua lecției de dragoste de țară, de dragoste de neam.

Ziua evocării emoționante a patriotismului fără vorbe, fără artificii, a patriotismului — faptă, proiectat în fața celui de paradă, înfășurat în tricolor, a celui de sentimente cu răcinile în stomac și pungă.

Zi de examen pentru cei de azi în vederea necunoscutului de mâne, a cumpenelor din viitor.

Așa se zice. Se zice.... Realitatea e însă alta.

Ne adunăm, *odată pe an*, nu pentru o reîntremătoare și fecundă concentrare lăuntrică, pentru un prilej de comunicare cu cei duși, pentru pomenirea, cu pietate și recunoștință, a celor care ne-au hărăzit de ceea ce nu ne-am dovedit încă vrednici, ci pentru *spectacol*, pentru prilejul binevenit de a ne etala cât mai sus și cât mai în centru importanța noastră persoană — fie ca să sfidăm evlavia altora cu ciripeli continue, fie ca să ne expunem ultima pălărie sau umbreluță.

Ne adunăm, ca să nu pierdem prilejul festiv de a mai sporovăi, între patru ochi sau în grupuri, de a ne întâlni „idealul“, de a ne îndrepta cravata sau a ne controla în oglinjoara poșetei vioiciunea rujului și zuluții potriviți acasă.

În afară de evlavie, tot ce vrei. Doar prin zidul viu al armatei încremenite de jur-împrejurul pieții dac'o mai fi trecând fiorul contactului misterios cu camarazii care-și dorm somnul de veci sub crucile șterse. Dacă. .. Căci și acesteia poate să-i fie sufletul tulburat de nesimțirea dacă nu de lipsa de cuviință a celor cu gurile la urechile vecinilor și cu sufletul ancorat cine știe în ce atmosferă și în ce situații.

Trebuie creiată o altă atmosferă, măcar în timpul serviciului divin oficiat în această zi a pietății și recunoștinței.

Și aceasta nu se va putea creia câtă vreme preoțimea e blocată de autorități. Pentru lumea din jur preoții sunt inexistenți. Nu-i vede, nu-i aude nimenea.

De aceea, asistența ce face? Cască gura, discută, râde. Unii se plimbă de colo-colo, ca să-și găsească loc mai potrivit pentru importanța pe care cred că o au. Fiindcă la noi nu omul sfințește locul, locul sfințește pe om.

Tribuna va trebui deci pe viitor rezervată numai preoților (și cel mult comandantului corpului de armată), ca să-i poată vedea, să-i poată auzi toată suflarea. Autoritățile, cu suita de cocoane, să stea jos, în jurul tribunei.

Iar la un moment dat — semnalat de o goarnă la un gest al comandantului corpului de armată — întreaga asistență să se imobilizeze, — cum s'a făcut în primul an după unire și ce emoționant a fost! — măcar pentru un minut.

Și-atunci, măcar pentru momentele acelea, gândurile se vor înfrăți, îngenunchind la aceleași cruci, și sufletele vor tresări stăpânite de acelaș fior, de aceeaș sfântă emoție.

Cine nu se simte în stare să-și înfrâneze mâncărimea limbii și neastâmpărul picioarelor, să stea acasă. Iar cui ține să sfideze prin atitudinea sa solemnitatea și sfințenia momentului, să i se aplice corecția cuvenită. Oricine ar fi.

Mărturisirea noastră e spovedania sufletelor îndurerate care, din cauza atâtor goi de suflet, nu găsesc în această zi de reînțemătoare pomenire — cum ar trebui să fie! — ambianța proprice pe de-o parte: de a se înfiora de amintirea sumbrelor tablouri din zilele de urgie ale anilor 1914—1918, de altă parte: prilejul, pe care ar trebui să-l îmbie ziua sfintei Înălțări, de a-și purifica sufletul în atmosfera supremei jertfe a sutelor de mii de frați buni, — cei mai buni — de zgura vanităților, fumurilor, care niciodată nu apar mai ridicole ca în ziua închinată celor care, încovrigați de chinuri, au mușcat în țărâna sângerată a pământului pe care ni l-au lăsat moștenire.

S. Tamba.

Răsfoind ziarele și revistele noastre

IV.

În 1913, relevând în „*Cum vorbim și cum ar trebui să vorbim românește?*” formațiunea *noui* (adj. *nou*, la plural), prevedeam că „dacă se va continua încă multă vreme scrierea cuvântului în felul acesta, vom ajunge și timpul să auzim vorbindu-se de papuci *noui*, banci *noui* — exprimat cum e scris”.

Și iată că, mai repede de cum credeam atunci, am ajuns să-mi văd verificată profeția. Am convingerea că nu sunt singurul care să fi auzit vorbindu-i-se de bani *noui*, idei *noui*, oameni *noui* (rostit cum e scris).

Nici nu e de mirare. Dacă forma pentru feminin : *nouă* a rămas condamnată a fi utilizată numai de Dicț. Acad. Rom., de filologi, de edițiile critice ale clasicilor noștri, și dacă forma *noi* (adj. la plural) a fost izgonită aproape de tot din scrisul cotidian, înlocuită fiind pretutindenea cu *noui*, — a trebuit, forțamente, să ajungem aci.

Azi numai „ruginiții” mai scriu și rostesc: „Toate-s vechi și *nouă*-s toate” — cum scria și rostia Eminescu. Azi, omul care se respectă, care ține să fie la pas cu „progresul” scrie :

noui baterii (Viața Lit. 21/XII 1929 pg. 2 col. 1).

orizonturi *noui* (Limba Rom. No. 5 1/I. 1930 p. 182 c. 1).

forme *noui* (Antol. scriitorilor rom. de I. A. Bassarabescu și V. Haneș pg. 304 etc.)

prevederile *nouii* legi (Dim. 22/I. 1930 p. 9 col. 7)

„În fiecare zi, *noui* raportori, *noui* divergențe, *noui* complicații se ivesc. Adică *noui* forme ale aceluiaș conflict, în fond”. (Cuvântul 5/IV. 1930 pg. 1 col. 3) ș. a. m. d.

Și, la fel, de ce am scrie numeralul *doi*, cum îl rostește fiecare Român care n'a făcut ucenicie gazetărească, când reprezentanții puterii a patra în Stat scriu *doi*?

doi arestați (Cv. 19/I. 1930 pg. 2 col. 1).

doi prieteni („ „ „ „ 2 „ 5).

comitetul de *doi* („ 17/I. „ „ 4 „ 4).

doi regenți („ 10/I. „ „ 4 „ 3).

doi săteni omoriți, *doi* evadați, *doi* condamnați (Cv. dela 6 și 15 Febr. 1930 în primul p. 4 c. 4 în ultimul pg. 2. c. 3) etc. etc.

Ba cei mai progresafi scriu și *Joui*. Firește. Dacă noi a putut trece în *noui*, doi în *doi*, e natural ca și *Joi* să treacă în *Joui*.

Luați de scurt beneficiarii invenției lui Gutenberg, uneori cu aiere de dascăli atâteștiutori, alteori cu creștinească indulgență față de ignoranța ta, îți trântesc lămurirea: *Noi e pronume și noui e adjectiv*, dom'le!

— Ei și? — întrebi tu, nedumerit.

— Ei și pentru evitarea confuziunii *trebuesc* (!) deosebite și în scris. Atât. Căci atât li s'a spus și lor, de alții, mai preocupși.

Că de ce nu *trebuiește* deosebit, pentru evitarea confuziunii, și numeralul *nouă* de pronumele *nouă* nu ți-o mai spune, fiindcă nici lui nu i s'a spus.

De unde să se mai gândească bietul om, că admiterea acestui argument implică: diferențierea grafică a tuturor *omoni-melor* din limbă?

Căci, vedeți, nici susținătorii lui *noui* nu întrebunțează decât o singură formă și pentru fluierul piciorului, și pentru instrumentul muzical și pentru verbul a fluera: *fluier*. Și, tot așa, *portul* a rămas și pentru dumnealor tot *port*, fie că e vorba de un *port* maritim, fie că se gândesc la un *port* țărănesc, fie că au de-a face cu verbul *port*. Și iarăși, *cornul* a rămas *corn*, înțelegând prin el și *cornul* bouului, și *cornul* de mâncat, și *cornul* casei, și *cornul* de suflat, și *cornul* lemn. Ș. a. m. d.

După judecata acestora ar trebui să scriem și *viui* (pt. *vii*, adj. plur. dela *viu*), fiindcă forma *vii* trebuie rezervată pentru prez. indic. pers. 2 sing. a verbului a *veni*. — Mai e însă o pacoste: mai avem, din păcate, și *vii* cu struguri. Și atunci, vrei — nu vrei, te 'ntrebi: Cum să scriem cuvântul în cazul acesta, ca să nu se confunde cu verbul *vii* (eu vin, tu *vii*..)?

Aviz protectorilor lui *noui*! Nu de alta, dar forma *viuă* (pt. *vie*) am cetit-o adeseori și până acum și, dacă nu se grăbesc, o să ajungem într'o babilonie de n'o să ne mai putem înțelege Român cu Român!...

Și iată cum, conform raționamentului de mai sus, ca mâne vom ajunge să vedem scriindu-se, după analogia lui *noui*, *doui*, și *boui*, — pentru denumirea bipezilor încălțați — *boi*, rămânând, ca și până acum, titlul de nobleță al patrupezilor încornurați. Numai puținică răbdare și perseverare pe drumul apucat!

Cum au înzestrat înaintașii pe unii profesioniști ai con-

deiului d. p. cu pătrânjelul *apostrofului* vârit în toate supele scrisului¹⁾, de ce nu i-am înzestra și noi cu șofranul *noui* pe urmașii noștri? — care, mai adaptabili noului curent de „nuanțare“ a limbii — și mai puțin scrupuloși decât noi în această materie, în ambiția de a nu se lăsa nici ei mai prejos, vor extinde regula și asupra cuvintelor terminate în — *ău*, creind formele nouă: *flăcăui, codăui, nătărăui, lingăui, mutălăui*. Apoi, pe urma acestora, vor generaliza scrierea cu — *oui* asupra tuturor cuvintelor terminate în — *oi*; deci: *sloui, marțafoui, oui* (pt. oi), *voui* (pt. voi), *ploui, Băicoui, Bulgăroui*....

Iar dacă se va 'ntâmpla — și nu e exclus — să prindă și *viui* (masc.) pe lângă intrusul *viuă* (fem.), atunci: *albăstriu, fumuriu, străveziu, bidiviu*, chiar *mercuriu, studiu* etc., ușor vor năpârli în: *albăstriui, bidiviui, studiui* ș. a. m. d.

Ce perspective pentru filologi!...

Ax. Banciu.

¹⁾ Un exemplu cât o sută.

„Dimineața“ dela 16|VI 1929 pg. 3, reproducând un pasaj din „Vlaicu-Vodă“, scrie: „mi-aruncați, să 'i-o fi pătruns, să nu 'mi-o pună, 'i-o șoptește, 'i-o cântă, 'i-o aduc, 'i-o face etc.

Sau: adormirea'i, că'l plătesc, hrănească'și-o, duhu'i, Domnul ce 'și cunoaște țara, cuvântu'i cătră țară etc.

Zeci de întrebuintări greșite aproape în fiecare șir.

L'a, dat, l'am văzut, l'au prins, l'aș cumpăra, l'ar aștepta etc. sunt transcrieri mai uzitate decât cele corecte: l-am, l-ai, l-a dat etc. Se găsesc și la cei mai buni mănuitori ai condeului. O relevam încă în 1909. (Vezi „Transilvania“ pp. 117—118).

Dări de seamă

La Hongrie et la civilisation. Un volum de 430 pagini, 3 hărți și 29 planșe, scos de *Gheorghe Lukács* cu colaborarea a 19 autori unguri și 6 francezi, având o prefață de Jérôme și Jean Tharaud. Paris 1929 (imprime en Hongrie?). E o lucrare în trei părți: *istorie, geografie-etnografie și raporturi internaționale*, menită să facă cunoscut în occident poporul maghiar și drepturile lui.

I. În primul articol al părții întâi, semnat de *Francisc Eckhart*, se face descrierea evoluției poporului maghiar, dela sosirea lui în Europa până în zilele noastre. A emite aberații e lucru ușor, a le dovedi însă, e întrucâtva mai dificil, ori ceea ce neglijează autorul acestui capitol de istorie rezumativă a Ungariei sunt tocmai dovezile. Ajung câteva argumente aduse la întâmplare, cari să evidențieze acest fapt. Deși se spune că la sosirea Ungurilor în Pannonia, Transilvania era complet nelocuită, ceea ce a permis ocuparea ei, citim la pag. 17, că în acelaș timp: „la partie orientale du pays,... la Transylvanie et le sud du pays étaient peuplés de colonies turco-bulgares, coupées ça et là de peuplades slaves, mai sans aucune cohesion politique“. În prima hartă a lucrării, ce reprezintă Ungaria în epoca regelui Ștefan (1000), Transilvania apare nelocuită. Țara Românească e țara Pecenegilor, iar în Moldova e Rusia! Voevodul Transilvaniei apare în sec. 11, pe când ținutul începe să fie locuit, abia în sec. 12, când apar primele mențiuni despre Români (Valahi), cari în sec. 14 încep să trăiască sub conducerea șefilor lor: șoltuzi-cnezi (pag. 27). „În acea vreme însă, cea mai mare parte din Transilvania era pur ungurească“. Citim la pag. 31 că, deși în sec. 15 noi existam ca state aparte, acestea însă au „sucombat“ repede la venirea Turcilor. Ungaria ar fi fos pierdută fără eroul „național“ ungur, Ioan Corvin. (Cei pe cari îi preocupă istoria națională, pot infirma cu lux de amănunte aceste afirmații; noi ne mulțumim numai a le semnala). Românii cari apar în număr tot mai mare în timpul pașalâcului de Buda, reușesc să subplanteze pe Ungurii decimați de Turci și să înainteze până în marginea câmpiei, înlocuind adesea chiar pe Sași. Lucrul s'a repetat cu Slovacia în nord și cu Sârbii în sud. Tratatul dela Trianon (1920), care a sancționat desmembrarea Ungariei, a svârlit o treime din Unguri sub dominația popoarelor străine, cari le sunt inferioare din punct de vedere cultural; dar autorul, dacă e convins de acest adevăr, uită să dea și explicația lui, căci desigur cultura maghiară atât de binefăcător radiată asupra Românilor, nu s'a prea văzut.

În al doilea articol semnat de *Zoltan Gerevich*, se analizează *viața popoarelor alogene și consecințele ei*. Autorul afirmă cu destul curaj, că unitatea istorică și geografică a Ungariei milenare s'a făcut fără să aducă vre-un prejudiciu celorlalte popoare: liber-

tățile minoritarilor stabiliți în ea fură totdeauna respectate. Dece afirmând acestea, nu s'a gândit și la minoritarii Români, atât de numeroși în vechea Ungarie, căci poate s'ar fi trezit la realitate? Asupra venirii Românilor în Transilvania, are o părere foarte nostimă: ciobanii valahi veniți din Istria fură transplantați de împărații bizantini în Tesalia și Epir, prin anul 600; de aci, țarul bulgar Samuel i-a condus în regiunea muntoasă a Balcanilor, de unde ei au trecut în Transilvania ungurească în sec. 13. Mulțumit c'a putut ajunge până aci, autorul încheie satisfăcut: „C'est donc ainsi que les Roumains pénétrèrent sur le sol de notre pays, — et non comme autochtones, descendants des colons romains de Trajan“ ... (pag. 64), desigur Q. E. D.! Deodată cuprins de teama uriașei federații slave, visate de marii panslaviști și cântată de poeții ruși, autorul se crede îndreptățit, de a arăta apusului că existența îi e în pericol, cât timp Ungaria va fi slabă, căci numai o Ungarie mare și puternică poate fi „bastionul“ civilizației și creștinătății occidentale; autorul nu cere aceasta decât pentru fericirea întregii Europe, având aerul să convingă pe d-l *Louis Villat*, cel care semnează ultimul articol istoric: *adevărata figură a Ungariei eterne*. Tre-când peste articolul *Ungaria și creștinismul*, al Card. *Justinian Seredi*, care compară Ungaria cu Franța în ce privește civilizația și cultura, d-l Villat arată că, dacă Ungurii prin creștinare ar fi devenit ortodocși, ar fi sfârșit prin a se slaviza ca Bulgarii, ori prin a se româniza ca Pecenegii și Cumanii. Convins că Transilvania a fost refugiul civilizației ungare, crede, fără a o spune, că Transilvania se cuvine Ungariei. Admiră virtuțile poporului maghiar, care intrând în marele războiu, printre altele a declarat că prin victorie nu-și va mări deloc teritoriul. Dece ne-a răpit atunci crestele munților prin pacea forțată dela Bufta, ori regimul era special pentru Români, sau pământul luat ar fi însemnat prea puțin? Conclude, cerând occidentului refacerea Ungariei, aceasta nefiind decât o operă de justiție.

În partea II.: geografico-etnografică, primul articol e destinat *patriei ungare*, unde *Eugen Chelnoky* vorbește cu multă emfază despre unitatea fizică, climatică și etnică a bazinului ungar, a cărui consolidare e absolut necesară Europei. Fără a se putea stăpâni de a nu ataca, se miră că la încheierea păcii, Francezii și Englezii, n'au înțeles că numai Ungaria puternică poate păstra pacea Europei și apăra occidentul de barbaria orientală și expansiunea germană. Depărtându-se mult de subiectul ales, sacrifică fondul obiectiv unei forme pompoase.

Albert Gárdonyi, în articolul asupra Budapestei, îi urmărește evoluția din vremea Romanilor și până astăzi. Remarcă situația grea a orașului în cei 150 ani de stăpânire turcească, când aspectul i se schimbă cu totul prin coloniștii aduși din Balcani. La

bază, populația Budapestei conține un însemnat procent german și slav. Orașul progresă repede, grație așezării sale favorabile, sporindu-și numărul locuitorilor la aproape un milion.

În articolul, *orașele ungurești de provincie*, Ludovic Várhidy, le analizează cauzele lor de desvoltare, împărțindu-le în trei grupe: astfel unele au fost proexistente venirii Ungurilor (Pécs), altele fură întemeiate de seminițiile lui Arpad (Gyula), în fine altele sunt construite de coloniștii străini, începând cu sec. 12 (Kecskemét). Aminteste de cei 50.000 Sași trimiși de Géza II în Transilvania, unde li s'au acordat privilegii imense. Vorbind despre organizația administrativă, arată cum în Ungaria mutilată de astăzi, n'au rămas decât 27 din cele 63 județe și 42 din cele 137 orașe; dă lista orașelor vechei Ungarii, indicând actualii stăpânitori. Recunoaște că Românii aveau majoritate absolută în 11 județe și 20 orașe. Mulțumit de majoritățile ungurești din orașele municipii, înțelege că provinciile răpite Ungariei i se cuvin ei; dar oare majoritățile românești din sate trebuiesc neglijate, mai ales când știut este că Românul e sătean și nici decum orășean? Cele mai mari orașe ale Ungariei sunt: *Budapesta* cu 1 milion, *Seghedinul* cu 120.000, *Debrefinul* cu 95.000 locuitori. Vorbind despre *satul unguresc*, Anton Bodor aminteste marile schimbări din ultimul timp, cu toate că Ungurii sunt foarte tradiționaliști. Există mari deosebiri între tipul satelor din părțile înalte ale Ungariei (Bükk) și între cele din pustă. De asemeni caracteristice sunt satele secuiești din Transilvania. Cu multă amărăciune împotriva Austriacilor, vechii stăpânitori ai Ungariei, autorul semnalează starea înapoiată a satelor, datorită acestora. Nivelul cultural e foarte scăzut mai ales în pustă, unde forma de așezare e *ferma* (tanya). „Tratatul dela Trianon“ n'a lăsat Ungariei decât 3.400 din cele 14.000 sate. Astăzi prin diferite premii se tinde către *satul ideal*. Făcând *etnografia Ungariei*, Stefan Györffy, după ce analizează originea etnică a poporului maghiar, trece repede la Secui, despre cari afirmă că sunt singurii din Unguri, cari locuiesc ținuturi muntoase, fără a aminti nimic despre substratul etnic românesc, căruia s'au suprapus Secuii în sec. 12, deși remarcă mari deosebiri în port și obiceiuri; aceste deosebiri s'ar datori împrejurărilor geografice diferite din munți (?!). E o manieră obișnuită în acest volum de a ne neglija în situațiile în cari am influențat în bine pe Unguri; nu se sfiesc însă de a ne ponegri, aruncând asupra noastră toate împrejurările cari nu le convin, după cum obișnuiesc să nege anterioritatea noastră în Transilvania, aducând argumente cari se contrazic dela autor la autor. Adesea Turcii sunt vinovați de venirea noastră în Transilvania, căci decimând pe Unguri, mulți Munteni și Moldoveni pătrund peste Carpați, reducând pe Unguri la enclave! Satele, gospodăriile și locuințele Secuilor sunt foarte asemănătoare celor ale convivilor lor Români; în casă

au o odaie numită: „kamara“, după cum ca îmbrăcăminte au un cojoc numit: „suba“. Camerelor casei le dau aceleași accepțiuni ca și Românii: o odaie pentru oaspeți și alta pentru locuit. Apoi Ungurii Transilvaniei preferă mămăliga, nu pâinea ca acei din Ungaria, etc. Ca îmbrăcăminte, Românii din câmpia Transilvaniei au împrumutat pantalonii foarte largi ai Ungurilor, numiți *gătii* dela ung. *gatyá*. Expunându-și impresiile din Ungaria, d-l *Jules Romains* e încântat de poporul maghiar, a cărui țară „hélas!“ e atât de mutilată astăzi; desigur că are de ce să-i pară rău! N'ajunge ca dintr'o impresie superficială să se tragă concluzii de importanța acestora, dacă Ungaria e nedreptățită prin actualele-i frontiere sau nu!

Primul articol al părții a treia, *constituție și raporturi internaționale*, îl semnează contele *Albert Apponyi*: *Ungaria și politica mondială*. Critică Societatea Națiunilor care n'aduce nici o ameliorare vizibilă precum și tratatul dela Trianon, care a creiat Ungariei o situație imposibilă căci a privat-o de hotare naturale, i-a descompus rețeaua fluviatilă și i-a oprit ieșirea la mare. Nu poate concepe această situație decât ca „trecătoare“.

Baronul *Iuliu Wlassics* vorbind despre *evoluția constituției ungare*, evidențiază cele două elemente ale statului: *națiunea și regele*; încoronarea acestuia se considera ca o garanție a constituției. Și autorul acestui articol, ca toți ceilalți de până aci, analizează faptele cu toată obiectivitatea atâta timp cât nu-și amintește de Ungaria actuală; imediat apoi sub impresia unei sugestii puternice, se lasă să alunece pe panta afirmațiilor labile; astfel citim la pag. 251: situația de azi „a paralysé le développement de sa civilisation“. De ce? Ca toți ceilalți autori, speră în victoria dreptății, astfel cum se înțelege din punctul de vedere maghiar. Oare nu-i prea relativă și dreptatea aceasta, mai ales că se miră cum istoria providențială a Ungariei n'a dus la mărirea ci la micșorarea ei; e și acesta un fel de a gândi! În continuare *Josif Illés* în *constituția ungară și diplomația*, arată că absolutismul a fost o prerogativă necunoscută puterii regale.

În *Ungaria și parlamentarismul*, *Coloman Mikszáth* arată fundamentul democratic al constituției ungurești. Exagerează când susține că minoritățile ce locuiau orașele ungurești se bucurau de largi privilegii; exemplele cari să infirme această afirmațiune sunt numeroase, ajunge să ne amintim de ce drepturi avea un român dintr'un oraș din Transilvania!

Olivier Eötvény vorbind despre *Ungaria și ideia de independență* prezintă cititorilor evoluția acestei idei în cursul istoriei maghiare. Exprimându-și gândurile cu multă prudență, arată că adevărata independență n'a câștigat-o Ungaria decât astăzi, cu toată „mutilarea“ ei. Se întreabă care va fi explicația că statul cel mai

îmbucătățit după război a fost Ungaria, ca și când ea ar fi fost cauza acestuia; dar în vechea Ungarie, minoritățile nu valorau 57 /_o din totalul populației? Putea Franța să nu dea dreptate cauzei minorităților antebelice, când ea însăși își revendica cele câteva mii de Francezi din Alsacia și Lorena? De ce atunci autorul acestui articol arată că Franța ia partea cauzei ungurești?

Franța în nici un caz n'o putea face, de aceea *Henri de Jouvenel*, vorbind despre *Ungaria, vecinii ei și Franța*, cu toate că Ungurii îi sunt atât de simpatici, afirmă că apropierea dintre state nu se mai poate face decât pe cale pacinică, prin arbitraj.

Câteva pagini de o excepțională claritate, ne dă *Gustav Gratz* în primul său articol: *Ungaria și bolșevismul*. Evidențiază repulsia Ungurilor pentru anarhie, arătând că Rusia prin însăși manifestările ei nu face parte din trupul Europei; dacă Ungurii și Românii n'ar fi existat, de mult ar fi absorbit Rusia: Balcanul și Europa centrală; iată de ce Polonezii nu pot fi decât aliații naturali ai Ungariei și avangarda civilizației apusene în orient. Regretăm că puțini Unguri privesc împrejurările istorice cu atâta obiectivitate ca d-l Gratz.

Ajungând la problema atât de desbătută a optanților unguri, cu multă diplomație, cei cari au întocmit acest volum, au lăsat pe autorii francezi să-și dea părerea, fiind siguri că în cazul acesta cele scrise nu vor da naștere la suspiciuni; de asemeni n'ar fi putut scrie nici dintre Francezi decât aceia cari în prealabil fuseseră convinși de felul drastic cum vor trebui să combată teza românească. Astfel fură înjghebate trei articole: *Ungaria și dreptul omului* de *A. de Lapradelle*, *Ungaria și tribunalele internaționale* de *Charles Dupuis* și *Excesul de putere în materie de arbitraj internațional* de *René Brunet*. De Lapradelle afirmă că după război, Ungaria fu expusă pretențiilor rapace ale învingătorilor, cari o îmbucătățiră; se pare că autorul nu se referă la Români, cari au ocupat chiar mai puțin decât li se oferise: — cazul cu Banatul, totuși încheie criticând „procedeele“ românești cu privire la optanții unguri, fără a justifica însă toate criticile aduse.

Mai departe Ch. Dupuis ia fățiș partea optanților, cari suferiră „desfășurarea urii Românilor“. Dece nu ia cu aceiași tărie și partea Germanilor din provinciile de lângă Rhin, doar e analogie?

Ca încheiere a acestui opus, apare o serie de 7 articole, în care se urmărește evoluția raporturilor dintre Ungaria, marile puteri și statele ei vecine.

Printre primele articole, două sunt semnate de *Eugen Horváth*: *Politica externă a Ungariei* și *Ungaria și Anglia*. În primul se afirmă că imperiul marelui Ludovic (1342—82) se întindea și asupra principatelor: Muntenia și Moldova, pe atunci inexistente. Cum se explică atunci că o fiică a domnului muntean, Nic. Alexandru,

a devenit soția palatinului ungar, cel mai mare funcționar în statul maghiar, fără a aduce vre-un prejudiciu protocolului coroanei? (Mormântul acestei domnițe române se află în Oradea-Mare). Sau cum se explică faptul că domnii români: Mircea și Petru Mușat încheiau la finele sec. 14, tratate de alianță pe picior de egalitate cu succesorul lui Ludovic, Sigismund de Luxemburg, rege ungar și împărat german? Neglijând originea română a lui Matei Corvin, veneratul rege al Ungariei, și ajungând la căderea acesteia sub Turci, crede de principatul Transilvaniei e acum adevărata Ungarie. Cum poate admite că Transilvania cu domnul ei, Ioan Zapolia, fiindă ca Stat aparte, când Muntenia și Moldova cari se găseau în aceeași stare de vasalitate către Turci, ca și Transilvania, erau niște „nenorocite“ provincii turcești? Spre a motivă prezența Românilor în vechea Ungarie, dă o explicație pe cât de ridicolă, pe atât de neașteptată: în timpul ocupației turcești, Sârbii și Românii veniți din Balcani, au uzurpat bunurile ungarilor refugiați; la înapoierea acestora, ei aveau teritorii și privilegii „considerabile“.

Dacă din cauza ocupației turcești, pătrunseră în Ungaria mulți străini, cum se face că cel mai pur ținut unguresc e tocmai teritoriul vechiului pașalâc pe ambele maluri ale Dunărei mijlocii?

Autorul deplânge apoi pe unguri că au făcut sacrificii spre a-și apăra vecinii de Turci; dar trecerea Ungariei în stare de pașalâc e deajuns spre a arăta că Ungurii nu-și apărau de cât propria lor țară și măcar atât se recomandă! (pag. 353). Mai departe arată că Ungaria a fost totdeauna dușmanul incarnat al Slavilor, deci și al Rușilor, despre care nici nu poate fi vorba înainte de sfârșitul sec. 17! Cum rămâne atunci că Fr. Eckart prezintă o hartă a sec. X. în care Rusia, care stăpâna Moldova, eră vecina de răsărit a Ungariei care posedă Transilvania? De partea cui e dreptatea? Autorul încheie afirmând că independența și apărarea națională fură temeliile nestrămutate ale politicii ungurești. Aceste puncte de vedere se pretează poate mai bine politicii românești.

Trecând în al doilea articol la analizarea raporturilor dintre *Ungaria și Anglia*, Eugen Horváth arată străvechile relații politice dintre cele două țări. Ca și *Gheorghe Lukács* în articolul *Ungaria și Franța*, forțează puțin nota de simpatie între aceste state și Ungaria. Autorul arată repetatele legături de căsătorie între regii unguri și principesele franceze.

Mai departe *Gustav Gratz* semnează un alt articol: *Ungaria și Germania* în care analizează împrejurările istorice cu aceeași seriozitate și imparțialitate care îl caracterizează în scrierile D-sale. Autorul consideră pe Germani ca unul din cei mai mari și mai periculoși dușmani ai națiunii maghiare. Orientarea politicii externe ungare trebuie să se facă în armonie cu cele trei mișcări de expansiune în mijlocul cărora se găsește: prima e mișcarea est-vest

începută de invaziile turcești și continuată de statele succesoriale ale imperiului otoman; a doua e tendința de înaintare spre răsărit a Germanilor (vechiul: „drang nach Osten“) manifestată încă din aspirațiile împăraților germani și austriaci. A treia și cea mai îngrijorătoare e presiunea exercitată de popoarele slave de nord și de sud, cari tind să se unească deacurmezișul Ungariei (Cehi și Sârbi). Față de aceste pericole ce amenință Ungaria, autorul crede în eficacitatea unei confederații dunărene, proiect ce l-a întrezărit *L. Kossuth*. Explică împrejurările, în urma cărora Ungaria s'a găsit în războiul cel mare contra Franței. Arată apoi așezarea critică a Ungariei actuale prinsă ca într'un clește între Cehoslovacia și Jugoslavia, care, conform unei politici panslave, tind către desființarea acesteia. Pe de altă parte, eventuala unire a Austriei cu Germania ar agrava și mai mult situația Ungariei. Rămâne ca viitorul să aducă soluționarea într'un chip oarecare a problemelor cari se agită astăzi.

În articolul: *Ungaria și Italia*. *Albert Berzewicz* arată că relațiile dintre aceste țări sunt tot atât de vechi ca și istoria Ungariei.

Acelaș lucru îl susține și *Eugen Pivány* vorbind despre relațiile dintre *Ungaria și America*. În ultimul articol al volumului *Ungaria și statele succesoriale*, semnat de *Tiburce Eckardt*, ura sălbatecă a Ungariei e deslănțuită până la superlativ. Regretăm că n'a fost tratată de *G. Gratz*, care ar fi tratat-o cu mai multă obiectivitate, întrucât *T. Eckardt*, coplesit de mânie nu poate reda de cât frânturi de idei. În multe articole se putea admira mândria poporului ungar, în acest articol nu poate fi vorba de așa ceva. Astfel începe prin a arăta cum pe ruinele a trei imperii: otoman, austro-ungar și rusesc, apar *12 state*, ce ocupă o suprafață de cca *2 mil. km²*, c'o populație de vre-o *100 mil. locuitori*. Dintre acestea cele mai întinse sunt: Polonia, Finlanda și România, iar cele mai populate sunt: Polonia, România și Cehoslovacia. Iată cum concludă autorul: Balcanii se întind astăzi până la Danzig; iar mai departe: „qu'est ce que les Balkans? Une masse chaotique de petits états mécontents et se querellant sant ceese; des Etats qui n'ont pu ni produire un system bien défini, ni aquerir une veritable cohésion“. Critică apoi principiul naționalităților, care prin felul cum a fost aplicat Europei centrale de către prezidentul Wilson, dovedește „l' ignorance des faits et des circonstances, ainsî qu'une myopie politique“. Arată apoi că numai o Ungarie mare și puternică, desvoltată până în Carpați, poate asigura liniștea Europei occidentale; nu explică însă într'u cât statele Micii Înțelegeri n'ar putea împlini aceasta, ci dă doar o justificare f. labilă: Cehoslovacii și Jugoslavii sunt desbinați între ei, iar Românii nu se pot mândri cu virtuți militare (pag. 416). În ce ne privește, dacă nu reven-

dicăm Mărăștii ca strălucită bătălie, cel puțin luptele din 14 și 15, dela Posada și Baia, unde neînvinșii regi unguri Carol Robert și Matei Corvin au părăsit în mod rușinos câmpul de bătaie, ne pot fi bune chezășii.

Mai departe autorul pretinde că vechea Ungarie avea hotare geografice; cel mult poate spune că vechile hotare erau strategice. Continuă apoi: „de même qu'aucun Français ne sauvait vivre sous le régime de Nègre de Sénégal, les millions des Hongrois, détachés de la mère patrie, ne peuvent non plus se résigner à vivre sous le joug des Serbes ou des Roumains“ (pag. 418). Vorbind de atitudinea ostilă creată Ungariei, scrie: „c'est la politique française qui dicta cette attitude; la France désirerait assurer encore par ce fait l'intangibilité du Traité de Versailles“... La France a accepté cette situation de la Hongrie mutilée et accordé son patronage à la Petite-Entente, qui est dirigée contre la Hongrie“ (pag. 421). E surprinzător cum Ungurii se complac în ignoranță și nu caută să afle adevărul, temându-se poate că'n acest caz nu și-ar mai susține cu atâta îndârjire cauza lor. Dupăce-și desfășură la maximum necazul, autorul începe seria compătimirilor. Deplânge Cehoslovacia, „cel mai miop dintre statele successorale, care se găsește în mijlocul activității pangermaniste“, direct opozabilă tendințelor panslaviste. Crede apoi că echilibrul european și al întregii umanități, nu poate fi asigurat decât prin organizarea pacinică a celor 12 națiuni prinse între tamponul german și rus. Mica Înțelegere tocmai aceasta o urmărește; de ce atunci o critică? S'a dovedit vre-o împrejurare în care această nouă „triplă alianță“ să fi luat o atitudine ostilă Ungariei? Cât privește Ungaria și România, acestea nu pot fi decât una contra-fortul celeilalte; România față de Ruși, Ungaria față de Germani. Așezarea geografică a acestor țări, nu le poate face decât aliate naturale în fața pericolului comun. Toate calomniile de cari uzează colaboratorii acestui volum, la adresa Micei Înțelegeri și mai cu seamă a României, se vor reduce la valoarea unor mici răutăți, spuse pe vremea când celei mai mari părți dintre Unguri, nu li se deschisese clar înainte, importanța ce o are România de a fi vecinul de răsărit al Ungariei.

Această lucrare scrisă tendențios cu privire la tratatele prin cari marele război a luat sfârșit și față de națiunile așa zise „succesorale“ (Cehoslovacia, Jugoslavia și România), se prezintă ca un registru cu recomandări, în care Ungaria are rolul unui negustor cinstit, dar care, dornic de o altă situațiune, a avut nevoie de câteva „cărți de vizită“, spre a-și asigura noul post după care „optează“. Nefiindu-i satisfăcut felul cum a fost prezentat de conaționali săi, apelează și la stăini, sperând că aceștia au mai multă greutate în spusele lor. În felul acesta se deapănă cele 430 pag. ale volumului.

Totuși, ceea ce nu se poate contesta acestei lucrări, e modul în care a fost redat punctul de vedere maghiar; cartea e scrisă într'o formă frumoasă, bazată adesea pe un fond contradictoriu, care însă poate captura foarte ușor pe un necunoscător al vieții trecute și prezente a poporului românesc. Ori, cum lucrarea aceasta se adresează tocmai streinătății, se poate vedea că scopul pentru care a fost scrisă e, astfel, realizat. E de datoria noastră deci, de a da cât mai curând răspunsul binemeritat!

Nicu M. A. Popp.

Sextil Pușcariu : Istoria literaturii române. Epoca veche. Ediția II. 259 pg. 4°. Tiparul și editura Krafft & Drotleff Sibiiu. 1930.

Iată o carte a cărei apariție a întârziat prea mult, după epuizarea primei ediții dela 1921. Întârzierea o explică însă, în parte, condițiile în care apare. Ea face cinste nu numai autorului ci și casei de editură sibiană: e o podoabă a execuției tehnice, un adevărat album artistic cu 82 de ilustrații, dintre care 6 planșe în colorii în afară de text.

Urmărindu-i paginile paralel cu cele ale primei ediții și controlând bogata bibliografie, care singură se extinde pe 35 pg. față de 24 pg. mai mici ale primei ediții, vezi câtă grije s'a pus și în complectarea, pe alocurea rectificarea: în desăvârșirea primei ediții.

Așa, d. p. încă în introducere se adaugă caracterizării epocii moderne un pasaj privitor la epoca contemporană (p. 4), o pagină despre întâia influență apuseană (pg. 13), altele la pp. 14, 20, 24.

Apreciabil sporit e apoi capitolul despre *artă* (pp. 28, 32, 34—38), cel despre limba veche (pg. 66) și mai ales cel despre literatura profană și de imaginație. La fel capitolele despre Coresi, despre N. Milescu, cel despre cronicari, în deosebi cel despre D. Cantemir etc.

Lucrarea, însumând ultimele rezultate ale cercetărilor privitoare la epoca veche a literaturii noastre, devine indispensabilă nu numai pentru tineretul studios, ci pentru fiecare cărturar care ține să cunoască necurmatul sbucium al sufletului românesc pe drumul greu al culturii care înalță steaguri și transformă gloatele în oștiri biruitoare, robite de razele fascinante ale idealurilor. Căci numai în lumina acestui sbucium al preocupărilor și ideilor de care au fost conduse vechile generații se pot judeca și ideile succesivilor, cari, adeseori, nu fac decât să reia — poate cu mai multă pregătire, mai mult talent sau mai mult entuziasm — idei mai vechi. Numai în lumina acestui sbucium deslușești firul evoluției firești, al continuității în scrisul românesc, fără de care nu poți nici înțelege deplin

nici stabili valoarea reală a urmașilor. Fiindcă „scriitorii celor patru epoci reprezintă zalele aceluiaș lanț, încheiate în chip firesc una'ntralta: cel ce caută să ridice veriga cea mai strălucitoare prin nouțateea ei, va auzi zuruind întregul lanț al înaintașilor. Apropriindu-ne cu pricepere de scriitorii veacurilor trecute, căutând să pătrundem în felul lor de a fi, dându-ne silința să-i înțelegem în firea și în munca lor, nu vom face numai un act de pietate, ci vom câștiga înțelegerea pentru dezvoltarea treptată a culturii noastre, vom învăța să stimăm și să iubim pe cei ce, în mijlocul celor mai sângeroase lupte pentru conservarea noastră etnică, au dat dovadă că sântem un neam cu nepotolită sete de cultură și cu cele mai strălucite aptitudini intelectuale” (p. 5).

Și d-l S. P., plin de iubire pentru subiectul său, nu se mărginește, într'adevăr, numai la judecarea operelor conform unor criterii prea pretențioase pentru vremea și împrejurările în care s'au produs, ci caută să străbată și în sufletul autorilor, transpunându-se în vremile de care se ocupă și cântărind, adesea, opera câte unui scriitor, și „după măsura dată de însuflețirea cu care o primără contemporanii lui”.

Și scopul cărții acesta vrea să fie: răspândind cunoștințele despre istoria literaturii și culturii noastre în cercurile largi ale publicului românesc, să răspândească și *însuflețirea* pentru opera înaintașilor.

Nu credem să ne înșelăm, afirmând că cei care își vor zăbovi cu răbdare atențiunea pe paginile asupra cărora ochiul se odihnește cu atâta plăcere, nu vor regreta timpul cheltuit nici nu vor contesta atingerea scopului urmărit de autor.

Ax. B.

Ioan Moșoiu: Branul și cetatea Branului. Monografie istorică, geografică, turistică-pitorească și descriptivă. București. Editura asoc. „Turing-Clubul României”, 1930, p. 125, Lei 100.

Literatura monografiilor la noi nu este prea bogată și, — în afară de câteva laudabile încercări — România, mai ales cea dinainte de războiu, nu se poate mândrii cu asemenea lucrări. Un istoric al Bucureștilor făcut de Ionescu-Gion, carte bună, fără îndoială, de mult a devenit o raritate. În Ardeal, de bine de rău, se mai găsiă câte un entuziast, care legat de satul copilăriei lui, să-i facă istoricul, să ni-l descrie, aducând, de atâtea ori, bun material etnografic pentru cercetători. Inițiativa editurii „Cultura Națională” s'a înțelenit la câteva orașe din cari ne pare rău că lipsește tocmai Brașovul.

De altfel nu monografiile, dar nici măcar ghiduri practice n'avem, — și nu pentru sate — dar nici pe seama marilor orașe.

Călătorul rătăcit pe meleagurile noastre, încă n'are cărticica-busolă care să-l îndrume, să-i dea explicații, să-i arate monumentele istorice din cutare oraș, să-l facă să prețuiască pământul acesta. Acel „Guide bleu“, ori „Baedeker“ românesc își așteaptă încă făuritorul harnic, priceput și bine informat.

Aceasta fiind situația, lucrarea d-lui prof. I. Moșoiu, directorul liceului „Andrei Șaguna“, chiar ca „început modest“ cum o numește cu modestie autorul, trebuia să ne bucure.

Brănean, d-l Moșoiu, s'a ocupat cu dragoste și interes de satele cari poartă colectiv numele de *Bran*, iar ca profesor de istorie, ne-a dat o lucrare științific alcătuită, ceea ce presupune muncă îndelungată și răbdurie.

În partea întâia face un amănunțit istoric al acestui domeniu regal. Găsim apoi precise considerații geografice și etnografice; (Din trecutul Branului și al Castelului, fapte istorice în legătură cu Branul, mișcarea populației, caracterizarea etnografică, îmbrăcămintea, alimentația, ocupația, păstoritul și viața păstorească, starea economică, agricultura, creșterea vitelor, albinăritul și pescuitul, industria casnică, comerțul și căile de comunicație, aspectul sufletesc, arta populară, viața religioasă și culturală, biserica și școala, starea sanitară).

Bine documentat asupra tuturor chestiunilor, — informațiunile sunt culese în majoritate personal, (nici nu se putea altfel!) — numai rar întâlnim străvezii considerații de natură sentimentală — cazul cu starea sanitară a Branului, despre care s'ar putea spune, chiar fără jenă, — mai ales despre Fundata și Șirnea — lucruri alarmante. Satele de graniță niciodată n'au însemnat un strălucit capital biologic.

La cap. „Albinăritul“ s'a strecurat, cred, o greșală de tipar, pentrucă numai în *Moeciul de jos*, sunt mai bine de 50 de stupi. În tot Branul am putea socoti cam 250.

În partea a II-a, ceva mai redusă, se descrie Branul ca stațiune climatică și turistică. (Dece o fi zicând D-l Moșoiu „Otel“ și nu „Hotel“?)

Bine a făcut autorul când a păstrat numirile diferitelor lucruri și locuri așa cum le numesc Brănenii.

E un prețios material pentru filologie.

Apărută în ediție de lux, poate ar fi fost bine să se fi tras câteva sute de exemplare și pe un preț mai acceptabil pungilor nevoiașe, îi dorim o cât mai apropiată ediție a doua, în care, suntem siguri, vor dispărea micile lacune inerente primei redactări.

I. Colan.

BIBLIOGRAFIE

Reviste primite la redacție :

Darul Vremii Nr. 3 (Aprilie) 1930.

Elena Văcărescu: Mistica națională română în generația dela 1848.

I. Agârbiceanu: Fructul oprit.

Victor Papilian: Un acuzat zâmbi. (sfârșit).

C. Petranu: Probleme de istoria artelor în Ardeal.

Poezii semnează: *V. Al. George*, *Emil Giurgiuca*, *Teodor Murășanu*, *I. Constantinescu*, *Buzdugan* (Div. Com. Cânt III. trad.)

Cronica literară e susținută de *I. Chinezu*, *I. Ol. Ștefanovici*. Alte însemnări privitoare la mișcarea culturală semnează: *Val. Bologa*, *I. Chinezu*, *V. Papilian*, *G. Șerbu*. Trei reproduceri artistice după: *Per. Capidan*. Cu furca (efect de lampă), *A. Demian* (Toledo), *R. Ladea* (Autoportret, relief).

Nădejțile legate de D. V. nu se desmint. Revista se menține la nivelul inițial.

*

„**Boabe de Grâu**”, rev. de cultură, având de redactor pe d. Emanoil Bucuța și editată de Direcția Educației Poporului a început să apară la 1 Martie a. c.

În schimbul a 20 lei (abon. anual 200 lei) ni se dă o revistă de-o bogăție, varietate, execuție tehnică care presupun fonduri grele la temelie.

Când am văzut primul număr ne-am gândit: Ce reduceri la costul abonamentului și, în plus, ce realizări însemnate de îmbunătățiri, și în fond și în formă, ar fi putut face din subvențiile acestor fonduri revistele serioase, existente? Pe câte nu le-ar fi salvat din gura morții? Ne gândim la Arhivele Olteniei, Ramuri, Cultura și atâtea altele, cu aceeași nemeritată soartă.

Ne-am zis apoi: Dacă această — hai să-i zicem *generozitate* — nu face însă parte din programele partidelor de guvernament — sunt reviste pentru care deși ne fac cinste, ministerele noastre nu găsesc în lada cu bani nici măcar costul *unui* singur abonament — tot e de preferit ca banii să se întrebuințeze în felul acesta, decât să se camforizeze în buzunarele fâlcoienilor, vornicilor și cum i-o mai chemând.

Ne-am fi bucurat însă mai mult dacă fondurile pe care le înghite revista s'ar fi cheltuit pentru o revistă pe seama *țărănimii* Pentru „Direcția Educației Poporului” era o datorie chiar s'o facă. Dacă nu pentru alta, măcar pentru a-și justifica dreptul la existență și la numele pe care-l poartă.

Să sperăm că această revistă nu va întârzia mult, „Boabe de Grâu” rămânând să se susțină din abonamente. O merită, — și prin calitatea și prin iefinătatea ei.

Primele trei numere ne dau articole de dd. I. Bianu (Acad. Rom. și biblioteca ei), M. Haret (Bucegii iarna), I. Jalea (Statui equestre), Gr. Avakian (Cetatea Albă), Jean Bart (Casele Naționale), Gala Galaction (Cumpăna părintelui Teodorit), Regina Maria (Casele mele de vis), I. Mihoia (Muzeul Banatului), Lia Manolescu (Muz. Limbii Române, Cluj) G. D. Mugur (Fund. Cult. Reg. Mihai), Iordan Iovcov (Rândunica albă, din bulg.) Radu Vulpe (Muzeul național de antichități), Alexandru Marcu (Școala română din Roma), Mihai Haret (Touring-Clubul României), I. A. Bassarabescu (Din pricina vărului Alexandru).

O bogată cronică despre: cărți, conferințe, congrese, expoziții, teatru, muzică, cinematograf, radio, turism, sport, educație fizică. (Adresa Strada Wilson No. 1.)

*

Femeea de mâine, rev. lunară, literară-socială. An I. No. 1. Directoară: Sanda I. Mateiu. Abon. pe an 120 lei. Pt. inst. 500. Red. și Adm. București. Radu Vodă No. 24 bis. Spicuirii din programul revistei;

Vom cuprinde întreg orizontul vieții noastre românești dar, în mod hotărât ne vom adresa *femeilor* de toate categoriile, căutând a sădi în inimile lor un ideal curat de ceea ce trebuie să fie *femeea de mâine*: „soție și mamă”, dar „mai luminată, mai conștientă” decât până acum.

Cât privește fetele de azi „e bine să știe că fericirea pe lumea aceasta este *iubirea* și nu *flirtul*, *dectoria* și nu *petrecerea*, *respectul de sine* și nu *des-*

trăbălarea. Așa a fost, este și va fi până în apusul veacurilor. Și nimic nu te împiedecă să fii și modernă, și să trăiești totuși în armonie cu aceste trei principii definitive, neschimbate și eterne. Mamele *aceasta* trebuie să învețe pe fetele lor“.

Rev. vrea să fie „un izvor de raze, dătătoare de sănătate, optimism, bună-tate, iubire de adevăr și dorință de viață frumoasă, dezrobotă de toate păcatele, cari nu dau decât durere, lacrimi și blesteme“.

F. d. m. are pagini sau rubrici : pentru mișcarea feminină din țară, pentru cronica politică, pt. vești din largul lumii, pt. informațiuni, îndrumări, comunicări, pt. sfaturi gospodărești, pt. citate din Sf. Scriptură, pt. convorbiri cu fetele, pt. modă, pt. veselie.

Revistele feminine de până acum n'au prea avut soartă încurajatoare. Tocmai de aceasta curajul și încrederea cu care pornește la drum noua revistă sunt nu numai de apreciat ci și de lăudat.

Cine nu recunoaște nevoia unei astfel de reviste în familiile de azi ? Dar, iarăși, câte suflute sunt între cele care, recunoscându-i necesitatea, s'o și sprijinesc efectiv ?

Directoara, de astă dată, e o garanție că aripile speranțelor și încrederii pe care le pune în sprijinul celor cărora se adresează, nu vor fi retezate de primul obstacol, de'nția decepție.

Rămâne să vedem dacă și cele la care se apelează apreciază bunele intenții ale inițiatoarei revistei.

Noi, apreciind programul sănătos cu care pornește la drum F. d. m., îi dorim s'o vedem îmbrățișată de femeile de azi, nu numai cu vorba.

*

Convorbiri Literare pe Aprilie 1930 cuprinde pe lângă sfârșitul istorisirii lui I. Slavici : „*Lumea prin care am trecut*“ articole de : Al. Tzigara-Samurcaș : Tragedia Muzeului de Artă Națională.

Al. Odobescu : Georgicele de Virgil (trad.)

Ramiro Ortiz : Italia mistică.

Mih. Popescu : Situația economică a Moldovei și Munteniei în timpul ocupațiunii austriace.

Elena-Niculită-Voronca : Necuratul
Al. Bilciurescu : Voluptatea răzbu-nării.

H. Blazian : Chipul lui Beethoven, Poezii de : Ioan Al. George, I. Buzdugan, A. Mândru. — Cronici recenzii. Abon. pe an 500 lei. Adresa Str. Wilson No. 1. București I.

*

Viața Săceleană No. 3—4 (Martie-Aprilie) 1930. I. M. Soricu : Scri-soare în care se îndeamnă la desvălirea tipurilor secelenești din trecut, a figurilor vechilor mocani și ciobani voinici, la strângerea fărâmiturilor „din care va veni odată vreunul din cei ce-și au ră-dăcina acolo, să dea viață nouă ru-inelor“.

Se infierează „inconștiența pseudo-cărturărească“ care distruge totul „mai înspăimântător decât focul sau potopul“. De pildă :

„Mai anii trecuți o dascăliță *idioată* dela școala civilă a admis ca port național toate sdrențeie, pe cari fetele le-au împrumutat dela țigance, numai costumul secelenesc, nu. *Gâsca imbecilă* habar n'avea că este singurul port care mai păstrează urmele costumului împărăteselor din Bizanț“.

Al. Stroe-Militaru : Păstoritul Mocanilor seceleni (urmare).

Ing. G. Brânduș : Reamintiri.

Ion Ghelase : Spre mai bine.

Ion Ghelase : Reinvierea Săcelelor.

Poezii de : I. Al. Bran Lemeny, Lucian Costin, Iosif Mariescu, Victor Tudoran, O. Siret.

Păcat că nu se dă mai multă atențiune ortografiei. Lipsa consecvenței în ortografie aruncă umbră și asupra seriozității fondului. Revista are nevoie de un corector priceput. Dacă l-ar fi avut, n'ar fi apărut în aceeași pagină, în același articol, aceleași cuvinte scrise în 3—4 feluri.

Câteva exemple din pg. 3: Țările românești, guvernul Ardelean, păstorii Ardeleni, cererile Turcilor, țara românească, Mocanii Săceleni, în Țară, situația Mocanilor, guvernele Ardelene și Austriace, cereri Turcești, Domnii principatelor.

Pg. 4 : situația mocanilor săceleni în țara românească, dela Domnia lui Br., cel dintăiu domn al Țării româ-

nești, ale păstorilor ardeleni, fără știrea domnului, Țara Românească, principii ardealului, a asigurat păstorilor ardeleni în țările române, Domnul țării, jafurile făcute de turci, intervențiile bărsanilor, lăcomia turcilor, Bărsanii (p. s.) bărsani (p. 5.)

Pg. 6: asigurarea hranei stambului, etc.

*

Revista Arhivelor, Nr. 5 Anul 1928—1929, publicațiune îngrijită de d-l Const. Moisil, are următorul cuprins bogat:

I. Bianu: Visuri, gânduri și planuri înainte cu o jumătate de veac pentru organizarea bibliotecilor, arhivelor și muzeelor țării.

Const. Moisil: Arhivele Statului și Regulamentul Organic.

Ioan C. Filitti: Catagrafie oficială de toți boerii Țării-Românești în 1829.

C. D. Florescu: Divan domnești din Muntenia dela 1496—1501.

M. Popescu: Precizări documentare privitoare la mișcarea din 1848 în Moldova.

— Veniturile raialei Hotinului în timpul stăpânirii turcești.

Z. Pâclișanu: Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj.

Miscellanea. Bibliografie. Informațiuni. Red. și Adm. București VI Str. Arhivelor 4. Vol. I. 430 pg. Lei 300—vol. II, 456 pg. Lei 400—

*

Calendarul femeii pe 1930 redactat de „Reuniunea femeilor creștine“ Cluj, cu articole de *Elena Pop Hossu-Longin*: † Emilia Dr. Rațiu n. Orghidan.

Elena Dr. Aciu: La mormântul Clarei Maniu n. Coroianu.

Lucia Costin: Isus ca educator.

Maria Baiulescu: Tributul copilului.

Maria Gh. Dima: Cuvântare la jubileul tipografiei „Carmen“. Prețul Lei 30 (+ 3 lei porto).

*

Luceafărul an III Nr. 1, 20 Apr. 1930 Nr. de Paști. 5 lei exemplarul. (Red. și Adm. Brăila, Str. V. Sassu 23).

*

Soveja, rev. soc. stud. în geografie, Nr. 3—4 Martie, Aprilie 1930.

V. Gliubede: Secuizarea Românilor în bazinul Homoroadelor.

Ion Roșca: A. Demangeon: Belgique. Pays-Bas, Luxemburg. Abon. 60 Lei anual. Adm. București III. Str. Toamnei 92.

*

Buletinul cărții românești, Nr. 4. Abon. Lei 30 pe an. Red. și Adm. București, Bulev. Acad. Nr. 3. II.

*

Monitorul municipiului Brașov an I Nr. 10-11.

*

Lupta cea bună. Organ al asociației preoților musceleni, an. IV Nr. 5—6 (Maiu Iunie 1930).

Pr. Al. G. Popescu-Moreni: Înainte de alcătuirea unui program.

Pr. Gh. I. Cotenescu: Asupra cultului și ritualului Bisericii ortodoxe.

Pr. Moisi P. Păcescu: Sectanții religioși.

Pr. Sp. Andreescu: Suflet omorit de otrava sectelor.

Rev. apare lunar. Abon. 60 lei anual. Red. și Adm. C.-Lung, Secret. sem. „Patriarhul Miron“.

*

Societatea de Măine, Nr. 11 1930.

N. Dașcovici: Dezarmarea navală la Londra.

V. I. R. Pogoneanu: Politica ext. a României în 1929.

I. Clopoșel: Acuitatea chestiunii de federalizare europeană.

Tr. Herseni: Sociologie românească.

Adr. Corbul: Estetica — putere de Stat

G. Șerban: Nic. Filipescu.

Șt Pașca: W. Meyer-Lübke.

Aug. Maior: Situațiunea economică din anul trecut a Angliei și Germaniei.

H. Trandafir: Rusaliile.

Discuții și recenzii. Pag. literare. Cronică culturale și artistice. Buletin bibliografic. Fapte, idei observațiuni. (Red. și Adm. Cluj, Piața Unirii 8).

*

Analele Banatului, Ianuarie-Martie 1930.

Ioachim Miloia: Inceputurile artei românești în Banat.

P. Nemoianu: Colonizarea Sărbilor în Banat.

V. Bugariu: Călătoria lui Demidoff în Banat.

Emil Panucca: Apărarea Banatului. Insemnări. Dări de seamă. Ex. Lei 60. (Red. și Adm. Timișoara, Str. Lenovici 8).

*

Tribuna cooperăției ardelenene, rev. lunară an. I. Nr. 1. Red. și Adm. Cluj, Calea Regele Ferdinand 55. Abon. anual Lei 200.— Redactor Dr. V. Jinga, profesor.

După cum o arată și titlul, revista vrea să fie un mijloc de a activa mișcarea cooperativă din Ardeal, de a stârni interesul și dragostea pentru împărtășirea în scris a gândurilor, de a determina o frământare rodnică de gândiri, de a înlesni circulația ideilor cooperatiste. În ea se vor înfățișa pentru lumea din Ardeal „problemele mari ale cooperăției sortită a avea un rol deosebit de însemnat în ridicarea morală, socială și economică a satelor și orașelor noastre. Revista va servi și ca mijloc de comunicare directă și periodică între Uniune și unitățile cari o constituiesc“.

Fiind singura publicație din Ardeal închinată acestor preocupări e de dorit ca ea să fie și sprijinită. Cuprinsul Nr. prim:

Rostul nostru. *Dr. V. Jinga*: Triumful cooperăției. *Dr. A. D. Gociman*: Pădurea și cooperăția. *G. Dragoș*: Cooperăția de credit românească din Ardeal, înainte de Unire. *I. Popa*: Rolul cooperăției în regiunile de munte. *D. Cartianu*: Lipsa Contabililor specialiști în cooperăția din nord-vestul Transilvaniei. *Grațian C. Mărcuș*: Dobânzile datorite. *G. Rusu*: Conducătorii satelor și cooperăția.

*

Arhivele Basarabiei rev. de ist. și geogr., publicație trimestrială, an II No. 1 (Ian.-Martie 1930. Red. și Adm. Chișinău, Str. Alex. cel Bun 73—75. Abon. anual lei 200.

T. Porucic: Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia.

T. G. Bulat: Contrib. la viața judecătorească și administrativă a Mol-

dovei supt ocupațiunea rusească din 1866—1812.

C. N. Tomescu: Știri despre Biserica Principatelor române la 1808.

T. G. Bulat: Veniturile și cheltuielile Moldovei și Valahiei pe 1808.

T. L. Boga: Documente privitoare la măn. Hâncu (Lăpușna).

Lovin Glicherie, protosinghel: Acte dela măn. Dobrușa (Soroca).

N. Popovschi: Un document privitor la vechii boieri Băltăgești și urmașii lor cu pronumele Băltag. Dări de seamă.

*

Gândirea an X. No. 5 (Maiu) 1930 Abon. Lei 350. Adm. și Red. București III. Str. Polonă 38.

P. Șeicaru: Cezar Petrescu.

Gib. I. Mihăescu: Judecătorul.

Stelian Mateescu: Lacul negru.

Șt. Teodorescu: Noile orientări ale humanismului.

Poezii de: Nich. Crainic, L. Blaga, Donar Munteanu, Gherghinescu Vania, R. Han.

Cronici de: C. Brăiloiu, Al. Bădăuț, A. D. Broșteanu, I. M. Sadoveanu, N. Crainic.

Ilustrații după Verona, I. Al. Steriadi, O. Han, Veturia Roiu, Demian.

*

Utopia, rev. lunară, an II. No. 2. Aprilie 1930.

S. C. Măndrescu: Politica tineretului.

I. Hașegan: Regionalism.

Edm. Privat: Tolstoi către Gandhi.

G. Dragoș: Statele-Unite ale Europei (studiu economic).

Stelian Constantin: La o răspântie a etice.

Julian Jura: Literatura și societatea *Oscar Jianu*: Scrisori din Noua Zelandă.

I. H. Armeni: Problema evreiască. Red. și Adm. Cluj. Str. Cogălniceanu 9. Abon. anual 150 lei.

*

Imnul 10 Maiu, pentru cor mixt, cor de bărbați, 3 și 2 voci egale, de *N. Oancea*, prof. la liceul A. Șagunia, Brașov. Prețul 16 Lei.

T.